

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ORIGEN
(HAYATI, ESERLERİ VE HİRİSTİYAN İLAHİYATININ ŞEKİLLENMESİNDEKİ
ROLÜ)

Doktora Tezi

Nadide ŞAHİN

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

ORIGEN
(HAYATI, ESERLERİ VE HİRİSTİYAN İLAHİYATININ ŞEKİLLENMESİNDEKİ
ROLÜ)

Doktora Tezi

Nadide ŞAHİN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Mehmet KATAR

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
DİNLER TARİHİ BİLİM DALI

Nadide ŞAHİN

ORIGEN
(HAYATI, ESERLERİ VE HİRİSTİYAN İLAHİYATININ ŞEKİLLENMESİNDEKİ
ROLÜ)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı

: Prof. Dr. Mehmet KATAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....
.....
.....
.....
.....

.....
.....
.....
.....
.....

Tez Sınavı Tarihi.....

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (10.09.2018)

Tez Hazırlayan Öğrencinin
Nadide ŞAHİN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi.....	2
3. Origen'in Yetiştığı Ortamın Dinî – Felsefî Arka Planı.....	3
3.1. İskenderiye Geleneği ve Helenistik Felsefe.....	3
3.2. İskenderiye Kilisesi ve İskenderiye Okulu.....	6
3.3. II. Yüzyılda İskenderiye'de Gnostisizm.....	15
BİRİNCİ BÖLÜM: ORIGEN'İN HAYATI VE ESERLERİ	
1. Hayatı.....	20
1.1. İskenderiye Yılları.....	20
1.2. Piskopos Demetrius ile Yaşadığı Sorunlar.....	27
1.3. Caesarea Yılları.....	30
1.4. Ölümü.....	35
2. Origen'in Düşünce Yapısı ve Karakteristik Özellikleri.....	36
3. Origen'in Felsefeye Yaklaşımı.....	40
4. Eserleri.....	45
4.1. Kitabı Mukaddes İle İlgili Çalışmaları.....	48
4.1.1. Hexapla.....	49
4.1.2. Şerhler.....	51
4.1.3. Vaazlar.....	52
4.1.4. Tefsirler.....	53

4.2. Doktrinel Eserleri	56
4.3. Apolojik Eserleri.....	60

İKİNCİ BÖLÜM: KUTSAL KİTAP YORUMCUSU OLARAK ORIGEN

1. Origen'e Göre Eski ve Yeni Ahit Arasındaki İlişki.....	66
2. Origen'in Kutsal Kitabı Yorum Metodu.....	70
2.1. Literal Yorum Metodu.....	73
2.2. Alegorik Yorum Metodu.....	76
2.3. Origen'in Alegorik Metot Kullanımı ile İlgili Değerlendirmeler.....	83
3. Origen'e Göre Teslis ve Kutsal Kitap Arasındaki İlişki.....	86

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: ORIGEN'İN TEOLOJİK GÖRÜŞLERİ

1. Teslis Doktrini.....	92
1.1. Baba.....	92
1.2. Oğul.....	97
1.3. Kutsal Ruh.....	102
2. Madun Tanrı Anlayışı ve Origen.....	104
3. Ruh Doktrini.....	115
3.1. Ruhların Başlangıcı ve Düşüş.....	115
3.2. Ruh, Beden ve Maddi Âlem İlişkisi.....	118
3.3. Kurtuluştta Özgür İrade ve Tanrı'nın İnançının Rolü.....	126
3.4. Ruhun Yükselmesi ve Yeniden Tanrı ile Birleşmesi (Apokatastasis).....	131

SONUÇ.....	137
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	143
----------------------	------------

ÖZET.....	152
------------------	------------

ABSTRACT.....	153
----------------------	------------

ÖNSÖZ

İnsanlar ve toplumlar günümüzde birbirleri ile oldukça yakın ticari, siyasi, kültürel ve dini ilişkiler içindedir. Hızla küreselleşen dünyamızda bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi, toplumların birbirini tanınması, anlaması ve işbirliği yapabilmesi dini inançlarının bilinmesine bağlıdır. Yani uluslararası ilişkilerde, dinler arası ilişkilerde ve Doğu Batı medeniyetlerinin yakınlaşmasında dini anlayışların bilinmesi oldukça mühim bir konuma sahiptir. Bu nedenle 'din' olgusunu ve farklı toplumlardaki dinî anlayışları tanımak günümüzde büyük bir önem arz etmektedir. Bu bağlamda iki milyarı aşkın müntesibiyle Hıristiyanlık dünyanın önemli inanç sistemlerinden biridir.

Günümüzde böyle bir konumu bulunan Hıristiyanlığın daha iyi anlaşılması, öncelikle teolojisine dair temel doktrinlerin bilinmesine bağlıdır. Bu durum Hıristiyan düşünce ve doktrinlerinin oluşmaya başladığı erken dönem Hıristiyan tarihinin önemli teologları hakkında araştırma yapılmasını zaruri kılmaktadır. Çünkü Hıristiyan teolojisine dair doktrinlerin oluşturulmasında bu kişilerin yaptığı çalışmalar merkezi konumdadır. Biz de bu araştırmamızda kilise tarihi içinde etkili bir Kitabı Mukaddes âlimi olarak görülmesinin yanı sıra Hıristiyan akidesine dair temel doktrinler ile ilgili izahları doğrultusunda oluşturduğu eserleri ile sistematik Hıristiyan teolojisi yazımına dair önemli bir girişimi gerçekleştirmiş olan İskenderiyeli Origen (MS. 185-254) ve onun Hıristiyanlığın şekillenmesindeki rolü hakkında araştırma yapacağız.

Çalışmamızın giriş bölümünde, Origen'in içinde yetiştiği dini-felsefî arka plandan kısaca bahsedilecektir. Birinci bölümde Origen'in hayatı, düşünce yapısı ve eserleri hakkında bilgi verilecektir. İkinci bölümde onun yorumcu kimliği üzerinde durularak Kitabı Mukaddes algısı konusu işlenecektir. Bu bağlamda onun kullandığı yorumlama metodu, Eski ve Yeni Ahit arasındaki ilişki konusuna bakışı ve teslis ile kutsal kitap arasındaki ilişki hususundaki görüşü üzerinde durulacaktır. Bir ilahiyatçı olarak Origen'in teslis ve ruh doktrini gibi Hıristiyan temel doktrinleri ile ilgili ortaya koyduğu izahlar son

bölümün ana çerçevesini oluşturacaktır. Bu bağlamda Origen'in teslisin unsurlarına yönelik açıklamaları yanında madun tanrı anlayışı hususundaki görüşleri ve ruhların başlangıcı, düşüşü ve yeniden yükselişi ile ilgili izahları ele alınacaktır.

Çalışmamızda Dinler Tarhinin en temel metodu olan deskriptif metot kullanılmıştır. Konunun ele alınmasında öncelikle Origen'in kendi eserleri esas alınmıştır. Bunların yanında Batı'da Origen ile ilgili yapılan çalışmalardan da yararlanılmıştır.

Çalışmamızın başından sonuna kadar yardım ve desteğini esirgemeyen, değerli tavsiyeleri ile yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Mehmet KATAR'a teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tezimin hazırlanması sırasında gerek yurt içi 2211/A burs programı ile gerekse İtalya'da bulunduğum sürede 2214/A yurt dışı araştırma bursu ile tez çalışmamı destekleyen TÜBİTAK'a da söz konusu desteklerinden ötürü şükranlarımı sunarım.

Nadide ŞAHİN

2018

KISALTMALAR

age. : Adı geçen eser

agm. : Adı geçen makale

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

ev. : Çeviren

der. : Derleyen

ed. : Editör

m.s. : Milattan sonra

s. : Sayfa

S. : Sayı

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

v.d. : Ve diğeri

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Toplumların birbirleri ile oldukça yakın siyasi, ticari, kültürel ve dini ilişkiler içinde olduğu günümüz dünyasında bu ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülmesinde dini inançların bilinmesinin oldukça önemli katkısı bulunmaktadır. Bu bağlamda Hıristiyanlık, yaklaşık iki buçuk milyar müntesibiyle dünyanın önemli inanç sistemlerinden biridir. Günümüzde böyle bir konumu bulunan Hıristiyanlık hakkında daha çok bilgi sahibi olarak onu daha iyi anlamak için temel doktrinlerin oluşmaya başladığı erken dönem Hıristiyan tarihinin etkin teologları hakkında araştırma yapılmasının zaruri olduğunu düşünmekteyiz.

M.S. 185- 254 yılları arasında yaşamış olan İskenderiyeli Origen, temel doktrinlerin kilise tarafından henüz belirlenmediği bir dönemde yaptığı çalışmalar ile Hıristiyanlığın şekillenmesine önemli katkılarda bulunmuştur. O, Hıristiyanlık tarihi içinde Kitabı Mukaddes çalışmaları, felsefi teoloji girişimi gibi çeşitli alanlardaki eserleriyle önemli bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Kutsal kitabın yorumu ve vaazı mahiyetinde birçok eseri bulunan Origen, özellikle alegorik yorumu ile ön plana çıkan etkin bir İncil âlimidir. Aynı zamanda temel doktrinlerin Kilise tarafından henüz belirlenmediği bir dönemde sistematik Hıristiyan teolojisi oluşturma girişimi çerçevesinde ortaya koyduğu görüşleri de onu Hıristiyanlık tarihinde özgün ve önemli kılmaktadır. Bu doğrultuda Origen'in, Kitabı Mukaddesi temel almak şartı ile döneminin felsefi kavramlarından faydalanarak Hıristiyan inancına dair özgün izahlar getirdiği görülmektedir.

Origen'in Hıristiyan ilahiyatı açısından yukarıda belirttiğimiz büyük önemine rağmen ülkemizde onun hakkında yeterli derinlikte ve kapsamda çalışmanın olmadığını tespit ettik ve bu nedenle Origen'in hayatı, eserleri, onu kilise tarihi içinde özgün ve önemli kılan görüşlerini tez konusu olarak çalışmaya karar verdik.

2. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Tezimizde erken dönem kilise tarihi içerisinde önemli bir ilahiyatçı olan İskenderiyeli Origen'in hayatı, eserleri ve temel Hıristiyan doktrinleri ile ilgili öğretilerinin incelenmesini amaç edinmekteyiz. Araştırmanın ilk dönem Hıristiyanlık ile ilgili çalışmalar çerçevesinde Kilise Babaları ve onların Hıristiyanlık üzerindeki etkisi noktasına ışık tutarak Türkiye'de bu konuda yapılacak çalışmalara katkı sağlamayı arzulamaktayız. İngilizce kaynaklardan yararlanılan çalışmamızda Origen'in kendi yazmış olduğu eserlerin İngilizce tercümeleri yanında Origen ile ilgili araştırmacıların yaptığı çalışmalardan da yararlanılmıştır. Konu Kilise tarihi içinde önemli bir yere sahip olduğundan yabancı kaynakların çeşitliliğinden bahsetmek mümkündür. Bu alanda yapılan çalışmalara kaynak teşkil eden kitaplardan ve bu konu hakkında kaleme alınan makalelerden azami oranda faydalanılmıştır.

Çalışmamızda Dinler Tarihinin en temel metodu olan deskriptif metot kullanılmıştır. Bununla doğrudan Hıristiyan kaynaklarından istifade edilerek harmanlanan veriler olduğu gibi ortaya konulmuştur. Böylece objektif bakış açısı ile Hıristiyan yazarların bu hususta ortaya koyduğu bilgiler verilerek konu bizzat o dinin mensupları tarafından yazılanlar aracılığı ile sunulmaktadır.

3. Origen'in Yetiştığı Ortamın Dinî – Felsefî Arka Planı

Bu başlık altında Origen'in düşünce dünyasının şekillenmesinde etkin rol oynayan dinî, felsefî ve kültürel ortam hakkında bilgi verilmektedir.

3. 1. İskenderiye Geleneği ve Helenistik Felsefe

Mısır'daki Hıristiyanlık, İskenderiye şehrinde başlayıp gelişmiştir. Büyük İskender tarafından M.Ö. 332 yılında kurulan İskenderiye, Doğunun öğretileri ile Yunan kültürünün karışıp kaynaşması ile oluşan Helenizm medeniyetinin doğduğu yerdir. Şehir, Ptolemy Hanedanlığı (M.Ö. 305-M.S. 30) döneminde Helenistik dünyanın kültür, eğitim ve ticaret merkezi olmuştur. Helen kültür ve medeniyetiyle harmanlanan farklı kültür ve gelenekler burada birçok açıdan etkili bir medeniyet ortaya çıkarmıştır. Bu dönemde İskenderiye, felsefi tartışmaların düzenlendiği amfileri ve yaklaşık 500.000 eseri içeren kütüphanesi ile parlak entelektüel çevresi olan bir şehir konumundadır.¹

I. yüzyılın sonlarında İskenderiye'nin bu kültür çeşitliliğine Hıristiyanlık da dâhil olmuş ve ilerleyen süreçte Hıristiyan düşünürler arasında felsefî fikirlere karşı güçlü bir ilgi gelişmiştir. Onlar da kendilerinden önce Yahudilik ile Yunan kültürünü harmanlayan, Philo ve diğer Yahudi Helenistler gibi Yunan kültürünü Hıristiyanlığa dâhil etmeye başlamışlardır. Böylece II. yüzyıldan itibaren Hıristiyan ilahiyatına dair meselelerin izahında Yunan felsefesi yaygın bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. Bu çerçevede

¹Birger A. Pearson, "Egypt", *The Cambridge History of Christianity: Origins to Constantine*, ed. Margaret M. Mitchell & Frances M. Young, Cambridge Cambridge University Press, 2006, ss. 334-335; Roy Macleod, "Giriş: Tarihte ve Mitolojide İskenderiye", *İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, der. Roy Macleod, Ankara Dost Kitabevi 2014, ss. 13-24.

özellikle Platonizme ait felsefi perspektif Hıristiyan ilahiyatının temel kavramlarının izahında yaygın bir biçimde kullanılmıştır.²

Yukarıda bahsedildiği üzere çok sayıda akımın karşılaşip birbirine karıştığı İskenderiye şehri antik felsefenin son büyük sistemi ile sistematik teolojinin ilk girişimlerinin eş zamanlı yükselişine şahit olmuştur. Dönemin senkretizm özelliğinin doğurduğu hoşgörü ortamı neticesinde Yahudiler, Hıristiyanlar, heretikler, putperestler ve çeşitli öğretilere mensup filozoflar aynı çatı altında derslere katılmıştır. Diğer inanç mensuplarının Hıristiyanlarca verilen derslere iştiraki yanında Heraclas ve Origen gibi Hıristiyan düşünürler de putperest filozofların derslerini takip etmişlerdir.³ Bu bağlamda Eusebius eserinde Porphyry'in, Origen'in daha sonra Neoplatonizmin kurucusu olan Plotinus'un öğretmenliğini de yapmış olan Ammonius Saccas'ın⁴ derslerine katıldığı bilgisini verdiğini nakletmiştir.⁵ Origen, kateşizm okulunun başına getirildikten sonra bu derse katılmaya başlamıştır. Bazı araştırmacılara göre bu hususun nakledildiği yerde Origen için kullanılan Ammonius'un 'dinleyicisi' (hearer) ifadesi, Origen'in Ammonius

² M.S. 130-200 yılları arasında Yunan felsefesinin etkin bir biçimde yansıtıldığı birçok apolojik eser yazılmış, bunlardan bazılarının tamamı bazılarının da çeşitli pasajları günümüze ulaşmıştır. Yaklaşım ve vurgularında farklılık arz eden bu eserlerin ortak paydası, Hıristiyanlığın akıl ve hakikat ile uyumlu bir yaşam şekli, bir felsefe olduğunu göstermeye çalışmak olmuştur. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Cristopher Stead, *Doctrine and Philosophy in Early Church*, Great Britain St. Edmundsbury Press, 2000, s. 175; Anders Christian Jacobsen, "Apologetics in Origen", *Early Christianity in the Context of Antiquity: Three Greek Apologists*, ed. David Brakke - Anders Christian Jacobsen - Jörg Ulrich, Frankfurt Peter Lang, 2007, s. 11-14).

³ William Fairweather, *Origen and Greek Patristic Tradition*, New York Charles Scribner's Sons, 1901, s. 2.

⁴ Ammonius Saccas M.S. 175 yılında İskenderiye'de dünyaya gelmiştir. Helenistik felsefe üzerinde derinlemesine çalışmalarda bulunan Saccas, Platonik felsefenin kendine özgü bir yorumunu geliştirmiştir. Öğretisini sözlü olarak aktarıp yazılı eser bırakmamış olan Ammonius Saccas'ın oluşturduğu akımın İskenderiye'ye yeni bir soluk kazandırdığı ifade edilir. Onun teorik tartışmalardan ziyade felsefi hayatı pratik olarak yaşamaya teşvik ettiği belirtilir (<https://www.theosophytrust.org/228-ammonius-saccas>, 24.01.2017).

⁵ Eusebius, *The Ecclesiastical History*, trans. J. E. L. Oulton, London William Heinemann Ltd., C. II, 1973, s. 59.

Saccas'ın derslerine aralarında öğretmen-öğrenci ilişkisi bulunmaksızın katılımını ima etmektedir.⁶ Yine Porphyry, Origen'in her zaman Platon'un çalışmalarını okuduğunu ve Pythagorascı filozoflar Numenius, Chronios, Longinus, Moderatus, Nichomachus, Stoacı Apollophanes, Chairemon ve Cornutus'un çalışmalarını iyi bildiğini söylemektedir.⁷ Origen'in eserleri de bu iddiayı destekleyecek biçimde büyük bir bilgi birikimini yansıtmakta ve felsefi gelenek ile ilgili bilgilere kaynaklık etmektedir.

İskenderiye'de dini doktrinleri açıklamak için felsefi kavramlardan faydalanma geleneği Yahudi- Helenistik filozof Philo'ya (M.Ö.15-M.S.50) kadar dayandırılmaktadır. Onun Yahudi kutsal kitabını açıklamada felsefi kavramları kullanan ilk Yahudi olmamakla birlikte, bu işi daha sofistike olarak gerçekleştirdiği belirtilmektedir. Yunan felsefesinde kapsamlı bir eğitim almış olan Philo'nun yazılarının büyük çoğunluğu Yahudi şeriatı ve kutsal kitabının yorumlanmasına adanmıştır. Philo, felsefi motifleri kutsal metinlere yerleştirmesine imkân sağlayan alegorik yorumun hararetli bir savunucusu olmuş ve metnin literal okunmasında ortaya çıkan problemleri alegorik

⁶ Origen'in Eusebius tarafından muhafaza edildiği ifade edilen mektuplarından birinde Yunan felsefesi üzerine daha çok deneyim kazanarak bu suretle eğitilmiş insanlara ve heretiklere daha iyi cevaplar verebilmek için İskenderiye'de bir felsefe öğretmenin derslerine katıldığını zikretmesi onun Ammonius Saccas'ın derslerine katıldığı iddiasını destekler gözükmektedir (Eusebius, C. II, ss. 61-63). Origen bu öğreticinin kimliğinden bahsetmese de bazı araştırmacılar Origen'in adını belirtmediği bu felsefe öğreticisinin Ammonius Saccas olduğunu ileri sürmektedir. Ancak başka bazı araştırmacılar ise bu bilgiye şüphe ile yaklaşmakta, bu kişinin Ammonius Saccas değil, başka bir öğretici olduğunu iddia etmektedir (Bkz. Bkz. Jean Danielou, *Origen*, trans. Walter Mitchell, Oregon Wipf & Stock, 2016, s. 321; Elizabeth Depalma Digeser, *Christians, Platonists, and the Great Persecution*, London Cornell University Press 2012, ss. 49-71; Henri Crouzel, *Origen*, trans. A. S. Worrall, Edinburg T&T Clark, s. 10-12; Ronald E. Heine, *Origen Scholarship In The Service Of The Church*, Oxford Oxford University Press, 2010, s. 24-25).

⁷ Bunun için bkz. Eusebius, C. II, s. 59.

metotla aşmaya çalışmıştır. Onun bu yöntemle, yalnızca Yahudileri ilgilendiriyormuş gibi duran yasalarda dahi evrensel boyutun var olduğunu ispata çalıştığı ifade edilmektedir.⁸

Philo'nun, Platonizmi Tevratla ilişkilendirmek için kullandığı alegorik metot, Clement'e Eski Ahit'in Tanrısı ile İsa Mesih'in Babasının aynılığını inkâr eden Gnostiklerin iddialarını çürütmek için yöntem sağlamıştır. Clement'in eserleri Origen'i Philo'nun çalışmaları ile tanıştırmıştır. Origen de İskenderiye'nin kutsal kitabı alegorik yöntemle ele alma geleneğini devam ettirmiş, böylelikle Hıristiyan alegorik metodu onunla birlikte sistemli hale gelmiştir.⁹

3.2. İskenderiye Kilisesi ve İskenderiye Okulu

Kaynaklarda Hıristiyanlığın Mısır'a ulaştığı ve belirli oranda yayıldığı ilk iki yüzyıl hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır. II. ve III. yüzyılda Mısır'daki Hıristiyan yazarlar tarafından birçok eser üretilmiş ve bu eserlerin birçoğu tamamı ile olmasa da pasajlar halinde günümüze kadar korunmuştur. Ancak bu eserler tarihsel olaylara çok az ışık tutmaktadır. Bu nedenle İskenderiye Kilisesinin erken dönem tarihi ile ilgili hemen hemen tüm bilgiler Eusebius'un (M.S. 263-339) *Kilise Tarihi* isimli eserinden elde edilmektedir. Eusebius, İncil'in Mısır'a Markos tarafından duyurulduğunu ve İskenderiye'de ilk kilisenin onun tarafından kurulduğunu zikretmektedir.¹⁰ Ancak bu

⁸ Dursun Ali Aykıt, *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul Kitabevi, 2011, ss. 111-113.

⁹ David T. Runia, *Philo in Early Christian Literature A Survey*, Assen, Minneapolis, Fortress Press, 1993, s. 156; Aykıt, ss. 282-316.

¹⁰ Eusebius, *The Ecclesiastical History*, trans. Kirsopp Lake, London William Heinemann Ltd., C. I, 1926, s. 145.

bilginin kiliseye apostolik köken atfetme gayesi ile verildiği ve şüpheli olduğu kabul edilmektedir.¹¹

İskenderiye Kilisesinin Markos'a dayandırılmasını gerçekçi bulmayanlar mevcut verilerden hareketle II. yüzyıldan geriye doğru giderek İskenderiye Kilisesi ile ilgili bilinmeyenleri tespit etmeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda ortaya koyulan görüşlerden biri Walter Bauer'e aittir. Bauer, İskenderiye'de şekillenen erken dönem Hıristiyanlığın gnostik menşei olduğunu ve bu nedenle sonraki dönem Kilise önderlerinin bu kilisenin kökeni ile ilgili bilgileri kastlı olarak sakladığını iddia etmiştir. Bauer'in bu iddiayı II. yüzyılın başında İskenderiye'de oldukça etkin olan Valentinus ve Basilides gibi gnostik Hıristiyan öğreticilerin faaliyetleri ve yaygın gnostik literatür nedeniyle öne sürdüğü tahmin edilmektedir. Ancak bazı bilim adamları aynı dönemde gnostik olmayan birçok Hıristiyan figürün ve bunlara ait eserlerin bulunduğunu, fakat Bauer'in bunları nazarı dikkate almadan heretik köken iddiasında bulunduğu eleştirisini yapmaktadır.¹²

İskenderiye ve Mısır bölgesindeki Hıristiyanlığın başlangıcı itibarıyla apostolik yahut gnostik kökenli olmadığını düşünen bir başka grup bulunmaktadır. Bu bağlamda Colin Roberts, J. Danielou, M. Hornschuh, H. Koester gibi araştırmacılar Hıristiyanlığın, Yahudiliğin güçlü tesiri altındaki biçimi ile Filistin'den Mısır'a ulaştığını, dolayısıyla Yahudi-Hıristiyan karakter arz ettiğini belirtmektedir.¹³ Bu araştırmacılara göre

¹¹ Araştırmacılar Eusebius'un bu eserini bazı yönlerden problemlili görmekte ve içerdiği bazı bilgileri şüpheli bulmaktadır. Bunun temel nedenini, onun İmparatorun vakanüvisti olması ve "resmi tarihçi" sıfatıyla devletin perspektifine uymayan bazı bilgileri farklı naklettiği yahut üstünü örttüğü kuşkusu oluşturmaktadır (Ayrıntılı bilgi için bkz. Robert M. Grant, "Early Alexandrian Christianity", *Church History* Volume 40, No:2, 1971, s. 133; Pearson, "Egypt", s. 336).

¹² Bkz. A. F. J. Klijn, "Jewish Christianity in Egypt", *The Roots Of Egyptian Christianity*, ed. Birger A. Pearson & James E. Goehring, Philadelphia Fortress Press, 1986, ss. 161.

¹³ Bkz. Klijn, ss. 161-162.

İskenderiye'deki ilk Hıristiyanlar Yahudi topluluğu ile iç içeydi.¹⁴ Bu bağlamda İskenderiye'deki Yahudi ve Hıristiyan topluluklar, Septuagint'i kullanımları, kutsal metinlerin alegorik tefsiri üzerine odaklanmaları ve inançlarını içinde yetiştirilmiş oldukları Yunan kültürü ile uzlaştırma çabaları bakımından ortak özellikler sergilemekteydi.¹⁵ M.S. 115-117 yılları arasında İskenderiye bölgesinde Roma İmparatorluğuna yönelik Yahudi ayaklanmasından sonra İskenderiye'deki Yahudi nüfusu tamamen yok olmasa da belirgin şekilde azalmış ve ilerleyen süreçte tekrar eski haline dönemediği için isyanın parçası olmayı reddeden Gentile-Hıristiyan grubu burada bulunan Yahudi-Hıristiyan topluluğun yerini almıştır.¹⁶

İskenderiye Kilisesinin kökeni ile ilgili ortaya atılan yukarıdaki ifadeler dışında kilisenin ilk iki yüzyılı hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Bu dönem ile ilgili olarak Eusebius, eserinde kilisenin kökenini kendisine dayandırdığı Markos'dan, Piskopos Demetrius'a (M.S.189-232) kadarki süre içinde İskenderiye'deki Hıristiyan topluluğuna önderlik eden kişilerin isimleri dışında ayrıntılı bilgi vermemektedir.¹⁷ O, atandıkları

¹⁴ Pearson, "Egypt", ss. 336-337; Ayrıntılı bilgi için bkz. Birger A. Pearson, "Earliest Christianity in Egypt: Some Observations", *The Roots Of Egyptian Christianity* ed. Birger A. Pearson & James E. Goehring, Philadelphia Fortress Press, 1986, ss. 132-156; A. F. J. Klijn, 1986, ss. 161-175.

¹⁵ James Carleton Paget, "Jews and Christians in ancient Alexandria from the Ptolemies to Caracalla", *Alexandria Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst & Michael Silk, New York Routledge, 2016, ss. 158-159.

¹⁶ Pearson, "Egypt", s. 337. (Origen ve İskenderiye'deki Yahudi topluluğu arasında doğrudan bir temasa dair kanıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte o, İskenderiye'de kaleme aldığı eserlerinde düşüncelerini bazı noktalarda etkilemiş olan 'İbrani' olarak nitelediği bir öğretmenden bahsetmektedir (Origen, *De Principiis*, 1. 3. 4; 4. 3. 14; Origen, *Commentary on the Gospel According to John Book 1-10*, *The Fathers Of The Church*, trans. Ronald E. Heine, Washington The Catholic University of America Press, 1989, s. 76). Yine onun İskenderiye'deki Yahudi-Hıristiyan toplum tarafından kullanıldığı düşünülen "Gospel According to the Hebrews" den haberdar olup onu okumuş olduğu anlaşılmaktadır (Origen, *De Principiis*, 2. 7. 1).

¹⁷ Eusebius, Demetrius dönemine kadar Hıristiyan toplumuna liderlik eden bu kişilerin Annianus s.179, Abilius s. 233, Cerdo s. 241, Primus s. 305, Justus s. 309, Eumenes s. 311, Marcus- Celadion s. 329, Agrippinus s. 373, Julian s. 461 olduğunu zikretmektedir. O, bu şahıslar arasında yalnızca Cerdo için episkopos ifadesini açıkça kullanmaktadır.

dönem dışında herhangi bir ayrıntı vermeden isimlerini zikrettiği bu kişilerin İskenderiye Hıristiyan topluluğunun piskoposu olduğunu ima etmektedir.

İskenderiye Kilisesi ile ilgili detaylı bilgiler ilk kez Piskopos Demetrius ile başlamaktadır. İskenderiye bölgesindeki piskoposluk makamının tekâmülünde Demetrius kilit isim olmuş ve o, İskenderiye’de ilk ‘Monarşik Piskopos’ (bir bölgede liderlik etmek üzere atanmış tek piskopos) ya da İskenderiye’de Kilisenin ‘ikinci kurucusu’ olarak tanımlanmıştır. Bu çerçevede Mısır’da, piskopos kavramının merkezileşmiş piskoposluk idaresi anlamında Demetrius ile kullanılmaya başlandığı görülmektedir.¹⁸

İskenderiye Kilisesi gibi İskenderiye Okulu hakkındaki ayrıntılı bilgiler de ilk defa M. S. 190’lı yıllara, Piskopos Demetrius dönemine dayanmaktadır. Bu okulun kuruluşu ile ilgili tarihsel veriler bulunmamakla birlikte İskenderiye Kilisesinin ihtiyaçlarından ortaya çıktığı düşünülmektedir. Bu bağlamda buranın başlangıçta vaftiz olacak katekümenlere¹⁹ eğitim vermek için açılmış bir okul olduğu ifade edilmektedir. İskenderiye kateşizm okulu süreç içerisinde teoloji okulu ve felsefî bir enstitü konumuna erişmiş, ancak temel işlevi olan kateşizm eğitimini de sürdürmüştür.²⁰

İskenderiye Okulunda halkın eğitimi ile ilgilenen öğretmenler İskenderiye Piskoposu tarafından görevlendirilmiş ve bu öğretmenler, okulun bir binası olmadığı için dersleri kendi evlerinde vermiştir. Eğitim sürecinde önce geometri, matematik, doğa bilimleri gibi dünyevi ilimler, ardından ahlak ve din felsefesi dersleri verilmiş; son olarak kutsal metinlerin yorum metodu ve Hıristiyan teolojisi üzerine dersler yer almıştır. Bu

¹⁸ Pearson, “Egypt”, s. 339.

¹⁹ Katekümen: Hıristiyan olmaya karar veren ve bu amaçla Hıristiyan inancını öğrenmek için kilise tarafından eğitim verilen kişiler için kullanılan isimdir (Bkz. K. Bihlmeyer - H. Tuchle, *I.- IVcü Yüzyıllarda Hıristiyanlık*, çev. Antun Göral, İstanbul Güler Matbaası, 1972, s. 86; Mehmet Katar, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm’da Tövbe*, Ankara Eski Yeni Yayınları, 2017, s. 81).

²⁰ Fr. Tadros Malaty, *The School of Alexandria Book One Before Origen*, Jersey City St. Mark’s Coptic Orthodox Church, 1995, ss. 10-11.

program öğrencilere Hıristiyan ve pagan hikmetinin kıyası için etraflı bir bilgi sunmuştur.²¹

Dini yapıda temel unsur olarak eğitimin önemini vurguladığı düşünülen İskenderiye Okulu, Hıristiyanlık tarihinde en eski kutsal ilimler merkezi olarak nitelendirilmektedir. Hıristiyan teolojisinin ilk çerçevesi burada şekillenmiş ve yine kutsal metinlerin tefsirinde alegorik metodun kullanımı burada geliştirilmiştir. Okul, dünyaya ilk sistematik teolojik çalışmaları sunmuştur.²² Clement ve ardından Origen'in idaresi altında İskenderiye Okulu özgün bir teoloji geliştirmiş ve dönemin en iyi pagan felsefe okulları ile kıyaslanabilir nitelikte bir Hıristiyan öğretim merkezi haline gelmiştir. Bu ikili kendilerinden çok önce aynı şehirde Yahudilik ile Grek felsefesini harmanlayan Yahudi Helenistik filozof Philo gibi, Yunan kültürünü Hıristiyanlığa dâhil etmişlerdir. Bu aslında daha öncesinde Justin Martyr gibi Hıristiyan apolojistlerin de uyguladığı bir yöntemdir. Fakat İskenderiyeli düşünürler Grek felsefesinin daha özgürce kullanılmasını sağlayarak ön plana çıkmışlardır.²³

Kaynaklara göre Piskopos Demetrius döneminde okulun idareciliğinde bulunan kişi Pantaenus'tur. Eusebius onu, kendisinden sonra İskenderiye Okulunun başına geçen Clement'in *Hypotyposes* ve *Stromateis* isimli eserlerine dayandırarak Clement'in öğretmeni olarak tanımlamaktadır.²⁴ Pantaenus Doğu'ya İncili vaaz etmek üzere atanmış ve bu amaçla Hindistan'a kadar gitmiştir. Pantaenus, Eusebius tarafından Stoacı felsefi sistemi benimseyen ve alegorik yöntemi kullanan bir tefsirci olarak tanıtılmakla birlikte öğretileri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır.²⁵ Buna rağmen erken dönem Hıristiyan tarihi araştırmacıları onun felsefe ile dinî eğitimi harmanlamak suretiyle

²¹ Fairweather, s. 11.

²² Malaty, ss. 10-13.

²³ Schaff, s. 490.

²⁴ Eusebius, C. I, ss. 463, 465.

²⁵ Eusebius, C. I, s. 463.

İskenderiye Okuluna ayırt edici nitelik kazandıran kişi olduğunu düşünmektedir.²⁶ Eusebius'un ifade ettiğine göre Pantaenus ölümüne kadar İskenderiye Okulunun başkanlığını yürütmüş ve ilahi doktrinlerin sözlü ve yazılı açıklamalarını yapmıştır.²⁷

Pantaenus'un ardından İskenderiye Okulunun başına Clement (M.S.150-M.S.215) geçmiştir. Atina'da dünyaya gelen Clement, Yunan literatürü ve felsefesi ile ilgili iyi bir eğitim almıştır. Bu bağlamda onun döneminin felsefi akımlarını, diğer erken dönem Hıristiyan düşünürlerden daha iyi tanıdığı ifade edilmiştir. Clement bir putperest iken neoplatonizmin "mümkün olduğunca Tanrı'ya benzeme" idealine kapılmış ve bu ideal onu Hıristiyanlığa taşımıştır. Clement, Hıristiyan öğretmenlerden eğitim alma arayışı ile uzun bir yolculuk gerçekleştirdikten sonra kendisini manevi anlamda tatmin eden öğreticinin bulunduğu Mısır'da kalmaya karar kılmıştır. Araştırmacılara göre onun yanında kaldığı bu öğretici Pantaenus'dur. Clement, sonraki süreçte İskenderiye Kilisesine ruhban olarak atanmış ve 190 civarında Pantaenus'un selefi olarak İskenderiye Okulunun başına geçmiştir. 202 yılına kadar İskenderiye'de kalan Clement, bu tarihte Mısır'da Hıristiyanlara karşı yürütülen takibat sebebiyle Filistin'e gitmiş ve M.S. 215 yılında orada ölmüştür.²⁸

Yukarıda hayatı ile ilgili genel bilgi verdiğimiz Clement'in çalışmalarının, dönemin İskenderiye eğitim sistemi hakkında dolaylı bilgilere kaynaklık ettiği belirtilir. Clement'in eğitimdeki temel gayesi kişiyi basit inanç seviyesinden bilgiye dayalı inanç düzeyine ulaştırmaktır. O inancın bilgiyle desteklenmesi hususuna yaptığı vurgu ile İskenderiye entelektüel geleneğine iştirak etmektedir.²⁹ Clement bilgiye dayalı

²⁶ Fairweather, s. 12.

²⁷ Eusebius, C. I, s. 463.

²⁸ Eric Osborn, *Clement of Alexandria*, Cambridge Cambridge University Press, 2005, ss. 1-2; Philip Schaff, *History of the Christian Church Volume II: Ante-Nicene Christianity A.D. 100-325*, Grand Rapids, 1882, s. 492.

²⁹ Bkz. Heine, s. 57.

Hıristiyanlık için gerekli gördüğü eğitimde matematik, geometri, astronomi, diyalektik, müzik gibi derslere yer vermekte ve kişinin aldığı bu tür derslerin dinî hakikate ulaşmada yarar sağlayacağını ifade etmektedir. O, bu genel bilgileri felsefe derslerini destekleyici nitelikte, felsefenin kendisini ise mutlak hakikati idrak etmede yardımcı araç olarak telakki etmektedir.³⁰

Clement'e göre temel eğitim dalları kendilerinden üstün konumdaki felsefeye katkıda bulunurken, felsefe de Tanrı ve insan ile ilgili şeylerin ve bunların nedenlerinin bilgisi olan hikmetin elde edilmesi için çabalamaktadır. Bu nedenle ona göre felsefe ancak Tanrı'nın bilgisi noktasında işlenecek olursa daha değerlidir. Mesih'in gelişine hazırlık olarak dünyada çeşitli aşamalara ihtiyaç duyulduğunu belirten Clement'e göre Yahudilere verilen şeriat gibi Yunanlara verilen felsefe de Mesih içindir. Clement, bu yaklaşım biçimiyle felsefenin gereksiz olduğu iddialarının aksine Yunanlara verilen felsefenin Mesih'in gelişine bir hazırlık süreci olduğunu düşünmektedir.³¹ Ona göre tüm filozoflar da Hıristiyanlık gibi erdemli asil bir yaşamı elde etme ve sürdürme amacını taşımaktadır. Bu amaç birliğine rağmen Hıristiyanlık ile felsefe arasındaki fark, erdemli yaşam yolundaki filozoflar hakikatin sadece anlık parıltılarından fazlasını elde edememişken; Hıristiyanlık mükemmel hakikate İsa Mesih ile ulaşabilmektedir. Bu bağlamda o, İncil'i, klasik düşünce ve literatürde var olan hakikatin parçalarını bir araya getiren gerçek felsefe olarak değerlendirmektedir. Bu nedenle metafor ve alegori ile süslenen kutsal metinlerin dindar bakış açısıyla mantık çerçevesinde ele alınması gerektiğini düşünmektedir.³²

³⁰ Clement, "The Stromata or Miscellanies", *The Ante-Nicene Fathers*, ed. Alexander Roberts-James Donaldson, trans. A.C. Coxe, Edinburg T&T Clark, 1994, s. 306. (Clement'in İncil doktrinleri ve onların yorumlanması yönteminde, kendisinden uzun süre önce İskenderiye'de yaşamış olan Yahudi Helenistik filozof Philo'dan etkilendiği, felsefeyi hikmetin yardımcısı olarak açıklama noktasında onunla benzer görüş sergilediği görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aykıt, ss. 282-300).

³¹ Clement, ss. 305-306.

³² John Anthony McGuckin, *The Westminster Handbook to Origen*, London Westminster John Knox Press, 2004, s. 81; Fairweather, ss. 14-15.

Clement'in yukarıda ifade ettiğimiz görüşleri, ondan sonra gelen Origen'in zihin yapısıyla büyük benzerlik göstermesine ve Origen, eserlerinde kendisinden önceki birçok Hıristiyan yazardan bahsetmiş olmasına karşın ilginç bir şekilde Clement'ten ismen hiçbir zaman bahsetmemektedir. Bu doğrultuda o, Clement tarafından düzenlenen bazı doktrinlere imada bulunsa da bunları 'bizden öncekilerin söylediği gibi' bir ifade ile sunmaktadır. Bazı araştırmacılar, Origen'in Clement'ten ismen bahsetmemesinin ardında onun öğretilerinin kimi yönlerine olan tepkisinin yattığını düşünmektedir.³³ Bazıları ise Clement'in, aralarında Origen'in babasının da bulunduğu bazı Hıristiyanların, inançları uğruna şehit edildiği bir dönemde, şehitlik veya hapisten kaçmak amacıyla baskıların yaşandığı İskenderiye'den Filistine kaçtığını, Origen'in de onun bu tavrını kabullenemediği için eserlerinde ondan bahsetmediğini iddia etmektedir.³⁴

Origen her ne kadar kendisinden bahsetmemiş olsa da Clement'in onun üzerinde etkisi olduğu tahmin edilmektedir. Clement ile Origen arasındaki çeşitli paralellikler üzerine araştırma yapan bazı yazarlara göre Origen'in, ismen belirtmese de bazı noktalarda selefi ile büyük benzerlikleri bulunmaktadır.³⁵ Hayatlarının büyük bölümünde aynı şehirde yaşayıp aynı kültürel ortamı teneffüs ettikleri için benzerlikleri şaşırıcı değildir. Her iki yazarın da kendi bireysel entelektüel birikimleri ve kişisel kabiliyetlerine

³³ Crouzel, s. 7.

³⁴ McGuckin, s. 81.

³⁵ Baba ile Oğul arasındaki ilişki, İsa'nın insani ve ilahi yönü, İsa'nın bedenlenmesi, ibadetin rolü gibi teolojik konular yanında Tanrı'nın mahiyeti, meskeni, isimlendirilmesi, iyiliğinin mecburi olmayıp tamamen özgür oluşu, özgür irade gibi felsefi içerikli konular hem Clement'in hem de ondan sonra gelen Origen'in ilgilendiği hususlar arasındadır. Bu konular bağlamında Kitabı Mukaddes kaynaklı olan ve olmayan alıntılarında benzerlikler mevcuttur. Aynı şekilde bu iki şahsın da yazma konusundaki temel hareket noktası heretiklere karşı ortodoks inancı savunma düşüncesi olmuştur. Clement'in *Stromata* ve Origen'in *İbadet Üzerine* isimli çalışmalarında bu paralellikler görülebilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Annewies van den Hoek, "Origen and the Intellectual Heritage of Alexandria: Continuity or Disjunction?", *Origeniana Quinta* Papers of the 5th International Origen Congress Boston College 14-18 August 1989, ed. Robert J. Daly, Brussel Leuven University Press, 1992).

göre uyarladıkları ortak, geniş bir kültürel yelpazesi vardır. Bu doğrultuda onların çalışma teknikleri, yazılı ve sözlü geleneği kullanmaları gibi aktivitelerinin çeşitli yönlerinde benzerlikler mevcuttur. Bununla birlikte Clement'in teolojik çalışmalarında dile getirdiği görüşlerin önemli bir kısmı Origen tarafından geliştirilerek sistematik hale getirilmiş gözükmektedir. Hatta Clement'in gündemine aldığı, ancak başaramadığı teolojik çalışmayı, Origen, *Temel İlkeler Üzerine* isimli eseri ile gerçekleştirmiştir.³⁶

Clement, Yunan felsefesini ve alegorik yorumu Gnostiklere karşı kullanan ilk kişi olmuştur. O, Kitabı Mukaddeste Yunan düşüncesi ile benzerlik gösteren hususlarda Yunan literatürü ve felsefesinden alıntılar yaparak bu düşünceleri klasik terminolojiyle harmanlamıştır.³⁷ Kutsal metnin alegorik yorumunu esas alarak Kilise geleneğini Gnostiklere karşı savunmak hem Clement hem de Origen'in ortak amacını teşkil etmektedir. Yine her ikisi de Tanrı'nın intikamcı değil, saflaştırıcı bir arındırma yönteminin olduğunu ileri sürerek Hıristiyanları Tanrı korkusundan ziyade Tanrı sevgisi ile yönlendirmeyi tercih etmişlerdir. Sonuç itibariyle Clement'in Origen üzerinde biçimlendirici etkisinin olduğu, ancak bu etkilere rağmen Origen'in kendine özgü bir tarz ile yoluna devam ettiği belirtilmiştir.³⁸

3.3. II. Yüzyılda İskenderiye'de Gnostisizm

Gnostisizm, "bilgi, bilme, tanıma" anlamına gelen Yunanca "*gnosis*" kelimesinden türemiştir. Gnosis, kutsal ve tanrısal tin üfürülmüş olanlara kurtuluş temin

³⁶ Joseph W. Trigg, *Origen*, London Routledge, 1998, s. 10.

³⁷ Bkz. Salvatore R. C. Lilla, *Clement of Alexandria A Study in Christian Platonism and Gnosticism*, Eugene Wipf & Stock Publisher, 2005.

³⁸ Trigg, *Origen*, s. 9.

eden yüksek, gizli bir bilgi olarak tanımlanır.³⁹ Buradaki bilgiden maksat, akıl ve iradeden ziyade, sezgi ya da tefekkür yoluyla edinilen bilgidir.

Gnostisizm, Hıristiyanlığın ilk birkaç yüzyılında Hıristiyanlık içindeki ortodoks olmayan inanç ve uygulamalara verilen genel bir isim olma niteliğindedir. Bu yönüyle erken dönemlerden itibaren Hıristiyan kilise babaları Gnostisizmi, Hıristiyanlık içerisinden ortaya çıkan heretik bir akım olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede erken dönemde Hıristiyan pek çok düşünür kaleme aldıkları apolojetik eserlerde özellikle Simon Magus, Marcion, Valentinus ve Basilides gibi Hıristiyanlık geleneği içerisinde yetişen kişiler ve onların takipçilerine karşı eleştirilerde bulunmaktadır.⁴⁰ Sonraki dönemlerde bu konu ile ilgili araştırma yapan bazı yazarlar Gnostikleri Hıristiyanlığın ilk filozofları olarak nitelendirmiş, Gnostisizmi de Hıristiyanlığın Helenleştirilmiş hali olarak görmüşlerdir. Buna göre farklı Gnostisizm akımları, içinde buldukları zamanın bilim ve felsefesine uygun terimlerle Hıristiyanlığı yeniden ifade etme girişimleri olarak değerlendirilmiştir. Ancak bu girişimler Hıristiyanlığın saf ve temiz şeklinin Yunan dini ve entelektüel etkileri tarafından bozulmasına ve sonuçta Gnostisizmin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Netice itibariyle modern dönem yazarlarının da bir kısmı tarafından benimsenen bu görüşe göre Gnostisizm Hıristiyanlık bağlamında anlaşılabilen Hıristiyanlık içi bir fenomendir.⁴¹ Diğer taraftan Gnostisizmin Hıristiyanlıktan bağımsız olarak doğup geliştiği kanaatini dile getiren düşünürler de bulunmaktadır. Özellikle Nag Hammadi literatürünün keşfinden sonra yapılan çalışmalar ile bu araştırmacılar arasında, Gnostisizmin Hıristiyanlık öncesi dönemlere kadar uzanan bir akım olduğunu ve birçok

³⁹ Francis E. Peters, *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Ünler, İstanbul Paradigma Yayıncılık, 2004, ss. 133-134.

⁴⁰ Şinasi Gündüz, “Erken Dönem Hıristiyan Gnostisizmi”, *Gnostik Akımlar ve Okültizm XVII*. Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı 25-27 Mayıs 2012 Malatya, İnönü Ünv. Matbaası 2012, s. 63.

⁴¹ Harun Işık, “Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi”, *Gnostik Akımlar ve Okültizm XVII*. Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı 25-27 Mayıs 2012 Malatya, İnönü Ünv. Matbaası 2012, s. 30.

dinî gelenek içerisinde doğal bir gelişim ya da kültürel etkileşim sonucu teşekkül eden senkretik bir akım olduğu görüşü tartışılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Hıristiyanlık öncesi Yahudilikte, Anadolu sır dinlerinde, Filistin-Suriye bölgesindeki çeşitli kültürlerde, eski Mısır ve eski İran dinsel geleneklerinde de çeşitli Gnostik motiflerin bulunduğu ileri sürülmüştür.⁴²

Gnostisizmin kaynağı konusunda ileri sürülen teoriler bir tarafa bırakıldığında özellikle erken dönem Hıristiyan tarihinde Basilides, Valentinus ve benzeri birçok Hıristiyan düşünürün Gnostik düşüncelerle⁴³ içli dışlı olduğu, bunlardan çoğunun daha sonraları kendi adlarıyla tanınan Gnostik ekollerin kurucuları olarak tarihe geçtiği bilinmektedir.⁴⁴ Bu öğreticilerden Basilides, İskenderiye’de İmparator Hadrian döneminde (M.S. 117-138) liderliğini yaptığı okulda dersler vermiştir. Onun çalışmalarından bazı parçalar Clement ve Origen’in eserlerinde yer almaktadır. Basilides’in düşüncesi ve okulu bir taraftan Yunan felsefesinin büyük okullarıyla diğer taraftan Yahudi- Hıristiyan geleneğiyle ilişkilendirdiği eklektik bir öğretiyi ortaya koymuştur.⁴⁵

⁴² Gündüz, ss. 64-65; Ayrıntılı bilgi için bkz. Hans Jonas, *The Gnostic Religion*, Beacon Hill Beacon Press, 1958, s. 33.

⁴³ Genel olarak gnostik düşünce Tanrı’nın mahiyeti, dünya ve insanın nasıl yaratıldığı, her ikisinin de doğasının ne olduğu, bireyin kurtuluşu nasıl elde edeceği, dünya ve evrenin sonunun nasıl olacağı, insanlığı nasıl bir geleceğin beklediği gibi sorulara cevaplar bulmaya çalışan bir içeriğe sahiptir. Gnostisizmin en temel özelliği, Tanrı ve âlem ile insan ve âlem arasındaki ilişkiye egemen olan dualizmdir. Bu çerçevede varlık, gerek teolojik gerekse kozmolojik düzlemde bir dualite ile açıklanır. Buna göre temelde ışık âlemi ve karanlık âlemi olmak üzere birbirine zıt niteliklere sahip iki farklı âlem ve bu âlemlerle ilgili varlıklar arasında bitmek bilmeyen bir mücadele vardır. Hemen hemen tüm gnostik filozoflar bireysel özü (beni) madde dünyasına geçici olarak karışmış ve aslına dönmeyi arzulayan ruhsal bir varlık olarak gören bir bakış açısına sahiptir. Maddi varlık günah ve kötülüğün nedenidir ve vücudun esaretinden kurtulmak özün nihai amacıdır ve dinî bakımdan arzu edilen bir sondur (Ayrıntılı bilgi için bkz. Jonas, s. 42-47).

⁴⁴ Gündüz, s. 65.

⁴⁵ Heine, ss. 53-54.

Erken dönem Hıristiyanlıktaki bir başka İskenderiyeli Gnostik Valentinus'tur (M.S. 100-160 veya 180). O, Mısır'da dünyaya gelmiş, eğitim hayatını İskenderiye'de geçirmiş, M.S. 135 ila 160 yılları arasında ise Roma'da öğretilerini yaymaya çalışmıştır. Clement ve bazı kilise babalarının yazılarında ona ait çeşitli pasajlar bulunmaktadır.⁴⁶ Valentinus ve taraftarları iyimser yaratma fikri ve monistik eğilimleri nedeniyle diğer gnostiklerden farklılık arz etmektedirler. Onlara göre başlangıçta pleroma adı verilen ilksel Tanrısal bütünlük bulunmakta idi. Var olan her şey pleroma, 'Baba Tanrı' olarak da nitelenen bu ilksel bütünlüktür ve yine var olan her şey bu ana ışık pleromadan yayılmıştır. Bu grup maddi evrenin yaratılışını kurtuluş sürecinin bir parçası olarak görüp evreni pleromadan düşüşün yol açtığı kusurların yok edilmesi ve düşmüş manevi unsurun ilahi doluluğa tekrar geri dönmesinde araç olarak kabul etmiştir.⁴⁷

R. Heine, İskenderiye'de kutsal metinlerin tefsirine odaklanmış olan okullar içerisinde Basilides ve Valentinus'un okullarının da yer almış olduğunu ve bunların yorum ve teoloji bakımından Philo'nun Yahudi kutsal metinlerinin alegorik, felsefî mütalaası ile Clement'in Hıristiyan kutsal metinlerinin alegorik, felsefî mütalaası arasında bir yerde durduklarını ifade etmektedir.⁴⁸

Origen'in eserleri onun, yukarıda zikrettiğimiz gnostik doktrinleri yakından bildiğini, özellikle Tanrı'nın iyiliği ve insanın hür iradesinin kapsamı konularında Valentinus ve Marcion olmak üzere gnostiklerin Hıristiyan inancına sokmaya çalıştıkları öğretilerle ciddi şekilde mücadele etmeye çalıştığını göstermektedir.⁴⁹ Bu kapsamda

⁴⁶ Sean Martin, *Gnostikler İlk Hıristiyan Sapkınlar*, Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul Kalkedon Yayınları, 2010, ss. 60-61.

⁴⁷ Emir Kuşcu, "Gnostik Hıristiyan Bir Akım Olarak Valentinyanizm", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, 2011, ss. 96, 104-106.

⁴⁸ Heine, s. 54.

⁴⁹ Origen'in gnostik düşüncelere karşı tahammülsüzlüğü eserlerinin yanında günlük hayatında da kendini göstermiştir. Bu bağlamda o, babasının ölümünden sonra kendisini ekonomik açıdan destekleyen hayırsever kadının aynı şekilde ekonomik olarak desteklediği Antakyalı Paul'ü bu ortak hamiye rağmen,

Origen için Gnostisizmin tanımı, günümüzde ifade edilen şekilde ezoterizm ile ilgili değil, gnostiklerin İsa Mesih'in Babası Tanrı'nın aynı zamanda Yasanın sahibi ve dünyanın yaratıcısı olan İsrail'in Tanrısı olduğunu inkârları ile ilgilidir. Origen'in şiddetle karşı çıktığı bu görüşü Valentinus, Marcion, Basilides gibi gnostikler ile bunların takipçileri kabul etmekteydi. Örneğin bunlardan Marcion, Eski Ahit'te İsrail'in Tanrısı tarafından sergilenen zalimliğe işaret etmekte ve bu zalimliği yapan bir Tanrı'nın İsa'nın kendisinden açığa çıktığı sevgi dolu, merhametli Baba Tanrı ile aynı Tanrı olamayacağını kanıtlamak için kullanmıştır. Origen'in kutsal metinlerin alegorik yorumu kullanmasına yönelik başlangıç dürtüsünün, Marcion'un bu konudaki eleştirilerini önleme ihtiyacından kaynaklanmış olabileceği belirtilir. Origen'in kaleme aldığı *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir*'i, gnostiklerin bu türdeki çalışmalarının onu aynı şekilde cevap vermeye teşvik ettiğini göstergesi olarak nitelendirilir.⁵⁰

gnostik fikirler taşıması sebebiyle heretik olarak görmüş ve onun derslerine hiç iştirak etmemiştir (Bkz. Eusebius, C. II, s.15).

⁵⁰ Trigg, *Origen*, s. 8.

I. BÖLÜM

ORIGEN'İN HAYATI VE ESERLERİ

Origen'in eserlerinde, hayatına dair çok az bilgi bulunmaktadır. Onun hayatına dair bilgiler esas itibarıyla Eusebius'un IV. yüzyılda yazdığı *Kilise Tarihi* adlı eserde yer almakta, bu kitabın altıncı bölümü Origen'in biyografisi mahiyetini taşımaktadır. Eusebius bu bilgileri resmi dokümanlardan, ciltler halinde toplayarak Filistin kütüphanesinde muhafaza ettiği Origen'in çok sayıdaki yazışmalarından ve onun öğrencilerinden elde ettiğini ifade etmektedir.⁵¹ Origen'in hayatı ile ilgili bir başka kaynak, onun öğrencisi olan Gregory Thaumaturgus tarafından yazılan *Origen'e Hitabe* isimli eserdir. Bu eserin ikinci bölümü, Gregory'nin kendi üstadı olarak nitelendirdiği Origen'in öz geçmişi mahiyetindedir.

Yukarıda zikrettiğimiz iki temel kaynak yanında Origen ile ilgili bir başka kaynak ise Pamphilus'un hapisanede iken Eusebius'un yardımı ile yazdığı *Origen için Apoloji* adlı eserdir. Origen'in ölümünden kısa süre sonra Filistin'deki Caesarea'da yaşamış olan Pamphilus, Eusebius'u Origen'in kütüphanesi ile tanıştıran kişi olmuş ve Origen için yukarıda zikredilen eseri kaleme almıştır. Ancak bu kitabın yalnız ilk bölümü günümüze ulaşmıştır. Acquileialı Rufinus tarafından Latinceye tercüme edilen bu ilk bölüm teolojik problemlerle ilgili olup, Origen'in ifadeleri ve bunların nasıl anlaşılması gerektiğine dair bilgiler ihtiva etmektedir.⁵²

⁵¹ Eusebius, C. II, s. 11.

⁵² Enrico Norelli, "Origene", *Origene Dizionario la cultura il pensiero le opere*, ed. Adele Monaci Castagno, Roma Citta Nuova, 2000, s. 293.

Origen'in hayatı ile ilgili yukarıda zikrettiğimiz erken döneme ait eserler yanında onun ile ilgili müstakil araştırma eserler de önemli birer kaynak teşkil etmektedir. Örneğin Henri Crouzel'in ilk basımı 1989 da yapılmış olan *Origen* isimli eseri önemli bilgiler içermektedir. Crouzel, bu kitabını yukarıda bahsi geçen eserler ile birlikte Origen'in kaleme almış olduğu eserler ve onun hakkında yazılmış olan diğer kaynaklardan elde ettiği bilgileri derleyerek oluşturmuştur.

1. Hayatı

Origen, hayatının uzun bir dönemini doğup yetiştiği İskenderiye'de geçirmiştir. Ancak o, Piskopos Demetrius ile yaşadığı anlaşmazlıklar sebebiyle ileri yaşlarda İskenderiye'den ayrılarak Caesarea'ya yerleşmiş ve hayatının ikinci dönemini burada geçirmiştir.

1.1. İskenderiye Yılları

Origen, Doğu Akdeniz ve İskenderiye bölgesini idaresi altında bulduran Roma İmparatorluğunun istikrarının olmadığı ve yönetimin kısa aralıklarla el değiştirdiği çalkantılı bir dönemde yaşamıştır. Bu dönem kilisenin devlet ile ilişkisinin bazen iyi bazen de kötü olduğu sürekli değişiklik arz eden bir dönemdir.

Origen M.S. 185'de Mısır'da Hıristiyan bir aileden dünyaya gelmiş ve o dönemin başlıca entelektüel merkezlerinden biri olan İskenderiye'de yetişmiştir.⁵³ Kaynaklarda onun babası Leonides'ten Yunan literatürü ile ilgili eğitimin yanında Hıristiyan kutsal metinleri hususunda da eğitim aldığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda başta matematik,

⁵³ Origen'in ailesinin onun doğduğu sırada olmasa da doğumundan kısa süre sonra Hıristiyan oldukları düşünülmektedir. Çünkü onun, Hıristiyanlık ile ilgili ilk eğitimi babasından aldığı ifade edilmektedir (Bkz. Norelli, s. 294; Crouzel, s. 4).

astronomi ve Yunan literatürü çalışmaları olmak üzere standart Helenistik müfredata dair eğitimi yanında babasının her gün kendisinden kutsal kitaptan bir pasaj ezberleyerek öğrendiklerini anlatmasını istediği nakledilmektedir.⁵⁴ Böylece onun felsefe çalışmalarına ön hazırlık mahiyetinde dönemin gerektirdiği genel eğitimin yanı sıra Kitabı Mukaddes eğitimi de dâhil olmak üzere çok yönlü bir eğitim aldığı söylenmektedir.⁵⁵

Kaynaklara göre Origen'in babası Leonides, İmparator Septimius Severus (M.S. 193-211) döneminde M.S. 202 yılında tutuklanarak hapse atılmış ve daha sonra idam edilmiştir.⁵⁶ Bu olay Origen'in şehitlik olgusunu yüceltmesini pekiştirmiş ve onun kiliseye daha derinden bağlanmasına neden olmuştur.⁵⁷ Babası ile ilgili bu bilgilere karşın Origen'in annesi hakkında hemen hiçbir bilgi bulunmamakta ve sadece onun, o sırada hapis olan kocası gibi oğlu Origen'in de tutuklanmaması için çok çabaladığı ve onun evden çıkmaması için kıyafetlerini saklamak zorunda kaldığı şeklinde bir bilgi nakledilmektedir. Annesinin bu engellemeleri sebebiyle babasının yanına gidemeyen Origen, ona, imanından vazgeçmemesi, bu uğurda şehit olmaktan kaçınmaması ve ailesi için endişelenmemesi konusunda cesaretlendirici bir mektup yazmıştır.⁵⁸

⁵⁴ Gregory Thaumaturgus, *Adress to Origen*, trans. William Metcalfe, New York The Macmillan Company, 1920, s. 8; Eusebius, C. II, s. 13.

⁵⁵ Origen'in hayatını anlatan Eusebius'un diğer erken dönem yazarlarında olduğu gibi azizlerin hayatı ile ilgili abartılı bir üslubu kullandığı göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmacılar Eusebius'un bu abartısına rağmen verdiği bilgilerin genel çerçevesinin geçerlilik arz ettiğini düşünmektedir (Bkz. Danielou, s. 5).

⁵⁶ Eusebius, C. II, s. 11,13. (Bu dönemdeki idamlar dini propagandayı önlemeye yönelik yapıldığından bazı yazarlara göre Leonides'in idamı, Onun İskenderiye Kilisesi katekümen eğitiminde belli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Leonides'in, Origen'e vermiş olduğu eğitimden anlaşıldığı üzere İncil çalışmalarının yanı sıra Helenistik kültür açısından da entelektüel biri olduğu belirtilmektedir. Bkz. Crouzel, s. 5).

⁵⁷ Trigg, *Origen*, s. 5.

⁵⁸ Eusebius, C. II, s. 11. (Origen'in hayatı boyunca şehitlik konusunda arzulu olduğu bilinmektedir. Maximinus dönemi zulüm dalgası sırasında hapse giren inanırları şehitlik konusunda desteklemek üzere babasına yazdığı mektubun daha genişletilmiş bir versiyonu olarak *Şehitliğe Teşvik* isimli eserini kaleme

Origen henüz on yedi yaşında iken babasının idam edilmesi ve ardından devletin ailesinin mal varlığına el koyması sonucu annesi ve altı kardeşi ile bir anda yoksulluk içinde kalmıştır. Ancak İskenderiye’de yaşayan zengin bir kadının kendisini himaye etmesi ile eğitimine devam edebilme imkânı bulmuştur. Bu süreçte o da Yunan literatürü ile ilgili dersler vererek ailesinin geçimini temin etmeye çalışmıştır.⁵⁹ Origen parayla verdiği dersler yanında ‘genel eğitim’ in matematik, müzik, astronomi ve astroloji gibi alanlarında kendi çalışmalarını sürdürmüştür. Doktrinler ile ilgili ortaya koyduğu rasyonel izahlara dayanak teşkil etmesi sebebiyle doğa bilimleri onun öğretileri açısından oldukça önemli konuma sahip olmuştur.⁶⁰ Sonuçta bu öğrenme ve öğretme süreci Origen’in düşüncesini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Bu bağlamda İskenderiye’de kendisinden dört yüzyıl önce Homer ve diğer edebi klasikler üzerine çalışan Helenistik dilbilimcilerin metodu onun kutsal metinlere yaklaşımında kullandığı dört aşamalı yöntemini şekillendirmiştir. Bu dört merhale metin kritiği, okuma, yorum ve hükme varmadır.⁶¹

Origen’in kendisini eğitime adanmış bu dönemde İskenderiye Okulunun başında katekümen eğitiminden sorumlu biri bulunmadığı için Hıristiyanlık inancı ile ilgili bilgi edinmek isteyen paganlar ve bu yeni inancı benimseyenler ilmiyal bilgileri için Origen’in yanına gidip gelmeye başlamışlardır. Bu öğrencilerden biri Piskopos Demetrius’un (M.S. 189-232) ardından bu görevi devralacak olan Heraclas (M.S. 232-249) olmuştur.⁶² Bu

almıştır. Bu bağlamda Jean Danielou’nun kitabında onun, “Şehit olma isteği ile Antakyalı Ignatius’a, kâfirlerin kurbanı olarak nitelendirilen şehitleri yüceltmekte Tertullian’a, şehitliği sevginin en mükemmel hali olarak düşünmekte İskenderiyeli Clement’e benzediği” ifadeleri yer almaktadır. Bkz. Danielou, s. 7).

⁵⁹ Eusebius, C. II, s. 15.

⁶⁰ Trigg, *Origen*, s. 7.

⁶¹ Trigg, *Origen*, ss. 5-6.

⁶² Eusebius, C. II, s. 17; Norelli, s. 294.

gelişme üzerine Origen, İskenderiye Piskoposu Demetrius tarafından, on sekiz yaşında (M.S. 203) iken İskenderiye Kateşizm Okulunun yöneticisi olarak görevlendirilmiştir.⁶³

Origen İskenderiye Kateşizm Okulunun başına getirilince görevini oldukça ciddiye alarak Yunan literatürü ile ilgili ders vermeyi bırakmış ve dünyevi şeylerden el etek çekmek amacıyla bu literatür ile ilgili sahip olduğu kitapları satarak tüm dikkatini vazifesine vermiştir. Bu dönemde gündüzleri görevi, geceleri ise kendi ilmi çalışmaları ile ilgilenen Origen'in oldukça katı bir züht hayatı yaşadığı nakledilmiştir. Origen bu aşamada hayatını tamamen kutsal kitap çalışmaları ve okuldaki eğitim faaliyetine adanmıştır. Eusebius, onun sık sık oruç tuttuğunu, öğretisine zarar vereceği düşüncesi ile içki içmediğini, çok az uyuyarak gece gündüz çalıştığını, tek bir kıyafeti olup ayakkabı giymeyerek çıplak ayak dolaştığını, zeminde uyduğunu⁶⁴ ve İsa'nın "göklerin egemenliği uğruna kendini hadım edenler vardır"⁶⁵ ifadesinden etkilenerek kendisini hadım ettiğini belirtmiştir.⁶⁶

Eusebius, Origen'in İskenderiye Okulunda yürüttüğü eğitim faaliyeti ile ilgili detaylı bilgiler vermektedir. Buna göre Origen, kendisini dinlemeye gelenlerin sayısı artınca kutsal metinlerin çeviri ve yorumu ile ilgili çalışmalarına zaman ayırabilmek için grubu ikiye ayırmış ve öğrencisi Heraclas'ı meslektaşısı olarak yanına alarak başlangıç düzeyindeki grubun eğitimi ile görevlendirmiştir. Kendisi ise ileri düzeydeki öğrencilerin eğitimi ile ilgilenmiştir.

⁶³ Gregory Thaumaturgus, s. 8, 16; Eusebius, C. II, s. 17. (Jean Danielou, Origen isimli kitabında Gustav Bardy'nin bu görevlendirme ile ilgili görüşlerine yer vermektedir. Bardy'e göre Origen, İskenderiye Okuluna yalnızca katekümen eğitimcisi olarak atanmıştır. Görevi ileri düzey teoloji öğretimi değil, sadece ilk düzey eğitimle sınırlıdır. Yani hali hazırda vaftiz olmuş Hıristiyanlara değil, vaftizi almak üzere eğitilen paganlara yöneliktir. Bkz. Danielou, s. 10).

⁶⁴ Eusebius, C. II, ss. 19, 21.

⁶⁵ Matta, 19:12.

⁶⁶ Eusebius, C. II, s. 29; Thaumaturgus, s. 17.

Eusebius, aralarında heretiklerin ve meşhur filozofların da bulunduğu kalabalık bir grubun, Origen'in kutsal metinler ile ilgili derslerini takip ettiğini belirtmiştir. Daha önce dinî hususlar dışındaki kitaplarını satarak seküler ilimlerden el çekmiş olan Origen, bu süreçte seküler ilimlerin kutsal metinleri açıklamada değerli bir araç olduğunu idrak ederek tekrar bu ilimlerle meşgul olmaya başlamıştır. Bu çerçevede onun daha sonraları Neoplatonizmin kurucusu olan Plotinus'un da ders aldığı dönemin ünlü filozoflarından biri olan Ammonius Saccas'ın felsefe derslerine katıldığı iddia edilmiştir. Origen felsefeye duyduğu bu ilgi sebebiyle önemli felsefecilerin derslerini takip etmenin yanında ileri düzey öğrenci grubuna felsefe ile birlikte felsefeye hazırlayıcı nitelikte geometri ve aritmetik dersleri vermiş ve derslerinde farklı okulların filozoflarına ait öğretileri açıklayarak yorumlamıştır. Bu çalışmaları onun, Grekler arasında iyi bir filozof olarak nitelendirilmesine sebep olmuştur.⁶⁷

Origen yukarıda ifade edilen öğretim işinin yanı sıra bu dönemde kutsal metinlerle ilgili çalışmaları sebebiyle İbraniceyi de öğrenmiş ve kutsal kitabın çevirisi ve yorumlanması işine başlamıştır. Bu çalışmaları neticesinde Hıristiyanlıkta kutsal kitap kritiği alanında ilk önemli eser kabul edilen *Hexapla* adlı eserini oluşturmuştur.⁶⁸

Origen, M. S. 215-230 yılları arasında kendisini çok yoğun bir şekilde eğitim ve yazma faaliyetine vermiştir. Bu çerçevede Kilise tarihinin ilk sistematik teoloji kitabı niteliğinde olan *Temel İlkeler Üzerine* (Yunanca *Peri Archon*, Latince *De Principiis*) adlı en önemli eserini oluşturmuştur. Bu kitabın yanı sıra Origen'in bu dönemde başka birçok eserini kaleme aldığı ifade edilmektedir. Bu durum heretik bir Hıristiyan olan Valentinus'un taraftarlarından Ambrose'un Origen sayesinde ortodoks inanca dönmesi

⁶⁷ Eusebius, C. II, s. 27, 51, 55.

⁶⁸ Origen'in, İbranice metin ve Grekçenin farklı versiyonlarının çevirileri ile paralel altı sütundan oluşturduğu Eski Ahit'in büyük bir baskısı olan *Hexapla* isimli eseri, Hıristiyanlıkta kutsal kitap çalışmaları ile ilgili ilk ve önemli bir eser olarak kabul edilmektedir (Thaumaturgus, s. 9; Eusebius, C. II, s. 51).

ile irtibatlandırılmakta ve oldukça zengin olan bu şahsın Origen'in çalışmalarını ekonomik açıdan destekleyerek hızlandırdığı iddia edilmektedir. Bu çerçevede Amrose'un bir sekreterlik ve Origen'in ifadelerini yazıya geçiren ve çoğaltan yediden fazla elemanı görevlendirdiği, yayınevi mahiyetinde bir kurum oluşturduğu ve onun bu desteğinin Origen'in çalışmaları için motive edici olduğu belirtilmektedir.⁶⁹

Ambrose maddi anlamda destek sağlamanın yanında ele alınacak bazı konuların belirlenmesinde de Origen'e ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda Origen'in *İbadet Üzerine* isimli eserinin, Ambrose'un gnostik olduğu dönemden getirmiş olduğu şüphelere bir cevap niteliğinde olduğu belirtilmektedir. Aynı şekilde Origen'in daha sonraki yıllarda yazdığı bir diğer önemli eseri *Celsus'a Karşı* adlı çalışmasını da Ambrose'un kendisine Celsus'un Hıristiyanlar aleyhine yazdığı eseri göndermesi üzerine kaleme aldığı nakledilmektedir.⁷⁰ Bu noktada Origen'in yazınsal çalışmalarının ana amacının, Hıristiyanların karşılaştığı entelektüel problemlere Kitabı Mukaddes ile uyumlu cevaplar temin etmek ve böylece insanların bu cevapları gnostik mezheplerde arama yoluna gitmelerini engellemek olduğu ortaya çıkmaktadır.⁷¹

Origen bu dönem içerisinde eğitim ve yazım çalışmalarına paralel olarak çeşitli yerlere seyahatler de gerçekleştirmiştir. O, bu seyahatlerden ilkinin Papa Zephyrinus (M.S. 198-217) döneminde Roma Kilisesini görme arzusu ile Roma'ya gerçekleştirmiştir. O, bir misyon amacı olmayan bu seyahatte Roma'da kutsal metinlerin yorumu üzerine çalışmalar yapan ilk Hıristiyan yazar Hippolytus'un derslerine katılmış ve onun eğitim tarzını beğenerek bunu kendisine model edinmiştir.⁷² Daha sonra İskenderiye'ye geri dönerek görevine devam etmiştir.⁷³ Origen ikinci seyahatini Arabistan'ın Romalı

⁶⁹ Eusebius, C. II, s. 69.

⁷⁰ Thaumaturgus, s. 9-10.

⁷¹ Crouzel, s. 13-14.

⁷² Danielou, s. 20.

⁷³ Eusebius, C. II, s. 51.

valisinin Piskopos Demetrius vasıtasıyla yaptığı çağrıya uyarak Arabistan'a gerçekleştirmiştir. Hıristiyanlığın devletle ilişkilerinin nispeten barış içerisinde olduğu İmparator Caracalla döneminde (M.S. 211-217) Arabistan bölgesindeki valinin Origen'den Hıristiyanlık ile ilgili bilgi edinmek için onu çağırıldığı tahmin edilmektedir.⁷⁴

Origen'in Arabistan seyahati dönüşünden kısa bir süre sonra İskenderiye'de küçük çaplı bir savaş patlak vermiştir. Mısır'ın kendisi için güvenli olmadığını düşünen Origen, Filistin'e gitmiş ve bir süre Caesarea şehrinde ikamet etmiştir. Burada iken Origen'e, kendisi henüz ruhban olarak atanmamış olmasına karşın, Caesarea Piskoposu Theoctistus ve Kudüs Piskoposu Alexander, cemaate vaaz vermesi ve kutsal metinlerin açıklamasını yapması konusunda ricada bulunmuşlardır.⁷⁵ Burası onun daha sonraki hayatında önemli yer işgal eden ve ardında bıraktığı külliyyatın büyük bir bölümünü oluşturan vaaz işi ile ilk gündeme geldiği yer olmuştur.⁷⁶ Ancak Origen'in Filistin'de vaaz verdiğini öğrenen ve onun idarecisi konumunda olan İskenderiye Piskoposu Demetrius bu durumdan hoşnut olmamıştır. Demetrius, Filistin Piskoposunu protesto ederek bu hususun geleneğe aykırı olduğunu, ruhban olarak atanmamış laik bir kimsenin piskoposlarında hazır bulunduğu bir ortamda vaaz vermesinin o zamana kadar duyulmamış bir olay olduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Caesarea ve Kudüs Piskoposları, İskenderiye Piskoposu Demetrius'a durumu ifade eden ve benzer olayların olduğu bilgisini içeren bir mektup yazmışlardır. Bu Piskoposların açıklamalarına rağmen Demetrius, Origen'e bir an önce İskenderiye'ye dönmesini belirttiği bir mektup göndermiş, Origen de bu çağrıya uyarak İskenderiye'ye dönerek öğretim işine kaldığı yerden devam etmiştir.⁷⁷

⁷⁴ Eusebius, C. II, s. 63; Bkz. Crouzel, s. 14.

⁷⁵ Eusebius, C. II, s. 63.

⁷⁶ Danielou, s. 20.

⁷⁷ Eusebius, C. II, s. 65; Bkz. Crouzel, s. 15.

Bdu döneme İmparatorluk ailesi kadınlarının da dinî meselelerle özellikle de Hıristiyanlık ile oldukça ilgilendiği nakledilmektedir. Bu bağlamda Origen bir diğer misyon seyahatini, İmparator Alexander Severus'un (M.S. 222-235) annesi Julia Mamaea tarafından gönderilen bir davet mektubu üzerine Antakya'ya gerçekleştirmiştir. Julia Mamaea, Origen'in ünü kendisine ulaştığında ilahi meseleler ile ilgili düşüncelerini duymak üzere onunla görüşmek istemiş ve İskenderiye'den Antakya'ya gelişinde ona eşlik etmeleri amacıyla askerlerini göndermiştir. Bu seyahati de gerçekleştiren Origen bir süre Antakya'da kalarak İsa'nın yüceliği ve kutsal metinlerle ilgili çalışmaların faydası konusunda izahlarda bulunmuş, ardından İskenderiye'ye dönmüştür.⁷⁸

Origen son seyahatinden sonra bir müddet vaazlarına ara vermiş ve bu süreçte kendisini ekonomik olarak destekleyen Ambrose'un sağladığı destek ile kutsal kitabın tefsiri ile ilgili çalışmalarını yazmaya yoğunlaşmıştır. Bu süreçte o, *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir 1-5*, *Yaratılış Üzerine Tefsir*, *Mezmurlar Üzerine Tefsir* ve *Temel İlkeler Üzerine* isimli eserlerini kaleme almıştır.⁷⁹

1.2. Piskopos Demetrius ile Yaşadığı Sorunlar

Origen, dinî lideri ve aynı zamanda kendisini kateşizm okuluna öğretmen olarak ataması sebebiyle amiri konumunda bulunan İskenderiye Piskoposu Demetrius ile çeşitli sorunlar yaşamıştır. Origen'in Piskopos Demetrius ile yaşadığı ilk gerginlik daha önce bahsedildiği üzere onun Filistin'e gerçekleştirdiği ilk seyahat sırasında meydana gelmiştir. Ruhban sınıfından olmayan Origen'in Caesarea'da piskoposların da hazır bulunduğu ortamlarda vaaz verdiği haberleri Demetrius'u rahatsız etmiştir. Bunun

⁷⁸ Eusebius, C. II, ss. 67, 69.

⁷⁹ Danielou, s. 22.

üzerine o, Filistin piskoposunu protesto ederek bu durumu geleneğe aykırı gördüğünü ifade etmiş ve Origen'in derhal İskenderiye'ye dönmesini istemiştir.

Eusebius'un anlatımına göre Origen, 231 yılında kilise ile ilgili bazı gereksinimler nedeniyle Filistin üzerinden Yunanistan'a gitmiştir.⁸⁰ Burada bahsedilen kilise gerekliliklerinin ne olduğu ya da Origen'in neden doğrudan Yunanistan'a gitmeyip Filistin üzerinden dolaylı yolu tercih ettiğine dair bilgi verilmemiştir. Bazı yazarlar Origen'in *İskenderiye'deki Arkadaşlara Mektup* isimli mektubundan hareketle onun Atina'da bulunan ve fikirleri ile karışıklığa sebep olan bir heretik ile tartışma yapmak üzere çağırıldığını ifade etmiştir. Filistin'e uğrama sebebinin ise daha önceki ziyaretinde arkadaş olup kendisini himaye eden Caesarea Piskopos'u Theoctistus ve Kudüs Piskopos'u Alexander'ı ziyaret etmek olduğu düşünülmektedir.⁸¹ Bu ziyareti sırasında Origen, Caesarea ve Kudüs Piskoposlarınca papaz olarak atanmış ve böylece ruhban sınıfına dâhil olmuştur.⁸² Bu atama olayı Origen ile Demetrius arasındaki geri dönüşü olmayan anlaşmazlığın temel sebebi olmuştur.

Eusebius'a göre bu iki piskopos Origen'in iyi bir ödül ve onura layık olduğunu düşünmüşlerdir.⁸³ Crouzel'a göre bir ihtimal, bu iki piskopos, Demetrius'un Origen'e ruhbanlık onurunu vermemiş olmasına içerledikleri için böyle davranmışlardır. Bir diğer ihtimal ise bu iki piskopos, henüz laik biri iken Origen'e cemaate vaaz etme izni vermiş olmalarına tepki gösteren Demetrius'a cevap amacıyla bu atamayı gerçekleştirmiştir. Onların Yunanistan misyon seyahatinde yerine getireceği görev için Origen'e prestij

⁸⁰ Eusebius, C. II, s. 71.

⁸¹ Crouzel, s. 18.

⁸² Eusebius, C. II, s. 31. (Origen'in bu atama için istekte bulunup bulunmadığı yahut bu atamayı gönüllü mü yoksa gönülsüz mü olarak kabul ettiği hususunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bkz. Crouzel, s. 19).

⁸³ Eusebius, C. II, s. 31.

kazandırmak arzusuyla bu atamayı yapmış olmaları da bir başka ihtimal olarak zikredilmiştir.⁸⁴

Kudüs'teki atamadan sonra artık bir rahip olan Origen Atina'ya yol alırken onun ruhbanlığa atanma haberi İskenderiye'ye ulaşmıştır. Bu haber Hıristiyan cemaat içinde memnuniyetle karşılanırken Demetrius'un kızgınlığını artırmıştır. Origen İskenderiye'ye geri döndüğünde karşılaştığı tepki nedeniyle İskenderiye'den ayrılmak zorunda kalmıştır. Çok kısa bir süre sonra Piskopos Demetrius'un bu konuyu tartışmak üzere topladığı sinodda (231) Origen'in İskenderiye Okulunun başkanı olarak yürüttüğü öğretim faaliyetine son verilerek İskenderiye'den sürgün edilmesi kararına varılmıştır. Origen bu kararın ardından İskenderiye Okulunun yönetimini öğrencisi Heraclas'a bırakarak Caesarea'ya gitmiştir.

Origen'in İskenderiye'deki yöneticilik görevini sonlandıran bu ilk sinodda onun ruhban sınıfına atama kararının geçersiz olduğuna dair bir açıklama yer almamıştır. Bu durumdan memnun olmayan ve diğer piskoposluklara Origen aleyhinde mektuplar gönderen Demetrius, ikinci bir sinodu toplamış ve bu sinodda Origen'in ruhbanlıktan da azledilmesi kararını çıkarttırmıştır.⁸⁵ Eusebius bu olayı naklederken Demetrius'un, parlak öğrencisinin başarısı karşısında insani duygularına yenik düştüğünü ifade etmiştir. Daha sonraki süreçte Origen ile ilgili araştırma yapan yazarlar da onun başka bir bölgenin piskoposundan rahiplik unvanını alarak kendi piskoposu Demetrius'un hukukunu çiğnediğini ve Demetrius'un da buna tepki göstererek Origen aleyhinde girişimlere yöneldiğine işaret etmektedir.⁸⁶

⁸⁴ Crouzel, s. 19.

⁸⁵ Thaumaturgus, s. 10. (Origen, İskenderiye Kilisesinin kendisinin rahiplik yetkisini almasına rağmen sonraki süreçte yerleştiği Caesare'da ve seyahat ettiği diğer kentlerde rahip olarak aktivitelerini sürdürmeye devam etmiştir. Bkz. Crouzel, s. 22-23).

⁸⁶ Eusebius, C. II, s. 31.

İskenderiye Kilisesinin Demetrius'un öncülüğüyle Origen'in rahiplik ünvanını iptal etmesinden kısa süre sonra ise piskoposluğunun kırk üçüncü yılında Demetrius ölmüş ve yerine Heraclas geçmiştir.⁸⁷ Origen, öğrencisi ve arkadaşı olan Heraclas'ın kendisine daha iyi davranacağını düşünmüş ancak böyle olmamış ve Heracles selefi Demetrius'un kararını sürdürmüştür. Hatta o da Origen'in Piskopos Ammonius'un izniyle vaaz vermek üzere Thmuis kasabasına gitmiş olduğunu öğrenince Piskopos Ammonius üzerinde baskı kurarak Origen yerine piskoposluk yetkisini paylaştığı Philip'in burada vaaz vermesi fikrini dayatmıştır.⁸⁸

1.3. Caesarea Yılları

Origen İskenderiye'den sürgün edildiğinde Caesarea Piskoposu Theoctistus, onun Caesarea'ya yerleşerek burada tamamen özgür bir şekilde öğretim faaliyetlerini sürdürmesine izin vermiştir. Böylece hayatının ikinci döneminde Caesarea onun yerleşim yeri olmuştur. Origen, İskenderiye'de yürüttüğü eğitim ve yazma faaliyetlerine ilaveten burada rahiplik işlevi olarak vaaz görevini de yoğun bir şekilde yürütmeye başlamıştır. O, Caesarea piskoposunun isteği üzerine hemen her gün kilisede kutsal kitabın açıklamalarını yapmış ve bu çerçevede vaazlarında özellikle Tanrı'nın kelimesini (logos) açıklamaya odaklanmıştır. Bu vaaz vazifesi onun, sadece entelektüel kesimiyle değil, Hıristiyan toplumunun her kesimi ile irtibatını sağlamıştır.⁸⁹

Origen Caesarea'ya yerleştikten sonra vaaz faaliyetleri yanında İskenderiye'deki olaylar nedeni ile ara vermek zorunda kaldığı yazım ve tefsir çalışmalarına da kaldığı yerden devam etmiş ve bu süreçte, Caesarea'da rahip olarak görev yapan arkadaşlarına ithaf ettiği *Şehitliğe Teşvik* isimli eserini kaleme almıştır. Yine *Yuhanna İnciline Yönelik*

⁸⁷ Eusebius, C. II, s. 83.

⁸⁸ Crouzel, s. 24.

⁸⁹ Thaumaturgus, ss. 10-11; Crouzel, s. 24.

Tefsir isimli eserinin diğer bölümlerinin yazımına devam etmiştir. O, bu dönemde Hıristiyanların maruz kaldığı eziyetleri *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir* kitabının yirmi ikinci bölümü ile birlikte birçok mektubunda da yayınlamıştır.⁹⁰ Origen, en meşhur eserlerinden biri olan ve pagan filozof Celsus'un Hıristiyanlara karşı yazdığı reddiyeye cevap mahiyetindeki *Celsus'a Karşı* adlı eserini altmışlı yaşlarında Caesarea'da kaleme almıştır.⁹¹

Origen Caesarea'da vaaz ve çalışmalarına yoğun bir şekilde devam ederken Ambrose'un onun için işe aldığı stenograflar da oraya gelmiştir. Bunun üzerine o, İskenderiye'de başladığı Hıristiyanlık tarihinde metin kritiği alanındaki ilk kapsamlı çalışma olan *Hexapla* isimli çalışmasına devam etmeye başlamıştır. Origen'in peşpeşe kaleme aldığı bu eserler onun Caesarea'da yaşadığı dönemde İskenderiye döneminden çok daha verimli olduğunu ortaya koymaktadır.⁹²

Origen Caesarea'ya yerleştikten sonra verdiği vaazlar ve kaleme aldığı eserler yanında İskenderiye'dekine benzer bir teoloji okulu kurmuştur. Onun bir öğretmen olarak buradaki eğitim faaliyetleriyle ilgili bilgiler beş yıl boyunca bu okulda kendisinin öğrenciliğini yapmış olan Gregory Thaumaturgus⁹³ tarafından nakledilmiştir. Gregory kitabının ilk bölümünde Origen'in özellikle Tanrı'dan bahsederken kullandığı dilin kendisini nasıl büyülediğinden ve aralarında oluşan muhabbetten bahsetmiştir.⁹⁴

⁹⁰ Eusebius, C. II, s. 81,83.

⁹¹ Eusebius, C. II, s. 89.

⁹² Crouzel, s. 24-25.

⁹³ Karadeniz kıyısında yaşadıkları şehirden, hukuk eğitimi almak üzere Beyrut'a gitme niyetiyle yola çıkan Gregory ve kardeşi, Caesarea'ya ulaştıklarında kısa süre önce buraya gelmiş olan Origen ile tanışmıştır. Onun konuşmalarından oldukça etkilenen iki kardeş Beyrut'a gitme fikrinden vazgeçerek Origen'in kurduğu okula devam etmeye karar vermişlerdir. (Bkz. Thaumaturgus, s. 55-57).

⁹⁴ Thaumaturgus, s. 55-60; Crouzel, s. 25.

Gregory *Origen'e Hitabe* isimli kitabında Origen'in Caesarea Okulunda uyguladığı ders müfredatı ile ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilere göre Origen'in dersleri Sokratik tarzda mantık ve diyalektik egzersizleri ile başlamakta; sonraki aşamada bunu doğa bilimleri ile ilgili dersler takip etmekteydi.⁹⁵ Mantık ve doğa bilimlerini içeren bu derslerin ardından erdem ve bilgeliği merkeze alan etik ve felsefe dersleri gelmekteydi. Origen'in eğitim programının son aşamasında ise onun bütün bu öğretim aşamalarının en yüce deneyimi olarak telakki ettiği teoloji konuları yer almaktaydı. O bu konulara da Tanrı'nın varlığı ve inayeti ile ilgili seçkin pagan filozoflarının ve şairlerinin metinlerini okutarak başlamaktaydı.⁹⁶

Gregory'nin *Origen'e Hitabe* kitabındaki anlatımdan hareketle, Origen'in Caesarea'daki okulunun İskenderiye'de olduğu gibi kateşizm okulu olmaktan çok, bir nevi teoloji fakültesi olduğu anlaşılmaktadır. Buradaki eğitim faaliyetlerinde ise Hıristiyanlığa özgü bazı konular dışarıda bırakılarak sadece felsefî terimlerle açıklanabilen doktrinlerin sunumunun yapıldığı ifade edilmektedir. Örneğin logos ile ilgili pasajlar işlenirken teslis doktrininin -inkarnasyona ya da İsa Mesih isimlerine değinilmeden- Baba ile Oğul arasındaki ilişkiyle ilgili olarak açıklandığı aktarılmaktadır. Bu bağlamda Caesarea'daki okulun Hıristiyanlığa ilgi duyan genç paganları hedef alan bir çeşit misyoner okulu olduğunu düşünen yazarlar bulunmaktadır. Bu doğrultuda Origen'in felsefî terimlerden faydalanarak Hıristiyan doktrinlerinin izahlarını sunduğu, öğrencileri arasından Hıristiyan olmak isteyenlere ise ayrıca esaslı bir katekumen eğitimi verdiği anlatılmaktadır.⁹⁷

Origen'in kurmuş olduğu okulun başkanlığını ve öğreticiliği yürütmenin dışında bir ruhban olarak gerçekleştirdiği tek aktivite ise vaazları olmuştur. Kaynaklarda onun

⁹⁵ Thaumaturgus, s. 63-64.

⁹⁶ Thaumaturgus, s. 67-80; Crouzel, s. 26.

⁹⁷ Crouzel, s. 27.

yaklaşık üç yüz kadar vaazı yer almakta ve bu vaazlar kutsal metindeki pasajların kelime kelime açıklanmasını içermektedir. Eusebius'un ifadesine göre Origen, halk önünde verdiği vaazların stenograflarca yazıya geçirilmesine ancak altmış yaşını geçtiğinde izin vermiştir.⁹⁸

İskenderiye'de yaşadığı dönemde olduğu gibi Caesarea'da olduğu dönem içinde de Origen birçok misyon seyahatinde bulunmuştur. Eusebius'un ifadesine göre o, bu seyahatlerden birini Kapadokya piskoposu Firmilian'ın vaaz vermek için davet etmesi üzerine bu bölgeye gerçekleşmiştir. Bu seyahatte Origen'in ilahiyat alanındaki birikimini gören Firmilian onun ilahiyat konularındaki birikiminden yararlanmak için Origen'in Yahudiye ziyaretinde ona eşlik etmiştir. Origen'i ruhbanlığa atamış olan Kudüs piskoposu Alexander ve Caesarea piskoposu Theoctistus da her zaman ona eşlik etmiş; kilise eğitimi ile kutsal metinlerin tercüme ve yorumlanması işini ona bırakmışlardır.⁹⁹

Eusebius *Kilise Tarihi* kitabının otuz ikinci bölümünde kesin bir tarih vermeden Origen'in Caesarea'da yaşadığı dönem içinde de Atina'ya seyahat ettiğinden bahsetmektedir. Buna göre o, birkaç yıl kaldığı Atina'da *Hezekiel Üzerine Tefsir* kitabını tamamlayıp, *Neşideler Neşidesi Üzerine Tefsir* kitabından da en az beş bölümü kaleme almış, Caesarea'ya döndüğünde ise bunu on kitaba tamamlamıştır.¹⁰⁰

Origen bir diğer seyahatini İskenderiye'de yaşadığı dönemde de gitmiş olduğu Arabistan'a yapmıştır. Eusebius'un anlatımına göre Bostra Piskoposu Beryllus kilise öğretisinden saparak farklı inanışları anlatmaya başladığında insanlar bu düşünceler üzerinden tartışmıştır. Beryllus, Modalizm ve adoptionizmden¹⁰¹ derlediği düşünceyle

⁹⁸ Crouzel, s. 29.

⁹⁹ Eusebius, C. II, s. 79.

¹⁰⁰ Eusebius, C. II, s. 85; Crouzel, s. 31.

¹⁰¹ Modalizm öğretisini savunanlara göre İsa'nın aslında bir bedeni bulunmamakta, tek bir ilahi varlık kendini Baba, Oğul ve Kutsal Ruh olarak göstermekteydi. Adoptiyonizme göre ise İsa'nın ilahi güçlerle donatılmış üstün bir beşer olduğu kabul edilmekteydi (Ayrıntılı bilgi için bkz. Şinasi Gündüz, *Din ve İnanç*

Kurtarıcı İsa'nın insanlar arasında bir insan olarak yaşamadan önce bir varlığa sahip olmadığını ve günahsızlığından ötürü, Tanrı onu oğulluğa seçip ilahi güçleri armağan etmeden önce de ilahi vasıflara sahip olmadığını savunmuştur. Birçok piskopos Beryllus ile kendi kilisesinde düzenlenen sinodda bu konuyu tartışmışlar ve Origen'i de buraya davet etmişlerdir. Bunun üzerine Origen Arabistan'a ikinci seyahatini gerçekleştirmiş ve Beryllus'u ikna ederek onu tekrar ortodoks düşünceye döndürmeyi başarmıştır.¹⁰²

Origen daha sonra Arabistan'a üçüncü misyon seyahatini gerçekleştirmiş ve burada düzenlenen bir sinoda katılmıştır. Origen, insan ruhunun da beden gibi ölümlü olduğu, çürüyüp yok olduğu ve yeniden dirilişin bedenle gerçekleşeceği öğretisini savunan bir gruba karşı düzenlenen bu sinodda fikirleriyle sapkın görüşün mensuplarını etkilemiş ve onların geleneksel Hıristiyan anlayışına dönmelerini sağlamıştır.¹⁰³

Origen'in Arabistan'a gerçekleştirdiği üçüncü misyon seyahatinin amacının ilk iki sinodun toplanmasına neden olan görüşlerden çok farklı olmadığı ifade edilmektedir. Crouzel eserinde, yeri ve zamanı belli olmayan bu sinoddaki tartışma konuları ile ilgili bilgilerin *Origen'in Heraclides ve Meslektaşları ile Baba, Oğul ve Ruh Üzerine Diyalogu* adlı metinden elde edildiğini söylemektedir. Onun aktardığına göre bu metin, 1941 yılında Kahire yakınlarında bulunan Origen ve Kör Didymus'un yazılarını ihtiva eden papirüs demeti içinde yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu metne göre Heraclides'in görüşleri meslektaşları tarafından şüpheli bulunduğundan Origen'in tartışmayı idare etmek üzere çağırıldığı bir toplantının düzenlendiği, İsa'nın ilahi ön varlığı, Baba ile Oğul'un arasındaki fark ve aynı zamanda onların birliği, Oğul'un insani ve ilahi olmak iki tabiatı gibi konular üzerinde tartışıldığı, Origen'in Baba ile Oğul'un birlik ve ikiliği konusunda

Sözlüğü, Ankara Vadi yayımları, 1998, ss. 17, 265; Turhan Kaçar, *Geç Antik Çağ'da Hıristiyanlık*, İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009, ss. 42-44).

¹⁰² Eusebius, C. II, s. 87.

¹⁰³ Eusebius, C. II, s. 91.

¹⁰⁴ Crouzel, s. 32.

açıklamalar yaparak modalizm ve adoptionizm görüşlerini şiddetle eleştirdiği belirtilmektedir.¹⁰⁵

1.4. Ölümü

Crouzel'in naklettiğine göre Origen'in ölümü ile ilgili iki görüş bulunmaktadır. Bunlardan birine göre Origen, İmparator Decius (M. S. 249-251) zamanında Hıristiyanlara yönelik olarak başlatılan büyük baskı ve zulüm döneminde¹⁰⁶ şehit edilerek hayatını kaybetmiştir. Ancak Eusebius'un Decius döneminin ardından Origen'in bu işkence dönemini ayrıntılı olarak anlatan mektuplarının bulunduğunu aktarması¹⁰⁷ ve yedinci kitabının başında geçen 'Origen, İmparator Decius'un 251 de ölümünün ardından yerine geçmiş olan Gallus zamanında 69 yaşında ölmüştür'¹⁰⁸ ifadesi ile çelişen bu görüş birçok araştırmacı tarafından doğru kabul edilmemektedir. Eusebius'un naklettiği bilgileri daha muteber kabul eden ikinci görüşe göre Origen Decius'un 251'de ölümünün ardından serbest bırakılmıştır. Ancak hapisanede yaşadıkları nedeniyle sağlığı olumsuz

¹⁰⁵ Crouzel, s. 33.

¹⁰⁶ Origen, Roma İmparatorluğunun zaman zaman Hıristiyanlara yönelik baskı ve zulümler sergilediği bir dönemde yaşamıştır. O, çocukluktan gençliğe geçtiği süreçte tanık olduğu bu zulüm dönemlerinin ilkinde İmparator Septimius Severus döneminde babasının ve başka bazı Hıristiyanların ölümünü görmüştür. O, İmparator Maximian (M. S. 235-238) döneminde yaşanan baskı ve zulüm döneminde yıllarca kendisine ekonomik açıdan destek olan Ambrose'un zulümlere maruz kaldığına tanık olmuştur. Origen, Ambrose ve rahip Protocetus gibi işkencelere maruz kalan Hıristiyan inanırlara hitaben *Şehitliğe Teşvik* adlı eserini kaleme alarak onları inançlarından ne olursa olsun dönmeleri konusunda cesaretlendirmeye çalışmıştır (Eusebius, C. II, s. 81). Origen'in, Hıristiyanlara karşı yürütülen o zamana kadarki en geniş zulüm dalgası olan İmparator Decius dönemi takibatından kurtulamadığı nakledilmektedir. Eusebius, Hıristiyanlar için nispeten barış ortamında geçen İmparator Philip döneminin ardından tahta geçen Decius (M.S. 249-251) ile kiliseye karşı takibat ve işkence döneminin yeniden başlatıldığını; bu süreçte Roma piskoposu Fabian'ın şehit edilerek yerine Cornelius'un geçtiğini ifade etmektedir. Filistin'de ise Kudüs Piskoposu Alexander'ın tutuklanarak Caesarea hapisanesine konulduğu ve 250 yılında Origen'in de yakalanarak hapse atıldığı ve işkenceye maruz kaldığı belirtilmektedir (Eusebius, C. II, s. 93,95; Thaumaturgus, s. 11).

¹⁰⁷ Eusebius, C. II, s. 95.

¹⁰⁸ Eusebius, C. II, s. 137.

etkilendiğinden rahatsızlanmış ve bu sebeple 254 yılında Tyre’de hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁹

Crouzel, Pierre Daniel Huet’in *Origeniana* isimli eserine eklediği notlardan birinde Origen’in, kutsal mezar katedrali olarak da isimlendirilen Tyre Katedrali’nin duvarına gömülü olduğu, onun isim ve kitabesinin buradaki altın ve değerli taşlarla süslenmiş mermer bir sütuna oyulmuş olduğu ve bu yazının 1283 yılında hala okunur durumda olduğu sonucunun çıkarıldığı bilgisini nakletmektedir.¹¹⁰

2. Origen’in Düşünce Yapısı ve Karakteristik Özellikleri

Kaynaklarda Origen’in oldukça azimli ve gayretli bir kişiliğe sahip olduğu ifade edilmektedir. Ona bu azmi sebebiyle, işlenemeyen çelik ya da elmas gibi materyaller anlamına gelen adamantios lakabı verilmiştir. Origen’e bu lakabın onun güçlü karakteri ve olağanüstü çalışma kapasitesini ifade etmek için verildiği belirtilmektedir.¹¹¹ Origen’in bu azimli kişiliği ve sarsılmaz iradesine karşın insanlarla ilişkilerinde ılımlı bir kişilik sergilediği ve oldukça mütevazı bir hayat sürdüğü zikredilmektedir. Eusebius ve Gregory Thaumaturgus yazılarında onun yaşamının, öğretisi ile tutarlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda Origen’in sözlerinden ziyade fiiliyat ile öğrencilerini erdeme sevk ettiği iletilmektedir.¹¹²

Origen’in gençliği ile ilgili dikkat çekici en önemli hususlardan biri İskenderiye Kateşizm Okulunun başına getirilince dünyevi işlerden tamamen el etek çekmek amacıyla gramer dersi vermeyi bırakıp bu konularla ilgili bütün kitaplarını satması olmuştur.

¹⁰⁹ Crouzel, s. 35.

¹¹⁰ Bkz. Crouzel, s. 35.

¹¹¹ Crouzel, s. 51.

¹¹² Thaumaturgus, s. 71-72.

Kaynaklarda onun, bunu Tanrı'nın kelimesi (logos) üzerine çalışmak ve onu öğretmek amacıyla yaptığı ifade edilmiştir.¹¹³ Bununla birlikte Origen, kısa bir süre sonra bu dünyevi eğitimin de Kitabı Mukaddesi anlamada ve İncil'i yaymakta önemli bir payının olduğunu fark etmiş ve bunun üzerinede bir rivayete göre Ammonius Saccas'ın derslerini takip ederek hatırı sayılır bir felsefi birikim elde etmiştir. Origen dinî amaçlı olarak zaman zaman ortaya koyduğu bu aşırı tavrını kendini hadım etme hususunda da sergilemiş ve yine ileri yaşlarda kaleme aldığı *Matta İnciline Yönelik Tefsir* adlı eserinde, gençliğinde aşırı coşkun ruh hali ile yaptığı bu eylemi mantıklı bulmadığını ifade etmiştir.¹¹⁴ Bu bağlamda ileriki yaşlarında Origen'in, arzuları kökünden söküp atmak yerine duyguları yönetme, idare etme anlamına gelen 'metriopathy' kavramına vurgu yaptığı görülmektedir. Bu anlamda onun için duyguları yönetme, idare etme, ölçülü olma ve nefse hâkimiyet önemlidir.¹¹⁵

Origen'in bir diğer özelliği Yahudilere, Celsus gibi paganlara, ortodoks inanışta olmadığı düşünülen gnostiklere karşı muhalif yapısıyla tartışmacı kişiliğidir. Ancak diğer Hıristiyan yazarlarla karşılaştırıldığında onun polemiklerini göreceli bir şekilde daha sakin daha uzlaşmacı barışçıl bir yolla yürüttüğü ifade edilmektedir. Genel olarak yazılarında heretiklerin ifadelerine karşı 'biri şöyle söylemeye cesaret etti' ifadesini kullanmaktadır. Bununla birlikte *Celsus'a Karşı* isimli eserinde Celsus'un Hıristiyanlara yönelik aşağılamalarına karşı zaman zaman mutedil tavrını kaybettiği görülmektedir. Yine de onun bu kitapta yazdıkları Celsus'un Hıristiyanlara yönelik aşağılamalarına kıyasla mutedil kalmaktadır.¹¹⁶

¹¹³ Crouzel, s. 51.

¹¹⁴ Origen of Alexandria, *Commentary on the Gospel according to Matthew*, Book 15, Trans. and notes by Justin M. Gohl, 2017, <http://www.academia.edu/31581897>, s. 9.

¹¹⁵ Crouzel, s.7.

¹¹⁶ Crouzel, s. 54.

Bazı kaynaklarda Origen'in düşünce yapısının şekillenmesinde Yunan literatürü ile ilgili verdiği derslerin etkili olduğu ifade edilmektedir. O, bu dersler sayesinde İskenderiye'de kendisinden yüzyıllar önce Homer ve diğer edebi klasikler üzerine çalışan Helenistik dilbilimcilerin metoduna derinlemesine vakıf olmuş ve kutsal metinlere yaklaşımda kullandığı dört aşamalı yaklaşımı şekillendirmiştir.¹¹⁷

Origen yazılarını sade bir tarzda yazmayı benimsemiştir. O, kutsal kitapta yer alan mektupların edebi değerden yoksun oldukları noktasına değinerek retorik tarza aşırı önem atfetmemiştir. Bu nedenle o, gösterişten uzak bir yazım tarzını benimsemiştir.¹¹⁸ Origen'in ifadelerinin gösterişten uzak olmakla birlikte güçlü bir anlatım tarzına sahip

¹¹⁷ Bu dört merhale; metin kritiği, okuma, yorum ve hükme varmadır. Metin kritiği, eserlerin elle kopyalandığı ve el yazmalarında kaçınılmaz olarak farklılıkların bulunduğu bir çağda öğretmen ve öğrencilerinin aynı metni okuduklarından emin olmak istediklerinde uygulanmıştır. Erken dönem İskenderiyeli bilginler, yazım hatalarının olmadığı veya asgari düzeyde kaldığı özgün metne ulaşabilmek için farklı versiyonların detaylı incelenmesini içeren çeşitli kriterler oluşturmuşlardır. Origen'in daha sonraki metin kritik çalışmaları, onun bu tekniklere hâkimiyetini yansıtmaktadır. Origen'in kutsal metinlere yaklaşımında kullandığı metodun ikinci merhalesi dil bilimcilerin metinlere yaklaşımında kullandığı okuma aşaması, basit anlamı ile metni sesli olarak okumaktır. O, öğrencileri ile birlikte gerçekleştirdiği bu sesli okuma uygulamasını el yazmalarının büyük harf, kelime arası boşluk, birçok noktalama işaretleri gibi sözcükleri anlamaya yardımcı dilbilimsel eklerin olmadığı bir dönemde kaçınılmaz görmüştür. Origen'in kutsal metinleri anlamada kullandığı üçüncü aşama olan yorumlama en basit seviyede yazarın kullandığı kelimelerin anlamını tanımlamayı ifade eder. Bir nevi dilbilimsel analiz sistemi olarak yorumlama, metni anlamaya yararlı bilgileri beraberinde getirmektedir. Helenistik müfredatta yer alan arkaik lehçe ile yazılan temel metinler artık kullanılmayan birçok kelime ve yapı içerdiğinden kelimelerin kendisine yakından ilgi göstermek Yunan literatürü öğretmeni için oldukça önemlidir. Kelimelerden sonra ikinci bir yorum dalı anlatının kendisi üzerinde çalışmaktır. Bu tarz yorum kronoloji gibi tarihsel sayılan bilgilerin yanı sıra coğrafya ve doğa bilimleri gibi alanlardan elde edilen bilgileri de içerebilir. Yorumun üçüncü dalı ise yazarın retorik usulü ve metninde belirli bir amaç ışığındaki planı ve düzeni ile de ilgilidir. Origen genellikle kitaplarının başında takdim kısmı ile kitabın amacına yönelik bilgi vermektedir. Bu merhalenin son aşaması rivayetin tutarlı ve makul oluşuna yakından bakarak hakiki bir olaya yönelik olup olmadığının araştırılmasını içermektedir. Dördüncü ve son basamak ise bir yargı hâsil etme düzeyidir. Yorumcu, yazarın çalışmasını değerlendirerek ondan öğrencileri için faydalı dersler çıkarır. Bütün bunların yanı sıra Origen, bütün yorum tarzları için uygulanabilir temel prensip olarak, zorlu bir pasajın yorumunda aynı yazarın diğer pasajlarındaki açıklamalarından yararlanmayı, metni anlama ve yorumlamada önemli bir metot olarak görmüş ve bunu uygulamıştır (Trigg, *Origen*, ss. 5-6).

¹¹⁸ Crouzel, s. 57.

olduğu, yazılarında her zaman açık ve ikna edici bir anlatımı esas aldığı ve ele aldığı her hususu akla uygun olarak inşa ettiği ifade edilmektedir. Origen'in kullandığı kelime hazinesinin de onun kültürünün genişliğine işaret ettiği belirtilmektedir. Bu özellikleri sebebiyle Erasmus gibi bazı yazarlar Origen'in yapmacıklıktan, retorikten, şekilcilikten uzak olup sadece fikri önemsemesini ve söylemindeki berraklığı övmektedirler.¹¹⁹

Araştırmacılara göre Origen eserlerinde özenli bir dil kullanmaya önem vermiştir. Bu özenli yaklaşımıyla o, eğitimsiz Hıristiyanlar için tehlikeli ve uygunsuz gördüğü fikirlerin anlatımında ihtiyatlı davranmış, ileri düzey doktrinleri zamanından önce ifşa etmeme hususunda kendini sorumlu hissetmiştir. Bu bağlamda o, genel 'eğitimsiz' çoğunluk ile entelektüel birikimi bulunan 'manevi' azınlık olarak adlandırdığı Hıristiyanları birbirinden ayırmış ve sıradan insanlara anlatılmaması gerekenler hususuna dikkat etmiştir.¹²⁰ Origen'e göre Hıristiyan Kilisesi'nde üç ayrı grup yer almaktadır. İlk grubu vahyin hakikatine yalnızca iman edip onu kabul eden sıradan Hıristiyanlar oluşturmaktadır. İkinci grup daha üstün bir kavrayışla kutsal metinlerin alegorik yorumu sayesinde bilgiye erişme imkânına sahip olanlardan meydana gelmektedir. Üçüncü grup ise kutsal metinlerin manevî anlamına erişerek üstün bir temaşa eylemi aracılığıyla tanrısal yasanın içinde gelecekteki mutlu yaşamın varlığını görme gücüne sahip olanlardır.¹²¹

Origen'in bir diğer önemli vasfı Hıristiyanların öncelikli olarak cevabını aradığı hususları kendisine hareket noktası olarak alması ve bunlara entelektüel anlamda cevaplar sağlama isteğidir. Böylece o, Hıristiyanları, heretiklerin görüşüne yönelmekten uzak tutmayı amaçlamıştır. Origen'e göre inanca ait doktrinlerin doğru, tatmin edici izahlarının

¹¹⁹ Crouzel, s. 58.

¹²⁰ Trigg, *Origen*, ss. 9-10;

¹²¹ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 5*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, ss. 309-310; Trigg, *Origen*, s. 150.

arayışı içerisinde olan eğitimli Hıristiyanların birtakım problemleri vardır. Bunlardan ilki, Hıristiyan inancını yaşadıkları dünyaya tanıtmaktır. İkincisi Yunan felsefesinin çözdüğünü iddia ettiği problemlere Hıristiyan inancı ile uyumlu cevaplar sunmaktır. Bu çerçevede Hıristiyanlar aynı zamanda kendilerini entelektüel ihtiyaçları kapsamında gnostik heretiklerin etkisinden de korunmuş olacaktı.¹²²

3. Origen'in Felsefeye Yaklaşımı

Origen, İskenderiye'de Philo ile temelleri atılan, Hıristiyanlık içinde Clement ile devam ettirilip geliştirilen bir yaklaşımın, Yunan felsefesi ile inancı bağdaştırma tasarısının nihai bir sonuca ulaştırılmasını temsil eden bir düşündürdür. Yahudi kutsal kitabı ile Yunan felsefesini bir şekilde uzlaştırma çabasında olan Philo, hikmetin hizmetçisi olarak Yunan felsefesinin bilgelik için bir hazırlık olduğu yorumunu yapmaktadır. Onun, temelde Yunan bilgeliği olarak belirtilen felsefenin, Yahudiliğin içinde zaten mevcut olduğunu ispatlamaya yönelik çaba çerçevesinde geliştirdiği sistem Helenistik Yahudiliğin zirveye çıkmasına neden olmuştur. Bu çerçevede Philo, kutsal kitabın açıklanmasında, kaynağı Yunan felsefesine kadar götürülen alegorik yorum metodunun gayretli bir savunucusu olmuş ve bu konunun Yahudi teologları için bir yan alan değil, sürekli bir meşguliyet alanı olduğunu savunmuştur.¹²³

Yunan felsefesini kutsal kitap anlayışıyla harmanlayan ve Helenistik Yahudiliğe öncülük eden Philo'dan kısa süre sonra Hıristiyanlık ortaya çıkmış ve Helenist Yahudi geleneğinden önemli oranda etkilenmiştir. Bu kapsamda Philo'nun yorumlarını mektuplarında zaman zaman tekrar etmiş olan Clement, bunları İsa'nın gelişi ile oluşan yeni ortama adapte ederek geliştirmiştir. Philo gibi felsefenin hikmet için hazırlık aşaması

¹²² Crouzel, s. 56.

¹²³ Aykıt, ss. 285, 305, 358-359; Crouzel, s. 156.

olduğunu düşünen Clement, onun Tanrı'nın bilgisi noktasında işlenecek olursa daha da saygı değer olduğunu savunmuştur.¹²⁴

Clement'ten sonra ortaya çıkan Origen, Philo'dan Clement'e uzanan geleneği miras almış ve felsefi kavramları inançla ilgili konularla harmanlama geleneğini geliştirerek sürdürmüştür. Origen yorumlarını oluştururken felsefi kavramlardan oldukça fazla bir biçimde yararlanması sebebiyle Philo'ya yakın gözükmeyle birlikte felsefeye olan ilgisinde Clement kadar coşkulu değildir.¹²⁵ Origen, selefinin aksine Helenistik felsefeyi, Yahudilere verilen Ahit gibi Yunanlara verilen Ahit olarak sunmamaktadır. Clement, bir taraftan Hıristiyanlar için Yunan felsefesini kabul edilebilir kılma, diğer taraftan Yunan düşünce geleneğinden gelen entelektüellere Hıristiyanlığın onların düşündüğü gibi cahiller dini olmadığını gösterme gayesi ile felsefenin, Hıristiyan öğretisi tarafından reddedilmemesi gereken bir etkinlik olduğunu belirtmektedir. Ona göre felsefenin işlevi Hıristiyan öğretisinin merkezi doktrinlerini daha yüksek bir kavrayışın konusu kılarak ortaya koyma gücüne sahip olması ve Hıristiyan imanını zenginleştirmesidir.¹²⁶ Bu doğrultuda Clement Helenistik felsefeden yola çıkarak Hıristiyan inancına gelirken, Origen tersine inançtan yola çıkarak felsefi bir teolojiye yönelmektedir. Ona göre Yunan felsefesi kutsal kitabın gerçekleri ile rekabet edemez. Bu noktada onun Yunan literatür ve felsefesine Clement'ten daha fazla hakim olduğu halde öğretisi ile ilgili açıklamalarda Kitabı Mukaddese daima öncelik tanıdığını belirtmek gerekir.¹²⁷ Ancak bununla birlikte o felsefeyi oldukça iyi öğrenmiş ve onu yazılarında geniş ölçüde kullanmıştır.

¹²⁴ Clement, *The Stromata or Miscellanies*, s. 306.

¹²⁵ McGuckin, s. 172.

¹²⁶ Arslan, s. 305.

¹²⁷ Trigg, *Origen*, s. 10.

Origen'in felsefi meselelere hâkimiyeti, Hıristiyan inancını, başlangıç noktasındaki konulardan alarak rasyonel bir teoloji geliştirmeye çalıştığı *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserinin teolojik bağlamında kendini göstermektedir. Onun felsefe hususundaki bu birikimi yalnızca *Temel İlkeler Üzerine* kitabında değil *Celsus'a Karşı* adlı eserinde ve tefsir çalışmalarında da açıkça görülmektedir. Origen'in felsefeye hâkimiyeti sadece eserlerinde değil, öğrencilerine verdiği derslerde de görülmektedir. Nitekim Eusebius ve Gregory Thaumaturgus eserlerinde Origen'in eğitim programından bahsederken onun felsefeye önemli bir yer verdiğini belirtmektedirler. Origen, öğrencilerine verdiği dersler içerisinde felsefeye yer vermeyi entelektüel birikim ve kutsal kitabın anlaşılması için yapılacak yorum çalışmalarında bir hazırlık süreci olarak gerekli görmüştür.¹²⁸ Origen felsefeye bu entelektüel birikimi sağlama yanında, ahlaki açıdan da önem vermiş, felsefe eğitiminin ahlaki arınmayı sağlayacağını benimsemiştir.

Origen, felsefenin vasıtaları ile muhakeme ve ikna kabiliyetini geliştirmek için Yunan felsefesini iyi bilmek istemiştir.¹²⁹ Ona göre felsefe, havarilerin kiliseye bıraktığı inanç ve kutsal metinlerin altında yatan derin manaların elde edilmesi için kullanılabilir. Bu çerçevede o, mantık ve diyalektiğin, teolojik argümanların sınanması ve haksız saldırılara karşı inancın savunulmasında kullanılabileceğini, doğa felsefesinin Hıristiyanlara yaratılış dünyasını anlamakta yardımcı olabileceğini, ahlak felsefesinin insanların seçtikleri yaşam tarzlarını ve sosyal olarak etkileşimde buldukları zaman ortaya çıkan sorunları aydınlayabileceğini düşünmektedir.¹³⁰

Origen'in felsefeye olan genel yaklaşımı yukarıdaki şekilde olmakla birlikte çeşitli felsefe okullarına karşı tavrı farklılık arz etmektedir. Çarmıh hadisesine zıt hedonizm görüşleri, Tanrı'nın tasarrufunu, inayetini inkârları, atom ile ilgili teolojik

¹²⁸ Thaumaturgus, ss. 75-80; Crouzel, ss. 156.

¹²⁹ Thaumaturgus, ss. 63-65.

¹³⁰ McGuckin, s. 173.

olmayan görüşleri ve insanın ruhsal ayrıcalıklarını tanımamaları ile Epikürcülük değer sıralamasının en alt basamağında yer alır. Stoacıların ahlak felsefesine katılmakla birlikte materyalist teoloji ve kozmolojilerine karşı çıkmaktadır. Numenius gibi Pythagorascıların belli derecede bir itibara sahip olduğunu düşünmektedir. Ancak onlara döngüsel teori (zamanın önemli ölçüde kendini tekrar eden döngüsel akışı) ile ilgili düşüncelerine suçlamalar yöneltmektedir. Aristo ise zaman zaman onun doktrinine ait unsurları ve dili kullanmış olmasına rağmen Origen nazarında çok fazla itibar sahibi değildir. O, Aristo'nun inayetin sınırlandırması, dünyanın sonsuzluğu öğretisi ve beşinci element gibi görüşlerini reddetmektedir.¹³¹

Origen için Platon ise kesinlikle Yunan düşüncesinin, vahiyden bağımsız insan zihninin doruk noktasıdır. Origen'in ilahi akıl, değişmez, zamana ve mekâna bağımlı olmayan, yarattığı fiziksel gerçeklikten tamamıyla aşkın olan Tanrı anlayışı ile de çağdaşı Platonistlerin yorumlarından güçlü bir şekilde etkilendiği görülmektedir. Onun özgür iradeleri nedeniyle düşen ruhların nihai olarak Tanrı'ya döneceklerini ifade eden apokatastasis doktrini de Plotinus felsefesi ile Neoplatonizmde geliştirilen geri dönüş metafiziğine yapısal benzerlikler göstermektedir. Ancak kendisinden önce Philo ve Clement tarafından Kitabı Mukaddes kavramlarına bağlanmış olan Platonizm'den oldukça faydalanmış olmakla birlikte Origen'in düşüncesi Platonizme göre daha Tanrı merkezlidir ve o, Platon'u Yunan felsefesinin en iyisi olarak takdim etmekle birlikte bazı hususlarda da şiddetle eleştirmektedir.¹³² Örneğin Origen, Platon'a olan takdirine rağmen tamamen politeizmden arınmış olmadığı iddiası ile onu kınamaktadır. Bunun yanında Origen, evrenin önceden var olan bir maddeden oluştuğu ve sonunun olmadığı gibi

¹³¹ Crouzel, s. 156

¹³² Crouzel, s. 157.

Platonik görüşlere de karşı çıkmaktadır. Origen'e göre ruhlar ezeli ve ebedi değildir, Tanrı tarafından başlangıçta yaratılmıştır.¹³³

Yukarıda anlatılanlardan hareketle Origen'i felsefeye belirli bir önem vermesine karşın, onun çeldirici bir yönünün de olduğunu savunduğu görülmektedir. Bu bağlamda onun "Felsefenin sağladığı aldatıcı yiyeceğe göz dikmeyin; sizi gerçeklerden uzaklaştırabilir"¹³⁴ ifadesi ile "Yunan felsefesi pek çok etkileyici doktrine sahip olmasına rağmen, doğru olmayı doğru olarak sunar"¹³⁵ şeklindeki ifadeleri Origen'in, Clement gibi felsefeye karşı bariz bir iyimser tavrı paylaşmadığını göstermektedir. Ancak buna rağmen o, aynı zamanda felsefi söylemlerin de merkezinde yer alan konu ve problemlerin felsefenin de desteğiyle teolojik olarak incelenmesi ihtiyacını kabul etmekteydi. Origen, 240'lı yıllarda yazdığı *Gregory'ye Mektup*'ta felsefenin ana meşgale olmadığını, ancak Hıristiyanlığın doğru izahlarına yararlı bir giriş olarak, onun bir parçası olmadan Hıristiyanlığa 'ek'li olduğunu ifade etmektedir.¹³⁶

Origen'e göre Hıristiyanlar için felsefenin değeri, Kitabı Mukaddes çalışmaları sırasında önemli bir araç teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Ona göre görünmez ve ilahi âlemin bir yansıması olarak kutsal kitap, bireyin ilahî hakikati elde edebileceği en önemli yoldur. Bu nedenle Origen, kutsal metinlerin ilk amacının literal anlam sunmak ya da tarihi olayları aktarmak değil, metnin altında gizlenmiş ilahî ve ebedî hakikati bildirmek olduğunu ileri sürmüştür. O bu noktada felsefenin Kitabı Mukaddes'in gerçekleri ile kıyaslanamaz olduğunun altını çizmekle birlikte bu gerçeklerin

¹³³ McGuckin, s. 174.

¹³⁴ Origen, *Homilies on Leviticus 1-16*, trans. Gary Wayne Barkley, Washington The Catholic University Press, 1990, s. 206.

¹³⁵ Origen, *Contra Celsum*, ed. & trans. Henry Chadwick, Cambridge Cambridge University Press, 1953, s. 6.

¹³⁶ David Ivan Rankin, *From Clement to Origen The Social and Historical Context of the Church Fathers*, England Ashgate Publishing, 2006, s. 133-134.

yorumlanması ve açıklanmasında önemli ölçüde değere haiz olduğunu da onaylamaktadır. Ona göre Hıristiyan dinî geleneği çerçevesinde felsefe, kutsal kitabın literal manalarının altında yatan derin manaların anlaşılması için değerli bir araç işlevi görmektedir. Origen için de bu gizli manaları ifşa ederek doğru bir şekilde açıklamak ve yorumlamak son derece önemli bir hususu oluşturmaktadır.¹³⁷

Son olarak şu hususa da yer vermek gerekmektedir. Antik çağ filozoflarında felsefe bir yaşam biçimidir.¹³⁸ Danielou bu durumu şöyle ifade etmektedir. : “O zamanda filozoflar teori öğretmenlerinden ziyade pratik hikmetin ustası idiler. Felsefe, politika ve mesleki meseleler gibi geçici işlere dair gereğinden fazla gayreti terk ederek ruhun gelişimi ile ilgili işlere öncelik vermek ruhu merkeze yerleştirmek anlamındadır. Retoriklerin amacı dünyanın bahsettiği ün iken felsefecilerin gayesi nihai mükemmel yaşam arayışıdır.”¹³⁹ Danielou’nun ifadesine göre diğer antik çağ filozoflarında olduğu gibi, İncil’e uygun mükemmel bir yaşamın peşinde olan Origen için de felsefe bir yaşam biçimidir. Bu bağlamda Eusebius ‘hakiki felsefenin doğru eylemleri’ için Origen’i öven kavrayışı açığa vurmaktadır¹⁴⁰ ki bu Platonistlerin ustalarını takip ederek mümkün olduğunca Tanrı’ya benzemek için hikmetin yardımı ile kendilerini dönüştürme gayesinin bir yansımasıdır. Bu Origen’in Hıristiyan inancı ile uyumlu bulunduğu bir yaşam biçimidir.

4. Eserleri

Origen, başta Kitabı Mukaddes metinleri üzerine tefsir ve kritik çalışmaları, yorum kitapları, vaazlar, apoloji ve Hıristiyan dinî felsefesi olmak üzere çeşitli alanlarda birçok eser üretmiştir. Onun bu kadar çok eseri üretmesinde, bilimsel donanımı, zekâsı

¹³⁷ Tripolitis, s. 35.

¹³⁸ Eusebius, V. II, s. 21.

¹³⁹ Danielou, s. 12.

¹⁴⁰ Eusebius, C. II, s. 19.

ve Hıristiyanlıkla ilgili eser üretme hususundaki gayreti yanında Ambrose'un onun emrine vermiş olduğu yazıcıların da önemli bir payı olduğu ifade edilmiştir.¹⁴¹ Origen'in bizzat yazdığı veya kâtiplere dikte ettirdiği bu eserlerin bir kısmı tamamen kaybolmuş, bir kısmı ise tamamı ile yahut yalnızca bazı bölümleri ile günümüze kadar ulaşabilmiştir.¹⁴²

Origen'in kaleme aldığı eserler ile ilgili bilgi edindiğimiz ilk kaynaklardan biri yine Eusebius'un *Kilise Tarihi* kitabıdır. Eusebius, Origen'in hayatını ele aldığı altıncı kitabın çeşitli bölümlerinde onun yazdığı eserlerden bahsetmektedir. Ayrıca o, Pamphilus'un hayatını aktardığı bölümde Origen'in çalışmalarının tam bir listesini kaydettiğini ve isteyenlerin buradan istifade edebileceğini nakletmektedir.¹⁴³ Kaynaklarda, Vulgate hazırlayan Jerome'un da bu listeden haberdar olduğu ve Caesarea'daki kütüphaneyi ziyaretinde bu listeyi kullandığı bildirilmektedir. Jerome'un 33. mektubunda Origen'in belirli çalışmalarının ismini aktardığı bir liste bulunmaktadır. Bu liste Couzel'in *Origen* isimli kitabında yer almaktadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Crouzel, s. 37.

¹⁴² 325 yılında imparatorluk himayesinde gerçekleştirilen İznik Konsilinin ardından Kilisenin devlet desteğinde ilerlemesi, İznik-öncesi yazarlara ait eserlerin kaybolmasında dönüm noktası olmuştur. Bu tarihten sonra eserleri konsil kararları ile uyuşmayan birçok yazar rağbet görmeyerek arka plana atılmıştır. Döneminin düşünce ve hayal gücünün ötesinde bir kafa yapısına sahip olduğu belirtilen Origen de bu süreçte ortaya çıkan yaklaşımdan payına düşeni almıştır. Bu kapsamda onun dönemindeki veya sonraki bir kısım Hıristiyan düşünürler onu erken dönem kilisenin ortaya çıkardığı büyük bir deha olarak görmüş ve büyük saygı göstermişken IV. ve V. yüzyıllarda ise ortodoks Hıristiyanlığın tanımının imparatorluk ve konsil kararları denetiminde resmileştirilmesi ile Origen sorunsal bir hale gelmiştir. Bu yüzden IV. ve VI. yüzyıllar arasında Kilisenin birçok Origenist ihtilaf ile çalkalanmasından sonra İmparator Justinian 543'de onun kitaplarını yasaklayıp yakılması emreden bir hüküm çıkarmıştır. 553 yılında İstanbul'da düzenlenen 5. ekümenik konsilde ise Origen aforoz edilmiş, eserleri de yasak kitaplar listesine dâhil edilmiştir. Origen'e yönelik bu aforoz ve yasaklamalar onun eserlerinin büyük ölçüde zarar görmesine ve bir kısmının kaybolmasına neden olmuştur (Bkz. McGuckin, ss. 25-26).

¹⁴³ Eusebius, C. II, s. 85, 87.

¹⁴⁴ Crouzel, s. 37-39 yer alan bu liste yer alan eserler şu şekildedir: Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Yeşu, Hakimler, 1. Samuel, Mezmurlar, Neşideler Neşidesi, Yeşeya, Yeremya, Hezekiel, Matta, Luka, Resullerin

Eusebius'un kitabının ilgili bölümünde bu eserlerin bazılarının yazıldığı dönemlerle ilgili bilgi verilmektedir. İskenderiye dönemine ait olan yazıları: *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir*'in ilk beş kitabı, *Tekvin Kitabı Üzerine Tefsir*'in ilk sekiz kitabı, ilk yirmi beş mezmur ile ilgili tefsirler, beş ciltten oluşan *Yeremya'nın Mersiyeleri Üzerine Tefsirler*, *Diriliş Üzerine*'nin iki kitabı, *Temel İlkeler Üzerine* ve *Stromateis*'in on kitabıdır.¹⁴⁵ Onun Caesarea'da geçirdiği dönem içinde yazmış olduğu eserler: *Yeşeya Üzerine Tefsir*, *Hezekiel Üzerine Tefsir*, ilk beşini Yunanistan'da derlediği on ciltlik *Neşideler Neşidesi Üzerine Tefsir*'dir.¹⁴⁶ Origen'in yaşlılık döneminde yazdığı eserler ise şunlardır: sekiz kitaptan oluşan *Celsus'a Karşı*, yirmi beş ciltlik *Matta İnciline Yönelik Tefsir* ve diğer elçiler ile ilgili yirmi beş ciltlik tefsiridir.¹⁴⁷

Origen'in eserlerinin büyük bir kısmı, kaleme alındıkları dil olan Yunanca ile değil, Latince çevirileri ile muhafaza edilmiştir. Bu Latince çevirilerin büyük kısmı IV. ve V. yüzyıllarda Rufinus ve Jerome tarafından yapılmıştır. Bu iki şahıs tarafından çevirilen eserler literal çevirilerden ziyade açıklama mahiyetindedirler ve Latin halkını bilgilendirme amaçlı oluşturulmuşlardır. Bazı ihmaller dışında çeviriler esnasında tercümanların Origen'in fikirlerini yeterince dikkatle ele aldıkları düşünülse de eserlerin

İşleri, Korintliler'e 1. ve 2. Mektup, Galatyalılar'a Mektup, Selanikliler'e 2. Mektup, Titus'a Mektup, İbraniler'e Mektup kitapları üzerine vaaz çalışmaları; Tekvin, Sayılar, Mezmurlar, Süleyman'ın Özdeyişleri, Neşideler Neşidesi, Yeşeya, Yeremya'nın Mersiyeleri, Hezekiel, Hoşea, Yoel, Amos, Yunus, Mika, Habakkuk, Sefanya, Haggay, Zekeriya, Malaki, Matta, Luka, Yuhanna, Romalılar'a Mektup, 1. Korintliler'e Mektup, Galatyalılar'a Mektup, Efesliler'e Mektup, Filipililer'e Mektup, Koloseliler'e Mektup, Selanikliler'e 1. ve 2. Mektup, Filimon'a Mektup, İbraniler'e Mektup, Yuhanna'nın 1. ve 2. Mektubu üzerine şerh ve tefsir çalışmalarıdır. Bunların dışında Temel İlkeler Üzerine, Şehitliğe Teşvik, İbadet Üzerine, Celsus'a Karşı, Hexapla, Stromata, Heraclides ile Diyalog, Diriliş Üzerine, Philocalia, Gregory'e Mektup, Firmilian'a Mektup, Africanus'a Mektup, Paskalya Üzerine ve Candidus ile Diyalog isimli eserleri de listede yer almaktadır.

¹⁴⁵ Eusebius, C. II, s. 71; bkz. Crouzel, s. 39.

¹⁴⁶ Eusebius, C. II, s. 85; bkz. Crouzel, s. 39.

¹⁴⁷ Eusebius, V. II, s. 89,91; bkz. Crouzel, s. 40.

orijinali ile karşılaştırıldığında Yunan dünyası ile Latin dünyası arasındaki bakış açısı farklılığını yansıttığı gözden çıkarılmamalıdır.¹⁴⁸

Origen'in eserleri ile ilgili belirtilmesi gereken bir diğer husus onun kaleme aldığı birçok eserin ana amacı kutsal kitabın yorumlanmasıdır. Bu yaklaşım onun kitaplarında genel olarak kendisini göstermektedir. Bu nedenle konusu doğrudan kutsal metinlerin tefsiri olmayan eserlerinde dahi kutsal metinlerin yorumu önemli yer teşkil etmektedir. Tefsir çalışmaları hayatının büyük bölümünü işgal etmiş olan Origen doktrinlerinin temelini de kutsal kitap bağlamında şekillendirmekte; manevî (tinsel) ve teolojik öğretisini kutsal kitaptan derlemektedir. Bu husus göz ardı edildiğinde onun metinleri tam olarak anlaşılmamaktadır.¹⁴⁹

Origen'in eserleri ile ilgili verilen genel bilgilerin ardından onun yazdığı eserler içerisinde genel olarak Hıristiyan düşünce tarihi ve özelde çalışmamızda ele aldığımız konular açısından en önemli kabul edilenleri hakkında bilgi verilecektir.

4. 1. Kitabı Mukaddes ile İlgili Çalışmaları

Origen'in Kitabı Mukaddes çalışmaları ile ilgili en önemli eseri *Hexapla*'dır. Bu eser Eski Ahit'in metin kritiği çalışmalarını oluşturmada ilk teşebbüs olarak görülmektedir.¹⁵⁰ Bunun yanı sıra kaleme almış olduğu diğer tefsir ve vaaz çalışmaları Eski ve Yeni Ahit metinlerinin neredeyse tamamını içermektedir. Tefsir yazıları ise üç tiptedir. Birincisi metin hakkında açıklayıcı notları içeren *Şerhler (Scholia)* türündeki eserlerdir. İkincisi kutsal metnin kelime kelime izahının yapıldığı *Vaazlar (Homilies)* türü

¹⁴⁸ Crouzel, s. 41-42.

¹⁴⁹ Crouzel, s. 54.

¹⁵⁰ Fr. Tadros Malaty, *The School of Alexandria Book Two Origen*, rev. Rose Mary Halim, Jersey City St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1995, s. 72.

eserlerdir. Bu eserler Hıristiyan cemaatindeki eğitimsiz halka da hitap edecek şekilde düzenlenmişlerdir. Üçüncüsü kutsal kitabın kelime kelime açıklamalarını ve yorumlarını içeren *Tefsir (Commentary)* türündeki eserlerdir.¹⁵¹

4.1.1. Hexapla

Origen, kendisinden önceki dönemlerde İskenderiye’de ortaya çıkmış olan metin kritiği uygulamasından etkilenmiş ve bu metodu kutsal metinlere uygulayan ilk Hıristiyan âlim olarak nitelenmiştir. Bu doğrultuda oluşturduğu *Hexapla*, Eski Ahit metninin İbranicesi ile çeşitli Yunanca versiyonlarının yan yana getirilmesi ile altı sütun halinde düzenlenmiş metin kritik çalışmasıdır. Bu sütunlar Eski Ahit’in İbranice versiyonu, İbranice metnin Yunanca transliterasyonu, Eski Ahit’in ilk Yunanca çevirisi, II. yüzyılda Yahudi alim Aquila’nın kaleme aldığı Yunanca versiyon, yine aynı dönemde yaşamış olan Ebionit Symmachus’un hazırladığı Septuagint’in gözden geçirilmiş versiyonu mahiyetindeki Yunanca versiyon ve Theodotion tarafından çevrilmiş Yunanca versiyondan oluşmaktadır.¹⁵² Çalışmanın tam halinin 6500 sayfa civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu kitap, sonradan kaleme alınan aynı tür eserlerin tümüne temel teşkil etmiştir.¹⁵³

Origen’in böyle bir eseri oluşturma nedeni olarak farklı iddialar dile getirilmektedir. Bunlardan biri Origen’in İbranice metni daha temel görüp *Septuaginti* onunla uyumlu gösterme arzusu olarak ifade edilmektedir. Ancak bu görüş sadece İbranice metin ile Septuagint metinlerini kullanarak, diğer dillerden kaleme alınanlara gerek olmadan bu çalışmayı yapabileceği için zayıf görülmektedir. Dahası Origen,

¹⁵¹ Malaty, s. 77; Crouzel, s. 40.

¹⁵² Eusebius, bu altı versiyon dışında Origen’in Mezmurlar bölümü için çeşitli yerlerde bulunmuş çevirmenleri bilinmeyen üç nüsha daha kullandığını belirtmektedir (Eusebius, C. II, s. 53).

¹⁵³ Heine, s.73; McGuckin, s. 27; Malaty, s. 74-75.

Africanus'a Mektup isimli mektubunda İbranice versiyonda yer almayan fakat Septuagint'te bulunan metinlerin kilise için otoriter olduğunu ifade etmektedir.¹⁵⁴ Bu durumda onun, iddia edildiği gibi İbranice metni değil, Septuagint'i otorite kabul ettiği anlaşılmaktadır. Bir başka rivayet Origen İskenderiye'de öğretmenlik yaptığı ilk dönemlerde Septuagint'in çeşitli kopyaları arasındaki uyumsuzluğu fark edip bu çalışmayı başlattığı iddiasına dayanmaktadır. Bu iddiaya göre o, bu çalışma ile tefsir ve doktrin çalışmalarında kullanılmak üzere esaslı, doğru, kusursuz bir ana metin tesis etmek istemiştir.¹⁵⁵ Bu bağlamda İskenderiye Okulu'ndaki ilk yıllarında bu eseri yazmaya başlayan Origen, Caesare'da onu şekillendirmeye devam etmiş ve muhtemelen ölümünden hemen önce Tyre'de tamamlamıştır.¹⁵⁶

Origen'in ömrünün sonlarına doğru tamamladığı Hexapla adlı eser Caesarea Okulu kitap koleksiyonunun temel kaynağı olmuş ve bu okulun kutsal kanonla ilgili ciddi metin çalışmalarının meskeni olarak ortaya çıkıp önem kazanmasını sağlamıştır. Jerome'un, erken dönemde tek bir kopyası olup Caesarea kütüphanesinde muhafaza edilen *Hexapla*'yı görüp bunu kullandığı aktarılmaktadır. Yine Eusebius'un İmparator Konstantin'in emri ile diğer kiliselere göndermek üzere hazırlattığı elli nüshada *Hexapla* içindeki *Septuagint* sütununu ana kopya olarak esas aldığı ifade edilmektedir. Dolayısıyla bu sütun Eski Ahit'in Hıristiyan versiyonu olarak Septuagint'in yayılışına temel teşkil etmiştir.¹⁵⁷ Origen, *Hexapla*'yı oluştururken diğer versiyonlardan birinde olup İbranice metinde görünmeyen pasajları, eski metinlerde şüpheli kısımları işaret için kullanılan

¹⁵⁴ Origen, *Letter to Africanus*, <http://www.newadvent.org/fathers/0414.htm>.

¹⁵⁵ McGuckin, s. 27; Heine, s. 74; Sidney Jellicoe, *The Septuagint and Modern Study*, Oxford Clarendon Press, 1968, s. 101.

¹⁵⁶ McGuckin, s. 27; Danielou, s. 135.

¹⁵⁷ McGuckin, s. 27; Fr. Tadros Malaty, 1995, ss. 72-73; Joseph Wilson Trigg, *Origen The Bible and Philosophy in the Third-century Church*, Atlanta John Knox Press, 1983, s. 85.

“%” işareti ile, Septuagint’te bulunmayıp İbranice metin ile uyumlu olan pasajları ise “ * ” ile işaretlediğini ifade etmektedir.¹⁵⁸

Hexapla’nın tam orijinal metninin VI. yüzyılda Filistin’in önce Perslerin, sonra da Arapların eline geçtiği dönemde tahrip olduğu belirtilmektedir. Günümüzde parçalar halinde mevcut bulunan *Hexapla*, Tella Piskopsu Paul’un VII. yüzyılda oluşturduğu Süryanice kopyadan elde edilmiştir. Eserin mevcut pasajları 1857’de basılan *Patrologia Gracea*’nın on altıncı cildinde yer almaktadır. Yine 1867- 1875 yılları arasında Fridericus Field eserin mevcut parçalarını iki cilt halinde derleyerek yayınlamıştır. 1875 yılından bu yana bu parçaların dışında, diğer birçok yazarın eserlerinde alıntılanmış olarak yeni pasajlar da keşfedilmiştir.¹⁵⁹

4.1.2. Şerhler

Tefsirciler tarafından metinlerin kenarına eklenen dil bilgisel, eleştirel ya da açıklayıcı kısa yorumlar Yunanca scholia (şerh) olarak adlandırılmaktadır. Origen bu türden birçok eser ortaya koymuştur. Onun bu türdeki çalışmalarına ilişkin bir listenin Jerome’un 33. mektubunda yer aldığı belirtilmektedir. Buna göre Origen, Kitabı Mukaddes’in Mısır’dan Çıkış, Levililer, Yeşeya, Mezmurlar 1-15, Vaiz ve Yuhanna kitapları üzerine kapsamlı şerhler yapmıştır. Rufinus’un bunlara ilave olarak, Origen’in *Sayılar* kitabı ile ilgili vaazının Latince çevirisine onun bu kitapla ilgili kısa notlarını da eklediği aktarılmaktadır. Ancak bu çalışmaların hiçbiri bütün olarak günümüze ulaşmamıştır. Yazılara ait birçok pasaj VI. yüzyıldan sonra vaizler için el kitabı olarak kullanılmak üzere derlenmiş patristik yorumlar serisi olan *Catanae* ve IV. yüzyılda

¹⁵⁸ Origen of Alexandria, *Commentary on the Gospel according to Matthew*, <http://www.academia.edu/31581897>, s. 31.

¹⁵⁹ McGuckin, s. 27.

Caesarealı Basil ve Nazianzuslu Gregory tarafından derlenen Origen antolojisi *Philocalia* içinde yer almaktadır. Yine bu türdeki birçok pasajı Pamphilus'un *Origen İçin Apoloji* isimli eserinde derlenmiştir. Bu eser toplam altı kitaptan oluşmaktadır. Ancak bu eserin günümüzde yalnızca Rufinus'un Latinceye tercüme ettiği ilk bölümü mevcuttur.¹⁶⁰

4.1.3. Vaazlar

Origen'in, Caesarea'da yaşadığı dönem her çarşamba ve cuma günü yapılan ayinlerde vaaz verdiği söylenmektedir. Ayrıca onun Kudüs ve Arabistan'a yaptığı seyahatleri sırasında da vaazlar verdiği bilinmektedir. Bu durum onun hayatının önemli bir kısmını vaazlarla geçirdiğini ortaya koymaktadır. Muhtemelen bu nedenle Pamphilus eserinde onun neredeyse her gün vaaz verdiğini ifade etmektedir.¹⁶¹ Origen'in bu yoğun vaazlarının kâtipler tarafından yazılmış olması muhtemel gözükmektedir. Fakat Eusebius, onun ancak uzun bir tecrübe döneminden sonra altmış yaşını geçtiğinde vaazlarının kaydedilmesine izin verdiğini iddia etmektedir.¹⁶² Bu iddianın doğru olması halinde Origen'in vaazlarını içeren metinlerin M.S. 245 yılında sonra kayda geçirilmiş olması gerekmektedir. Ancak Pierre Nautin, Origen için anlatılan genel bilgiler göz önünde bulundurulduğunda Eusebius'un naklettiği bu bilginin güvenilir olmadığını ve bu vaazların M.S. 238-242 yılları arasında oluşturulduğunu iddia etmektedir.¹⁶³

Ne zaman kaleme alındığı ile ilgili tartışmalar bir tarafa vaazlar Origen'in ayrıntılı bilgiye sahip olmayan kilise cemaatine konuşan yalın ruhban tarafını temsil etmektedir.

¹⁶⁰ McGuckin, s. 26; Malaty, s. 78.

¹⁶¹ Pamphilus, *Apology for Origen: On the Falsification of the Books of Origen by Rufinus (Father of the Church Patristic Series)*, trans. Thomas P Scheck, Washington The Catholic University of America Press, 2010, s. 43.

¹⁶² Eusebius, C. II, ss. 89,91.

¹⁶³ Bunun için bkz. Norelli, s. 301.

Dolayısıyla bunlar kutsal metinlerin cümle cümle ya da cümle grupları şeklinde olup tefsir eserlerine göre daha basit açıklamalarını içermektedir. Bu eserler III. yüzyıl litürjik vaazları konusunda ışık tuttuklarından önemli görülmektedir. Origen'in bu türdeki çalışmalarının altı yüze yakın olduğu tahmin edilmekle birlikte bunlardan 279 tanesi günümüze ulaşmıştır. Bunların da sadece yirmi bir tanesi orijinal Yunanca hali ile mevcuttur. Bu Yunanca eserler Rufinus ve Jerome tarafından Latinceye tercüme edilmişlerdir.¹⁶⁴

4.1.4. Tefsirler

Bu çalışmalar Origen'in, kutsal kitap kanonunun belirli kitapları üzerinde daha sistematik analizlerini içermektedir. Origen'in vaaz türü eserleri daha çok halkın aydınlatılması gayesine hizmet etmekte iken kutsal kitap üzerine yaptığı yorumlar kutsal metinlerin daha derin anlamını kavrayabilen eğitimli Hıristiyanlara yönelik olarak yazılmıştır.¹⁶⁵ Origen'in görüşlerini sorgulamaya tabi tutarak kabul etmekte olan bu Hıristiyanlar, Yunan felsefesini iyi bilen ve diğer Hıristiyan akımları hakkında bilgi sahibi olan kişilerden oluşmakta idi.

Kutsal metnin çeşitli bölümlerinin İskenderiye'de ortaya çıkmış olan metin kritik geleneği çerçevesinde ele alındığı bu çalışmalar genel temasını Eski Ahit metinlerinin İnciller ve apostolik yazılar ile ilişkisinden almaktadır. Origen, tefsirleri için oluşturduğu planda her bir cümleyi düzenli bir silsile halinde literal, tarihi ve batınî manaları ile ele almaktadır. Bu bağlamda oluşturduğu tefsirler, filolojik, tarihsel, etimolojik notlar ile teolojik ve felsefi görüşlerinin karışımı mahiyetindedir. Netice itibariyle alegorik manalar

¹⁶⁴ McGuckin, s. 28.

¹⁶⁵ Origen, Commentary on the Gospel According to John Book 1-10, *The Fathers Of The Church*, trans. Ronald E. Heine, Washington The Catholic University of America Press, 1989, s. 33.

ardında toplanmış dogmatik unsurlar içeren bu eserler halen birçok Hıristiyan yorumcu için model olarak hizmet etmektedir.¹⁶⁶

Origen'in bu türden, Eski Ahit metinleri üzerine 444, Yeni Ahit metinleri ile ilgili 130 olmak üzere 574 adet eserinin bulunduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu tefsir çalışmalarından hiçbiri bütün olarak günümüze ulaşmayıp sadece pasajlar halinde bazı metinler mevcut bulunmaktadır. Bu pasajlardan 21 tanesi Yunanca aslı ile 186 tanesi Latince çevirisi ile günümüze ulaşmıştır.¹⁶⁷ Bu eserlerden Origen'in kutsal metinler ile ilgili kapsamlı bilgiye sahip olduğu görülmektedir. Babasından aldığı ilk eğitim başta olmak üzere erken dönemden itibaren kutsal kitap ile ilgili okuma ve çalışmalara başladığından kutsal metinlerin tamamına hâkim olduğu ifade edilmektedir. Bunu, dizin ve referans vasıtalarının henüz olmadığı bir dönemde kutsal metinlerde kaydedilen kelimelerin çapraz kayıtlarını verebilmesindeki başarısından da anlamak mümkün olmaktadır.¹⁶⁸

Origen, Yuhanna ve Pavlus'u, Tanrı'nın vahyinin ifşa edilmesinde en üst noktadaki iki havari olarak gördüğünden özellikle bu iki şahsın kaleme aldığı metinler üzerine derinlikle çalışmıştır. Onun alegorik metodun kullanımı ile oluşturduğu yorumlama tarzı bu tefsirler ile gelişim göstermiş ve hem onu Hıristiyan dünyasının önemli bir tefsircisi haline getirmiş hem de kutsal metinlerin Hıristiyanlığa göre yorumunun temel mimarisini şekillendirmiştir.¹⁶⁹ Nitekim onun ilk tefsir çalışmalarından biri olan *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir* adlı eserinin kutsal kitap çalışmaları açısından bu türden bir başyapıt olarak görülebileceği ifade edilmektedir. Bu eserin Yunanca olan

¹⁶⁶ McGuckin, s. 29; J. Quasten, *Patrology* Volume 2 The Ante Nicene Literature after Irenaeus, Texas Christian Classics, 1995, ss. 48-49.

¹⁶⁷ Malaty, ss. 87-88.

¹⁶⁸ McGuckin, s. 29.

¹⁶⁹ Danielou, ss. 131-132; McGuckin, s. 29.

dokuz kitabı (I, II, VI, X, XIII, XIX, XX, XXVIII, XXXII) günümüze ulaşmıştır. Bunlardan on dokuzuncu kitabın başı ve sonundaki pasajlar kayıptır.¹⁷⁰

Origen'in hamiliğini yapan Ambrose onun, yukarıda önemine işaret ettiğimiz bu önemli tefsir çalışmasının muhatabı gibi gözükmektedir. Eserlerinin yazımı konusunda Origen'e destek sağlamış olan Ambrose'un ondan bu çalışmayı hazırlamasını talep ettiği rivayet edilmektedir. O, muhtemelen Origen'den, Yuhanna üzerine gnostiklerin yorum çalışmaları ile manevi derinlikte rekabet edebilecek ve aynı zamanda bu İncil'in ortodoks yorumunu temsil edebilecek olan bir çalışma yapmasını istemiştir. Bunun için de Origen'in ifadelerini yazıya geçirecek kâtipler tahsis etmiştir. Bu tür bir eserin kaleme alınmasını talep eden Ambrose'un ve eseri hazırlayan Origen'in hareket noktası bu tür tefsir çalışmalarının gnostik teologların eline terkedilmemesi olmuştur. Bu kapsamda metni kaleme alan Origen, entelektüel sorular soran Hıristiyanlara Kitabı Mukaddes ile uyumlu cevaplar sağlayarak onların bu cevapları aramak üzere gnostik mezheplere yönelmesini engellemek istemiştir. Bu nedenle Origen, gnostik unsurlar ile kusurlu hale getirilmiş olduğunu düşündüğü tefsir çalışmalarını ve alegorik tefsir yöntemini düzeltmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede bahsi geçen eserinde sıklıkla Yuhanna İncili'nin ilk tefsir yazarı olan gnostik öğretici Heracleon'un yorumlarını eleştirmiştir.¹⁷¹

Origen, *Yuhanna İnciline Yönelik Tefsir* çalışmasını 226-229 yılları arasında yazmaya başlamıştır. İlk dört kitabı oluşturduktan sonra İskenderiye'yi terk ederek Caesarea'ya yerleşmek zorunda kalması bu geniş kapsamlı eserin yazımını sekteye uğratmıştır. Beşinci kitabı muhtemelen doğu ziyaretleri sırasında, geri kalanını ise

¹⁷⁰ Crouzel, s. 42.

¹⁷¹ Origen, *De Principiis*, ss. 5-7; McGuckin, s. 29; Malaty, ss. 87-88.

Caesarea'ya yerleştikten bir süre sonra yazmıştır. Origen'in, Yuhanna İncili tefsiri İsa'nın "son akşam yemeği" ile ilgili açıklama ile sona ermektedir.¹⁷²

4.2. Doktrinel Eserleri

Origen vaaz ve kutsal metinlerin yorumu ile ilgili çalışmalar yanında Hıristiyan ilahiyatı ve ibadetleri ile ilgili eserler de kaleme almıştır. Bu bağlamda onun *Temel İlkeler Üzerine*, *Stromata (Miscellanies)*, *İbadet Üzerine*, *Şehitliğe Teşvik*, *Paskalya Üzerine*, *Diriliş Üzerine*, *Candidus ile Diyalog* gibi eserleri bu grupta yer almaktadır. Bu başlık altında tezimiz kapsamında onun en önemli ve aynı zamanda en tartışmalı çalışması olan *Temel İlkeler Üzerine* hakkında bilgi vereceğiz.

Temel İlkeler Üzerine, Origen'in günümüze ulaşan eserleri arasında en önemli metinlerinden biridir. Origen'in, Hıristiyan ilahiyatına dair temel öğretilerin Kilise tarafından henüz belirlenmediği bir dönemde Hıristiyan doktrinlerini ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı bu çalışmanın Hıristiyanlığın şekillenme sürecine önemli katkıda bulunduğu ifade edilmektedir. Origen'in sistematik bir yapıda kaleme aldığı bu eser, onun ölümünden sonra çok fazla tartışmaya yol açmış olsa da, birçok araştırmacı tarafından sıklıkla sistematik Hıristiyan teolojisini oluşturmada ilk girişim olarak değerlendirilmektedir.¹⁷³

Eserde geçen kendi ifadeleri ve Eusebius'un ifadelerinden hareketle Origen'in bu metni 220-230 yılları arasında İskenderiye'den ayrılmadan önce kaleme aldığı

¹⁷² McGuckin, s. 30; Crouzel, s. 42.

¹⁷³ Charles Kannengiesser, "Systematician in De Principiis", *Origeniana Quinta Papers of the 5th International Origen Congress Boston College 14-18 August 1989*, ed. Robert J. Daly, Brussel Leuven University Press, 1992, s. 395; s. 57; McGuckin, s. 36.

anlaşılmaktadır.¹⁷⁴ Tefsirleri ile eş zamanlı olarak yazdığı bu eser temel Hıristiyan doktrinleri ile ilgili sistematik izahlar oluşturmayı amaçlamaktadır. Origen eserinin önsözünde inanç akidesinin çeşitli unsurlarını sıralayarak niyetinin bunlarla ilgili çözülmemiş bazı problemlere kutsal kitap ve akıl çerçevesinde cevap aramak olduğunu açıklamaktadır. Origen'in bu eseri oluştururken kendisini, eğitilmiş kültürlü insanlara Hıristiyan geleneğinin yorumculuğunu yapan bir öğretmen olarak gördüğünü ifade etmek gerekir.¹⁷⁵

Temel İlkeler Üzerine, Origen'in gnostik heretiklere karşı ortodoks Hıristiyanlığın savunulmasında Hıristiyan doktrinlerinin geniş, tutarlı izahlarının sağlanması girişiminin bir ürünüdür. Onun, bu izahlarını oluştururken kutsal metin ve apostolik geleneğe bağlı kalmak kaydı ile Yunan felsefesinin kavramlarından faydalandığı görülmektedir. Origen'in sıradan halktan ziyade iyi eğitilmiş kişilere hitap eden ve Hıristiyanlığın temel doktrinlerinin ele alındığı bu eseri, önsöz ve dört kitaptan oluşmaktadır.¹⁷⁶ Önsözde dokuz başlık halinde inanç esasları ile ilgili açıklamalar yer almaktadır. İlk kitapta teslisin unsurları, akıllı varlıklar ve âlem konuları ele alınmaktadır. İkinci kitap maddi evren, ruhların düşerek bedene bürünmesi, insanlığın İsa'nın kefareti ile kurtuluşa ermesi, yeniden diriliş ve yargılanma gibi konuları içermektedir. Üçüncü kitapta insanın kaderi ve görevleri çerçevesinde özgür irade konusunu ele almaktadır. Dördüncü kitap ise temel

¹⁷⁴ *Temel İlkeler Üzerine*'nin birinci ve ikinci kitabındaki bazı cümlelerinden Origen'in bu eseri Tekvin, Mezmurlar ve Yeremyanın Mersiyeleri üzerine tefsir çalışmaları ile eş zamanlı olarak yürüttüğü anlaşılmaktadır. Bu tefsir çalışmaları onun İskenderiye yıllarına ait çalışmalardır. Eusebius'un 6. Kitabı 14-24. bölümleri arasında geçen benzer ifadelerde Origen'in bu eseri İskenderiye'de yazdığına işaret edilmektedir (Ayrıntılı bilgi için bkz. Origen, *On First Principles*, ed. G. W. Butterworth, New York Harper&Row Publishers 1966, ss. xxviii-xxix).

¹⁷⁵ Origen, *De Principiis*, ss. 1-6.

¹⁷⁶ Antonia Tripolitis, *Origen A Critical Reading*, New York: Peter Lang Publishing, 1985, s. 15; Malaty, s. 123.

teolojik metot olarak kutsal kitabın yorumlanması konusu ve Origen'in teslisin unsurları ile ilgili oluşturduğu doktrininin özeti ile sonlanmaktadır.

Eserin Yunanca orijinal tam nüshası kayıptır. Bu Yunanca nüshanın bazı pasajları *Philocalia* ve İmparator Justinian'ın fermanları içerisinde yer almaktadır. Eserin tam nüshası Rufinus of Acquileia tarafından çevrilen Latincesi ile günümüze ulaşmıştır. Rufinus çeviri için kullandığı Grekçe nüshanın her detayının güvenilir olduğuna inanmıyordu. Ona göre yazarının sapkın olduğunu kanıtlamak için sürekli alıntılar yapılan bu metnin dönemin kabul gören teolojik görüşünden oldukça farklılık arz ettiği açıktı. Ancak Rufinus, Origen'in IV. yüzyıl teolojisinin temel noktaları ile ilgili farklılık arz edeceğini düşünmüyordu. Bu nedenle o, metnin heretikler tarafından değiştirilmiş olduğunu iddia etmiştir. Bu görüşünü desteklemek için Methodius ve diğerleri tarafından Origen'e yöneltilen itirazları çürütmek amacı ile yapılmış bir çalışma olan Pamphilus'a ait *Origen için Apoloji* isimli eserin ilk kitabını da Latinceye çevirerek *Temel İlkler Üzerine*'nin çevirisi ile birlikte yayınlamıştır. Pamphilus eserinde Origen'e yöneltilen eleştirilerin haksız olduğunu kendi ifadesi ile değil, bizzat Origen'in cümlelerini aktararak göstereceğini belirtmektedir.¹⁷⁷ Dolayısıyla Rufinus'un gayesi Latin dünyasında itibar sahibi olan Pamphilus sayesinde Origen'in eleştirilmesine sebep olan ifadelerin heretikler tarafından metne dâhil edildiği iddiası çerçevesinde kendi yaptığı çeviriyi muteber kılmaktır.¹⁷⁸

Rufinus metnin Latince çevirisini yaparken başkalarının sonradan eklediğini iddia ettiği ve yanlış bulunduğu ifadeleri Origen'in eserleri içerisinde farklı yerlerde bulunan ortodoks nitelikte uyumlu olduğunu düşündüğü ifadeler ile değiştirmiştir. Rufinus

¹⁷⁷ Pamphilus, s. 47.

¹⁷⁸ Origen, *De principiis*, ss. xxxiv-xxxv; Crouzel, s. 44.

tercümesine eklediği Origen'in eserlerinin tahrifi ile ilgili risalesinde¹⁷⁹ bunun gerekçelerini özetle şöyle ifade etmektedir: “Onun genç yaşta kaleme aldığı eserleri ile yaşlılık döneminde kaleme aldığı eserler arasında fark olması doğaldır, çünkü bu süre zarfında onun da fikirleri değişmiş olabilir. Ancak Origen'in çelişki gösterdiği yerler aynı pasaj içinde neredeyse peş peşe cümleler içinde olmaktadır... Oysa Origen gibi oldukça akıllı birinin kendisi ile çelişmesi imkânsızdır. Ortodoksluğundan şüphe edilmeyen Romalı Clement, İskenderiyeli Clement ve İskenderiyeli Dionysius gibi yazarların da eserleri tahrif edildiğine göre bu çelişkili ifadelerden anlaşılacağı gibi Origen'in eserleri de birileri tarafından tahrif edilmiştir. Nitekim Origen'in kendisi de mektuplarından birinde metinlerinin tahrif edilmesinden şikâyetçi olmuştur.”¹⁸⁰

Rufinus'un Origen'in kitabında asıl metinle çelişki oluşturan ifadelerin heretikler tarafından metne eklendiği iddiasına karşın Jerome ise bu konuda Rufinus'un çelişki olarak gördüğü ifadeleri Eusebius ve Didymus'un ortodoks olarak görüp sakıncalı bulmadığını ve herhangi bir şekilde heretiklerin onun metnine müdahalede buldukları gibi bir şikâyetleri olmadığını nakletmektedir. Jerome bir mektubunda ise eserdeki bazı kısımların Rufinus tarafından çıkarılmış olduğunu söylemektedir.¹⁸¹

Yukarıda ifade ettiğimiz husus sebebiyle *Temel İlkeler Üzerine* metni okunurken Rufinus'un düzeltme amaçlı müdahaleleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun yanı sıra G. W. Butterworth, Origen'in yukarıda bahsi geçen çelişkili ya da ucu açık olarak nitelendirilen ifadeleri ile ilgili dile getirdiği şu cümleler de dikkate değerdir: “*De Principiis*'de olduğu gibi kuramsal teoloji üzerine çalışırken bir yazara ilkelerini dogmatik değil, tartışmaya açık bir şekilde belirtme özgürlüğü verilmelidir. Eğitimsiz

¹⁷⁹ *Rufini Liber de adulteratione librorum Origenis* başlığı ile Patrologia Graeca Volume 17 (ed. J. P. Migne, Paris 1857) içinde 615-632 arasında yer alan metindir.

¹⁸⁰ Origen, *De Principiis*, ss. xxxviii- xxxix.

¹⁸¹ Bkz. Origen, *De Principiis*, ss. xxxviii- xl, <http://www.newadvent.org/fathers/27102.htm>. 10.06.2017.

kalabalığa pratik öğretim başka bir şeydir. Gözü pek öğreticilere dogmaların kuramsal sonuçlarının azaltılması ile ilgili baskı uygulanmamalıdır. Özellikle bir mektubunda *De Principiis*'in ilk başta Ambrose tarafından bilgisi dışında yayınlandığı iddiası doğru ise Origen de bu kapsamda değerlendirilmelidir... Tercümanlar açısından değerlendirildiğinde Rufinus gerçekten çalışmasını savunma adına çok fazla özgürlük kullandı ise çevirisinin kendisini eleştirel gözle açıkça incelemeye tabi tutmalıyız. Bizim arzumuz Origen'in öğretisini keşfetmektir. Sadece gerçeklere sıkı sıkıya bağlı kalarak Origen'in Kiliseye yaptığı hizmet ve Hıristiyan doktrinlerin gelişimindeki konumu hakkında doğru bir tahmin yürütebiliriz.”¹⁸²

4.3. Apolojik Eserleri

Origen, doktrinlerin izahlarına yönelik eserler yanında Hıristiyan inancını savunmaya yönelik eserler de kaleme almıştır. *Celsus'a Karşı*, *Heracleides ile Diyalog* gibi çalışmalar bu kapsamdaki en önemli eserler arasında yer almaktadır.

Celsus'a Karşı adlı eser, entelektüel düzlemde Hıristiyanlığa karşı bir reddiye olan platonist filozof Celsus'un *Gerçek Doktrin* isimli eserine cevaben yazılmıştır. Bu eser II. ve III. yüzyıllarda Hıristiyanlığa yönelik en önemli reddiyelerden biri olarak kabul edilmektedir. Celsus'un bu reddiyesinin tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte Marcus Aurelius'un (161-180) imparatorluğu döneminde kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Günümüze sadece Origen'in yapmış olduğu geniş çaplı alıntıları ile ulaşmıştır. Erken dönem anti-Hıristiyan polemikleri konusunda etkili bir eser olduğu aktarılmaktadır. Celsus'un bu eseri oluşturmaktaki amacı Hıristiyanlığın tutarsızlığını ortaya koyarak Hıristiyanlığa geçenleri pagan inancına geri dönmeye ikna etmektir. Eserinde

¹⁸² Bkz. Origen, *De Principiis*, s. xli.

Hıristiyanları doktrinlerini sorgulamadan, araştırmadan inanıp kabul etmeleri nedeniyle eleştirmektedir. O, bu düşüncesi çerçevesinde eserinde başta Tanrı ve İsa anlayışı olmak üzere çeşitli Hıristiyan doktrinlerinin eleştirisini sunmaktadır. Origen, bu reddiyenin yazımından yaklaşık yetmiş yıl sonra, Ambrose'un ondan Celsus'un savlarını çürütmesini istemesi üzerine *Celsus'a Karşı* adlı eserini kaleme almıştır. Origen'in yaşlılık dönemine ait son çalışmalarından biri olan bu eser, Hıristiyanlığın çeşitli doktrinleri ile ilgili kanıtların geniş izahları, Yunan felsefesi ve kültürü ile Hıristiyanlık arasındaki ilişki, hatta Celsus sorularını politik düzleme taşıdığında Hıristiyan devletinin imkânı gibi Hıristiyanlık üzerine geniş bir perspektifi içermektedir.¹⁸³ Bu özellikleri ile eserin Hıristiyan kültürü ve felsefesinin önceki apolojistlere göre daha derin bir tasarımı oluşturduğu ifade edilir.¹⁸⁴

Origen Hıristiyanlara yönelik baskı ve zulümlerin yoğun olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen, hayatının son dönemlerinde Ambrose kendisinden Celsus'a karşı yazmasını talep edinceye kadar bir teolog olarak apoloji türünde bir çalışmayı gündemine almamıştır. 235 yılı civarında Ambrose'un tutuklandığı baskı döneminde bile takibatı yapanlara karşı bir apoloji kaleme almamıştır. Bunun yerine Ambrose'u zulmedenlere karşı pes etmeyip şehitliğe can atması için cesaretlendirmek üzere *Şehitliğe Teşvik* isimli eseri yazmıştır. Onun uygulanan baskı siyasetine karşı Hıristiyanlığı savunmayla fazla ilgilenmemesi, şehitliği ruhun maddi bedenden kurtulmasının başka ve hızlı bir yolu olarak görmesi ile ilintilendirilmiştir. Origen'in bu tür çalışmalardan uzak durmasının bir başka sebebi ise onun, doğru Hıristiyanlığın ne olduğunu tanımlamayı amaçladığı teolojik çalışmaları apoloji türü eserlerden daha önemli addetmesi olmuştur. Bu onun hem tefsir hem de dogmatik çalışmalarında takip ettiği bir amaç olmuştur.¹⁸⁵

¹⁸³ Crouzel, ss. 47-48; Tripolitis, s. 41; Eusebius, C. II, s. 91.

¹⁸⁴ McGuckin, s. 33.

¹⁸⁵ Jacobsen, "*Apologetics in Origen*", s. 15.

Apoloji türünün Hıristiyanların, inançlarının doğruluğu hakkında ikna etmek istedikleri eğitimli paganlarla ilgili bir işlevi bulunmaktadır. Buna ilaveten Hıristiyanlara kendilerini açıklayıp savunma durumunda kaldıklarında argümanlar sağlamak gibi Hıristiyan toplumu içinde dâhili bir işlevi de bulunmaktadır. Origen'in Celsus'a karşı yazdığı bu eser, apolojilerin içsel bir işleve de sahip olabileceğini açıkça ortaya koymaktadır. Origen, bu eserini yazdığı zaman Celsus çoktan ölmüş olduğundan eserini asla okumayacağını biliyordu.¹⁸⁶ Bu bakımdan *Celsus'a Karşı*, Celsus'un kültürel, dini ya da felsefi varislerine olduğu kadar, onun ortaya attığı eleştiriden etkilenen zayıf Hıristiyanlara bir dayanak sağlamaya da yöneliktir. Apolojinin bu gibi durumlardaki işlevi itham edilen grubun kendisini güçlendirmesidir.¹⁸⁷

Sekiz kitaptan oluşan bu çalışma, diğer eserlerin aksine, tamamı Yunanca nüshası ile günümüze ulaşmıştır. Sistematik bir şekilde konu ile ilgili Celsus'un görüşlerini aktarıp bunlara cevap verdiği pasajlardan oluşmaktadır. Ancak Origen eserinin önsözünde sadece Celsus'a cevap mahiyetinde bu metinlere takılı kalmayıp kendine ait bir gündemi de oluşturduğunu ifade etmektedir.¹⁸⁸ Bu bağlamda Origen önsözünde, Hıristiyanlığı yazılı olarak savunmanın problemlerini ve faydalarını tartışmaktadır. Bu, Origen'in apolojik eserler konusundaki tutumunu anlamak için çok önemli bir pasajdır. Origen'in burada ortaya koyduğu problem, hangi savunma biçimlerinin Hıristiyanlık için en uygun olduğudur. Çalışmalarının maddi destekçisi Ambrose, ondan Celsus'un Hıristiyanlığa yönelik yanlış ithamlarına karşı cevap vermesini talep etmiştir.¹⁸⁹ Origen'in, bunun Hıristiyanlığı savunmanın en iyi yolu olduğundan şüphe ettiği görülüyor. Ona göre yazılı bir apoloji, Celsus'un Hıristiyanlığa yönelik eleştirilerine çok

¹⁸⁶ Origen, *Contra Celsum*, s. 5.

¹⁸⁷ Jacobsen, "Apologetics in Origen", ss. 13-14.

¹⁸⁸ Origen, *Contra Celsum*, ss. 5-6.

¹⁸⁹ Origen, *Contra Celsum*, s. 3.

fazla önem atfedecektir. O, felsefede biraz ilerlemiş olan hiçbir Hıristiyanın, Celsus'un kitabının başlığında ifade ettiği gibi doğru doktrini ihtiva ettiğine katılmayacağını belirtir.¹⁹⁰ Bununla birlikte Origen, Hıristiyanlar içinde Celsus'un atakları ile sarsılmış bir grup olduğunun da farkındadır. Nihayetinde her ne kadar bu kişilerin gerçekten Hıristiyan olup olmadığından şüphe etse de Celsus'un argümanlarını çürütecek bir apoloji yazma talebini gerçekleştirmiştir. Bu durum da onun, Celsus'un çalışmasındaki gibi argümanlarla karşı karşıya kalındığında inancı sağlamlaştırmaya yönelik bir içerik oluşturmak üzere bu apolojiyi kaleme aldığını göstermektedir.¹⁹¹

¹⁹⁰ Origen, *Contra Celsum*, ss. 4-5.

¹⁹¹ Jacobsen, "*Apologetics in Origen*", ss. 22-23.

II. BÖLÜM

KUTSAL KİTAP YORUMCUSU OLARAK ORIGEN

Origen hayatının büyük bir kısmını Kitabı Mukaddes'in yorumu ve vaazı ile geçirmiştir. Bu nedenle o, Hıristiyanlık tarihi içerisinde kutsal kitap çalışmaları konusunda oldukça verimli bir yazar olarak görülmektedir. Origen ile ilgili çalışma yapanlara göre o, muhtemelen Kitabı Mukaddes'in her bölümü hakkında yorum çalışmaları kaleme almış, ancak bu eserlerinin çoğu günümüze kadar ulaşmamıştır. Onun bu çalışmalarının temelini teşkil etmek üzere oluşturduğu *Hexapla* isimli eseri, farklı versiyonlarını karşılaştırmak suretiyle kutsal yazıların güvenilirliği ile ilgili problemi çözmek amacıyla kaleme alınmıştır. *Hexapla*, Eski Ahit metninin İbranicesi ile çeşitli Yunanca versiyonlarının yan yana getirilmesi ile altı sütun halinde düzenlenmiş bir çalışmadır.¹⁹² Eski Ahit metni üzerinde yapılmış ilk metin eleştirisi olan bu eser uzun yıllar otoritesini sürdürmüş ve bu tarzda oluşturulan sonraki tüm çalışmalar için temel teşkil etmiştir.¹⁹³

Origen *Hexapla*'nın yanı sıra İskenderiye yıllarının erken dönemlerinden itibaren kutsal kitabın çeşitli bölümleri ile ilgili yorumlar yazmaya başlamış, bu çalışmalarını ömrünün son yıllarını geçirdiği Caesarea'da daha yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Onun özel olarak yorum başlığı altında yer alan eserlerinin yanı sıra vaazlar kapsamındaki çalışmaları da kutsal kitabın çok geniş bir kısmını içermektedir. Kutsal kitapla ilgili bu doğrudan çalışmalar yanında Origen'in teolojik ve apolojik eserleri de Kitabı Mukaddes yorumları ile iç içe bir görünüm sergilemektedir.

¹⁹² Eusebius, C. II, s. 53.

¹⁹³ Trigg, *Origen The Bible and Philosophy in the Third-century Church*, s. 85.

Origen kutsal kitap ile ilgili görüşünü esas itibariyle *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserinin dördüncü bölümünde ortaya koymaktadır. O bu bölümde, kutsal metinlerin gayesi, ilhamı, kutsal yazıların nasıl okunması ve yorumlanması gerektiği ile ilgili konuları ele almaktadır. Ona göre kutsal yazıların bilgisi Tanrı bilgisine giden mükemmel bir yoldur.¹⁹⁴

Origen kutsal kitabı Tanrı'nın iradesinin İsa Mesih aracılığı ve Kutsal Ruh'un ilhamı sonucunda ortaya çıkan, Tanrı'nın yaşayan kelimeleri olarak görmektedir.¹⁹⁵ Bu metinler gözle görülmeyen ilahi âlemin yansımalarını ve pek çok gizemi içermektedir. Kutsal tarihteki her şey bu gizemler çerçevesinde meydana gelmektedir. Dolayısıyla ondaki hiçbir şey tesadüfen veya boşuna zikredilmemiştir.¹⁹⁶ Çünkü bu kitapta nakledilenler gizemlerin gözle görülen formu, ilahi hakikatin suretini yansıtmaktadır.¹⁹⁷ Origen kutsal kitabı, görünmez ve ilahi âlemin bir yansıması olarak ve bireyin ilahî hakikati elde edebileceği araç olarak nitelendirmektedir. Onun için kutsal metni okumanın temel amacı Mesih ile karşılaşmaktır. Kutsal kitapta duyulan ses Mesih'in inanırlar ile konuşmasıdır ve bu doğrultuda kutsal kitabı anlamak Mesih'le birleşmenin bir yolunu oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak kutsal kitap, insanları yücelmeye doğru yönlendirerek onları görünür âlemden İsa Mesih'in manevi gerçeklik alanına erdirmeyi hedeflemektedir. Bu yönüyle kutsal kitabın başlıca amacı tarihsel anlatı ile literal anlam sunmak değil, ilahi ve ebedi hakikatleri iletmeştir. Bu derin hakikatler kutsal metinlerin

¹⁹⁴ Origen kutsal kitabın öneminin her şeyden üstün olduğunu kabul etmektedir. Dördüncü kitabın girişindeki ifadeleri bu konudaki görüşünü yansıtmaktadır: “Şimdiye kadar tartıştığımız önemli meselelerle ilgili olarak yaygın görüş ve anlayışlardan sonuç çıkarmak yeterli ve tatmin edici değildir. İfadelerimizin kanıtlarını sunmak üzere inancımızı destekleme çabası içinde Eski ve Yeni Ahit olarak isimlendirilen her iki ilahi kaynaklı kutsal yazının şahitliğini kullanmalıyız.” (Origen, *De Principiis*, 4. 1. 1). Görüldüğü üzere Origen, kutsal kitabı bir otorite ve kanıt olarak kullanmaktadır.

¹⁹⁵ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 9.

¹⁹⁶ Henri De Lubac, *History and Spirit The Understanding of Scripture According to Origen*, trans. Anne Englund Nash & Juvenal Merriell, San Francisco Ignatius Press, 2007, s. 103.

¹⁹⁷ Origen, Praef. 8; 4.1. 1, 6.

kelimeleri ardında gizlenmiştir.¹⁹⁸ Origen, bu gizli manaları ifşa ederek doğru bir şekilde açıklama ve yorumlamayı son derece önemli ve öncelikli vazifesi olarak addetmiştir. Bu çerçevede o, kutsal kitabın derin hakikatlerini, gizemlerini İskenderiye geleneğine dayanan alegorik metot aracılığı ile ortaya koyarak yorumlamıştır. Ona göre alegorinin fonksiyonu aşkınlığa, Mesih'in manevi gerçeklik alanına doğru daimi hareketi kolaylaştırmaktır.¹⁹⁹

1. Origen'e Göre Eski ve Yeni Ahit Arasındaki İlişki

Origen'in Eski ve Yeni Ahit hakkındaki görüşünü şekillendiren en önemli unsur İsa'nın şu sözleridir: "Kutsal yazıları araştırıyorsunuz. Çünkü bunlar aracılığıyla sonsuz yaşama sahip olduğunuzu sanıyorsunuz. Bana tanıklık eden de bu yazılardır!"²⁰⁰ ve "Aslında, siz Musa'ya inansaydınız bana da inanırdınız; çünkü o benim hakkımda yazmıştır."²⁰¹ Origen bu ifadelerden hareketle eserlerinde bu iki Ahit'in ilişkisi hususunda belirli bir anlayış oluşturmuştur. Bu anlayışa göre her iki Ahit'in de yazarı yalnızca tek bir Tanrı'dır, her birinde kendi yoluyla açık bir biçimde tezahür eden Tanrı aynıdır, her birinde ilan edilen kurtuluş aynıdır. Dolayısıyla her Hıristiyan için ilk Ahit, İsa Mesih'i gizemli bir yolla içermektedir. Fakat bu yine sadece Mesih aracılığı ile anlaşılmaktadır. "Bilgi kapısının anahtarı,²⁰² ete kemiğe bürünen İsa Mesih'in elindedir, şimdi ise onun gelişine kadar kapalı olan kutsal yazılar bu anahtarla açıldı."²⁰³ Bu anlayışla Origen, Yeşu kitabında geçen "Ardından Yeşu, Tora'nın tümünü, kutsama ve lanetle ilgili bölümleri kutsal kitapta yazılı olduğu gibi okudu. Böylece Yeşu'nun,

¹⁹⁸ Origen, *De Principiis*, Praef. 8; 4. 3. 4 vd.

¹⁹⁹ De Lubac, s. 323.

²⁰⁰ Yuhanna, 5:39.

²⁰¹ Yuhanna, 5:46.

²⁰² Luka, 11: 52.

²⁰³ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 3; Bkz. De Lubac, ss. 190-191.

yabancıların da aralarında bulunduğu kadınlı, çocuklu bütün İsrail topluluğuna, Musa'nın buyruklarından okumadığı tek bir söz kalmadı” ifadesini İsa ile bağlantılı olarak yorumlamaktadır. Buna göre Yeşu'nun tüm İsrail topluluğuna Tora'yı okuması gibi, inanırlar için kutsal metnin gizemlerini ifşa ettiğinde İsa Mesih de onlar için kanunu okumaktadır.²⁰⁴ Origen'e göre Eski Ahit bir muammadır, sözleri anlaşılmaz ve mühürlüdür. Bilginin anahtarına sahip olan İsa Mesih²⁰⁵ kutsal yazıların örtüsünü²⁰⁶ kaldırmıştır.²⁰⁷ Ancak ona inanmayı reddeden Yahudilerin kalbini hala bu örtü kaplamaktadır.²⁰⁸ İsa Mesih'e inanlar için tüm Yahudi gizemleri açık hale gelmiştir.²⁰⁹

Origen'e göre Eski Ahit'in kendine ait bir ihtişamı bulunmaktadır ve bu metin insanlığın ilerlemesinde bir tür bilgi basamağı teşkil etmektedir. Oluşturduğu bu basamak sebebiyle de Eski Ahit'e her zaman minnettar olmak, ancak bu minnet duygusuna rağmen Mesih'in gelişinden sonra ona bağlı kalma hususunda ısrar etmemek gerekmektedir. Çünkü ondan daha üstün bir bilgi kaynağı olan İncil ortaya çıkmıştır. Bu nedenle de insanlar artık onu bırakarak İncil'i takip etmelidirler. Bununla birlikte Yeni Ahit'in, Eski Ahit'in karşıtı değil, bir ileri seviyesi olduğu da unutulmamalıdır. Eski Ahit'in bir zamanlar yerine getirilmesi gereken bir işlevi vardı. Bu işlev Yeni Ahit'e delalet ederek insanlığı ona hazırlamaktı. Dolayısıyla Mesih'in gelmesi ve Yeni Ahit'in yürürlüğe girmesi ile Eski'nin delalet ettiği hakikat gerçekleşmiş ve bu metnin literal anlamı hükümsüz kalmıştır. Bu noktadan sonra o sadece sembol olarak değerini korumuştur.²¹⁰ Bu nedenle Eski Ahit Hıristiyanları yalnız Mesih ile ilgili olarak içerdiği imalar ve çağrışımları açısından ilgilendirmektedir. Nitekim kurumları ve olayları ile Eski Ahit

²⁰⁴ Origen, *Homilies on Joshua*, 9:8.

²⁰⁵ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 3.

²⁰⁶ Yeşeya, 29: 11-12.

²⁰⁷ Vahiy, 5: 1-10.

²⁰⁸ Origen, *Homilies on Ezekiel*, 14:2.

²⁰⁹ Origen *Homilies on Jeremiah*, 10:4.

²¹⁰ Danielou, ss. 140-141.

Mesih'e işaret etmektedir. Bu yönüyle Origen için manevi anlam da, Eski Ahit'in Yeni Ahit'e dönük çehresindeki unsurlara dayanmaktadır ve bu bakımdan iki Ahit arasındaki paralelliklerin bir sonucudur.²¹¹

Origen Kilisenin Yeni Ahit sayesinde, Eski Ahit'in kapalı gizemleri üzerindeki örtüyü kaldırdığını belirtmektedir. O, gizli kaldığı süre içerisinde Mesih'in gizemlerini kuyuya benzetmekte, ancak Kilisede mevcut olan Kutsal Ruh'un eylemleri sayesinde kuyu gibi derinlerde olan bu gizemlerin nehirlerle yayılarak çok sayıda inanırı suya kavuşturan kaynaklar haline geldiğini söylemektedir. Ona göre şimdi Hıristiyan Kilisesi olarak ortaya çıkan hakikat bir zamanlar, Eski Ahit'in kelimeleri olarak ifade edilebilecek bir konumda bulunuyorken Mesih ona yaklaşmış ve dışarı çıkarak kendisine katılmaya davet etmiştir. Kilise bu davetle kendisini İncil'e yönlendirecek hayırlı adımı atarak kelimelerden maneviyata ilerleyebilmiştir. Origen bu durumu bir benzetme ile ifade etmektedir. Onun anlatısına göre Kilise, kutsal kitabın Eski Ahit'ten oluşmuş parçası olan bir evde yaşamakta idi. Kralın bilgi ve hikmet zenginlikleri ile dolu olan özel odası da orada idi. Burada ayrıca insanın kalbine keyif veren şarabın (bu şarap ahlaki ve manevi eğitimidir) depolandığı bir mahzen de vardı. Kurtarıcı geldiğinde bir süre duvarın arkasında durdu, sonra o duvarın pencerelerinden kendisini insanlara gösterdi ve onları kendisiyle birlikte Kralın sarayına ve hikmet odasına girmeye, keyif veren şaraptan içmeye davet etti. Origen burada Mesih'in bir süre arkasında durduğu duvarın Eski Ahit, kendisini insanlara göstermeye başladığı pencerelerin ise Eski Ahit'in Tora ve Peygamberler kısımları olduğunu ve buralarda Mesih'e yönelik üstü kapalı anlatımlar bulunduğunu ifade etmektedir.

Origen'e göre yukarıda anlatıldığı gibi Yahudi kutsal metinlerinde dolaylı biçimde kendini göstermeye başlayan Mesih, bir süre içeride oturup Eski Ahit'in

²¹¹ Danielou, ss. 160-161.

kelimeleri üzerinde düşünceye dalmış olan Kiliseye dışarı gelip kendisine katılmayı teklif etmiştir. O, Mesih'in dışarı çıkararak kendisine katılmaya davet ettiği Kilisenin dışarı çıkmadıkça ve kelimeleri terk etmedikçe Mesih'e katılmasının ve onunla bir olmasının asla mümkün olmayacağını söylemiştir. Bu yüzden Mesih onları çağırarak manevi şeyler için bedeni şeyleri, göremedikleri şeyler için gördükleri şeyleri ve İncil için Eski Ahit'i terk etmelerini istemiştir.²¹² Mesih'in çağrısına uyan Kilise, evini terk etmiş, ancak suret değiştirerek yüceltiğini fark etmiştir. Böylece Kilise, Musa ve İsa'nın krallığı arasındaki muhteşem ahengi her yerde keşfedilebilmiştir.²¹³ Bu suretle gizemlerin her yerde mutabık olduğunu görmüştür.²¹⁴ Böylece ona göre, Eski Ahit manevi olduğunu kanıtladığı gibi İncil de Eski Ahit'e riayet ettiğini göstermiştir. Onları manevi olarak okuyup anlayabilen biri için bu iki Ahit kardeşir.²¹⁵ Ona göre Mesih'in gelişinden önce Yahudi kutsal kitabı (Eski Ahit) ile ilgilenmiş olan Kutsal Ruh, Hıristiyan kutsal metinleri olan İncil ve apostolik yazılarda da (Yeni Ahit) aynısını yapmayı sürdürmüştür.²¹⁶ Metni bu şekilde okuyabilen bir kişi iki Ahit arasındaki görünür savaştan, İsa tarafından kutsanmış bir arabulucu olarak farklı sesleri tek bir etkileyici ses halinde mezceden eşsiz ve mükemmel bir enstrüman ortaya çıkarır. O, böylesi bir kişinin, tüm kutsal kitabın farklı notalarını harmanlayarak tek bir kurtuluş şarkısına döndüren, Tanrı'nın mükemmel, ahenkli bir enstrümanı olduğunu görebileceğini ifade etmektedir.²¹⁷

Yukarıda ifade ettiklerimizden açık bir biçimde anlaşılacağı gibi Origen Yahudi kutsal metinleri ile Hıristiyan kutsal metinlerinin özde aynı gerçeği ifade ettiği yaklaşımını sergilemiş ve bu iki metni birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmiştir.

²¹² Origen, *The Song of Songs Commentary and Homilies*, 3.

²¹³ Origen, *Homilies on Exodus*, 5:3; De Lubac, s. 192.

²¹⁴ Origen, *Homilies on Genesis*, 10:5.

²¹⁵ De Lubac, ss. 192-193.

²¹⁶ *The Philocalia of Origen*, Gregory and Basil of Nazianzus, trans. George Lewis, Edinburgh T. & T. Clark, 1911, 1.16, 18.

²¹⁷ Origen, *Philocalia*, 6. 2.

Bu nedenle de o, Eski Ahit ile Yeni Ahit metinlerinin bir araya getirilmesi ve yorumlanması hususunda önemli çalışmalar yapmış ve kendi dönemine kadar yapılmamış eşsiz eserler ortaya koymuştur. Onun bu çalışmaları sayesinde Yahudi kutsal metinleri ile Yeni Ahit metinlerinin özde bir ve aynı oldukları anlayışı ortaya çıkmış ve bu anlayış Origen'den sonra da devam etmiştir. Bu bakımdan kutsal kitap çalışmalarında bir köşe taşı olması ile Origen, kutsal kitabın kanonik hale gelişinden bir asır önce yazdığı eserleri ile bu doğrultuda önemli etkide bulunmuştur.

2. Origen'in Kutsal Kitabı Yorum Metodu

Origen, insanın beden, nefis²¹⁸ ve ruh²¹⁹ olmak üzere üç boyutlu bir varlık oluşu gibi, kutsal yazıların manasının da üç katmanlı olduğunu kabul etmektedir. Bir başka deyişle ona göre beden, can ve ruh olarak üç boyutu olan insan gibi kutsal kitap da Tanrı tarafından insanın kurtuluşunu sağlamak için üçlü anlam katmanlarını içerecek şekilde hazırlanmıştır.²²⁰ Kutsal kitabın üç boyutunu literal (tarihsel), ahlakî ve manevi (alegorik) anlam katmanları oluşturmaktadır.²²¹ Origen, kutsal yazıların bu üç kademeli anlam yapısı için Süleyman'ın Özdeyişleri kitabının 21 ve 22. bablarını delil olarak sunmaktadır. Özdeyişlerdeki ifadelerden hareketle o, kutsal kitabın üçlü anlamının, bireysel ruhların Tanrı ile birleşmek üzere yükselmesi ve mükemmelliğe erişme sürecini

²¹⁸ Origen bu kavramı ifade etmek için Yunanca psuke (İngilizce soul) kelimesini kullanmaktadır. Bu kelime sözlükte nefis, cân, ruh, dirilik ilkesi, insanın ölümsüz olan kısmı gibi anlamlara gelmektedir (Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Ünler, İstanbul Paradigma Yayıncılık, 2004, s. 321). Biz bu kelimeyi can olarak kullanmayı uygun gördük.

²¹⁹ Origen bu kavramı ifade etmek için Yunanca pneuma (spirit) kelimesini kullanmıştır. Sözlükte tin, ruh, nefes, soluk, kendisine Tanrısal veya kutsal tinden üfürülmüş olan gibi anlamlara gelen (Peters, s. 304) bu kavram için biz ruh kelimesini kullanmayı uygun gördük.

²²⁰ Origen, *De Principiis*, 4.2.4.

²²¹ Origen, *Homilies on Leviticus* 5:5.

ifade eden beden, nefis ve ruh olarak kişinin üç basamaklı gelişimine paralellik arz ettiğini ifade etmektedir.²²²

Origen'e göre yukarıda ifade edilenler doğrultusunda kutsal metin literal (tarihsel) anlam ile alegorik anlamın içersine dâhil olan ahlaki ve manevi anlam olmak üzere üç anlam türünü kapsamaktadır. Bu doğrultuda o, tüm metnin manevi anlam içermekte olduğunu, fakat her pasajın literal anlam taşımayabildiğini düşünmektedir. Bunun sebebi literal (tarihsel) anlamın sunduğu içeriğin bazen imkânsız olduğunun görülmesidir. Literal ve manevi anlamın her ikisinin de yer aldığı yerlerde manevi anlam onun için tarihsel olayın anlatısından çok daha fazla önem arz etmektedir.²²³ Ancak kutsal kitabın bu derin manaları okuyucuların çoğundan gizlenmiştir. Bu manalar ancak Kutsal Ruh'un bilgi ve hikmet lütfunun bağışlandığı kişiler tarafından fark edilebilir.²²⁴ Bu nedenle bir kişinin kutsal metinlerin ahlakî ve manevi anlamlarını içeren ve alegori ile ulaşılabilen derin manalarını idrak etme kabiliyeti onun manevî gelişimi ile bağlantılıdır.²²⁵

Origen'e göre Kitabı Mukaddes'in literal anlamı metnin zahirî yorumuna işaret eder. Metnin tarihsel olaylara işaret ettiği bazı durumlarda literal anlam kesindir. Örneğin yaratılışa ilgili "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı"²²⁶ gerçek bir ifadedir.²²⁷ Aynı şekilde İbrahim'in Hevron'da bir mağaraya gömülmesi,²²⁸ Şekem'in pay olarak Yusuf'a

²²² Origen, *De Principiis*, 4. 2. 4. (Bu durum onun metnin çeşitli anlam kademeleri ile birlikte basitten mükemmele doğru tertip edilen farklı inanırlar sınıfını kabul ettiğini de göstermektedir. Bu sınıflandırma; kutsal kitabın bedeni olarak da nitelendirilen literal anlam ile kendisini eğiten basit insanları, ruhu aracılığı ile ilerleme kaydederek kendisini ahlaken yükseltmiş olan kişileri ve manevi yasa ile kendisini terbiye etmiş mükemmel kişileri içermektedir. Bkz. İbranilere, 10:1; Romalılara, 7: 14).

²²³ Origen, *De Principiis*, Praef, 8, 4. 3. 5; *Contra Celsum*, 7:20.

²²⁴ Origen, *De Principiis*, Praef, 8.

²²⁵ Origen, *De Principiis*, Praef, 8.

²²⁶ Yaratılış, 1:1.

²²⁷ Origen, *De Principiis*, 3. 5. 1.

²²⁸ Tekvin, 25:9.

verilmesi²²⁹ ve Süleyman'ın mabedi inşası gibi olaylar tarihi gerçeklerdir. Yine aynı şekilde Yahudi kutsal metinlerinde geçen “ana-babana saygı göster” gibi ifadeler de lafzi olarak anlaşılabilir ifadelerdir. Bununla birlikte Origen, bu cümlelerin aynı zamanda manevi anlamları da olabileceğini ifade etmektedir. Bu yönüyle onun kutsal kitabın bütününe dair görüşü, metnin tamamının literal anlam içermediği, ancak her bir pasajın manevi anlam içerdiği yönündedir.²³⁰

Origen'e göre manevi anlamları olmakla birlikte birer literal (tarihsel) anlamı olan yukarıdaki örnekler yanında kutsal metinlerde literal olarak yorumlanmayacak ifadeler de bulunmaktadır. Bu çerçevede Kitabı Mukaddes'te yaratılışın ilk üç günü ile ilgili güneş ay ve yıldızlar yaratılmadan gündüz ve gecenin oluşumu ya da Tanrı'nın Aden'de bir bahçe oluşturması²³¹ ve bu bahçede dolaşması²³² fiili olarak gerçekleşen olaylar değildir. Aynı şekilde “eğer sağ gözün günah işlemene neden olursa, onu çıkar at”²³³ gibi ifadelerin de lafzi olarak ele alınması anlamsızdır.²³⁴ Bu gibi durumlarda doğru anlam alegorik olmalıdır. Bu pasajlarda Tanrı'ya atfedilen antropomorfik ifadeler gerçek olgular değil, tarihi suret altında gizemlere işaret eden mecazi ifadelerdir.²³⁵ Bu nedenle birey gerçek anlamın ne derecede doğru ve mümkün olduğunu dikkatli bir şekilde araştırarak pasajın literal mi alegorik mi anlaşılması gerektiğini ayırt etmelidir. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi Origen, kutsal metnin herhangi bir pasajı tarihsel bir gerçekliğe veya makul anlama uymuyorsa onun literal anlamının göz ardı edilerek alegorik biçimde yorumlanması gerektiğini savunmaktadır.²³⁶ O, alegorik anlamı da ahlaki ve manevi

²²⁹ Tekvin, 48:22.

²³⁰ Origen, *De Principiis*, 4. 3. 5.

²³¹ Yaratılış, 2:8.

²³² Yaratılış, 3:8.

²³³ Matta, 5:29.

²³⁴ Tarakçı, s. 197.

²³⁵ Origen, *De Principiis*, 4. 3. 1.

²³⁶ Origen, *De Principiis*, 4. 3. 5.

olarak ikiye ayırmaktadır. Dolayısıyla kutsal kitap genel olarak ya literal (tarihsel) bir manaya ya da ahlakî ve manevi türden alegorik manalara sahip bulunmaktadır.

2.1. Literal Yorum Metodu

Literal yorum, metnin görünen açık anlamı ve tarihsel olarak ifade ettiği manayı esas almak suretiyle yapılan yorumu ifade etmektedir. Origen'e göre üç katmanlı anlam sıralamasında ilk basamakta olan literal veya tarihsel anlam kişinin bedeni ile kıyaslanabilir ve bu tüm Hıristiyanlarca anlaşılır ve basit, sorgusuz taklidi inanca tekabül etmektedir.²³⁷ Büyük kitleler tarafından kabul edilen bu inanç, literal veya tarihsel mananın önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Fakat insanların bu literal veya tarihsel mana ile yetinmeyip kutsal metinlerin derin manalarını anlamaya çalışması gerekmektedir.

Origen'e göre kutsal metinlerin Kutsal Ruh'un ilhamı ile yazılmış olması metnin üslubunu ya da onda yer alan tüm tarihsel olayların gerçekliğini garanti etmemektedir. Ancak Kutsal Ruh'un ilhamı iletilen mesajın anlam bakımından doğruluğunu garanti etmektedir. Bu anlayışa göre metinlerde yer alan çelişkiler, antropomorfik ifadeler, ahlaki eksikliklerle ilgili anlatımlar Kitabı Mukaddes'in kutsallığına zarar vermez. Bu nedenle kutsal kitap'ta yer alan çelişkileri uzlaştırmaya çalışan diğer yazarların aksine Origen, bu çelişkileri kabul ederek bu ifadelerin mevcut halleri ile gizli bir anlam içerdiğini düşünmektedir. Ona göre ifadelerin fiili doğruluğu önemli değildir ve bazen zahiren yanlış olan bir pasajda bile derin bir anlam yer alabilir.²³⁸ Origen'e göre kutsal

²³⁷ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 6.

²³⁸ Bunun için bkz. Maurice Frank Wiles, "Origen as Biblical Scholar", *The Cambridge History of the Bible*, ed. P. R. Ackroyd & C. F. Evans, Cambridge Cambridge University Press, 2008, C. 1, ss. 463- 464; Muhammet Tarakçı, "Origen ve Alegorik Kitabı Mukaddes Yorumu", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1, 2010, s. 194.

metinlerdeki bir anlatının tarihi gerçeklikle uyumsuzluğu söz konusu ise bu tutarsızlığın amacı, ilahi hakikati tarihsel olmayan bir düzlemde açığa çıkarmaktır. Bu nedenle kişinin literal (tarihsel) anlatı ile kısıtlı kalmaması hayati önem taşır.

Yukarıda ifade edildiği gibi Origen'in literal anlam ile kısıtlı kalmayıp alegorik metoda önem vermesi ve metinleri yorumlamada bu metodu kullanması, onun literal (tarihsel) anlamı kullanmakta gönülsüz olduğu anlamına gelmez. Ona göre literal kayıtları değerli kılan sahip oldukları üstün bir hakikattir. Literal (tarihsel) mana kutsal kitabın bedeni olarak görülmelidir ve bu itibarla ulûhiyeti ile ilişkisi çerçevesinde İsa Mesih'in bedeni ile kıyaslanabilir. Bedenin kendi başına bir değeri yoktur, ancak Tanrı ile olan bağlantısı nedeniyle potansiyel en yüce değere sahiptir. Aynı şekilde yapısal değerinden ziyade potansiyel değeri nedeni ile her pasaj Tanrı'nın buyruğudur. Tanrı boş hiçbir şey yapmayacağından O'nun her kelimesinin bir amacı vardır. Dolayısıyla kutsal kitabın en ufak parçası dahi manevi kazanç sağlamaktan yoksun değildir. Bu anlayış Origen'in kutsal metinlerdeki en küçük ayrıntıyı bile önemsemesine neden olmuştur.²³⁹

Origen yukarıda ifade ettiğimiz yaklaşım biçimiyle literal anlatılara başlı başına bir değer atfetmese de, tarihsel her olayın ardında kurtuluşun ön şartı olduğuna inandığı derin, ahlaki, manevi anlamın yattığına inandığından kutsal kitabın her bir ayrıntısının Tanrı'nın buyruğu olduğunu kabul etmektedir. Bu durum ona göre Tanrı'nın planının bir parçasını oluşturmaktadır. Tanrı, tarihi olayları ve buyrukları bazen gerçekleşmesi imkânsız olaylar ile tasvir etmektedir. Bu durumda kutsal metin anlatılarını kelimesi kelimesine anlama imkânının olmadığı ve literal yorumun imkânsız kaldığı ifadeleri, literal anlamaya çalışmak yerine, bunların işaret ettiği manevi anlam ile insanlığı daha yüce bir mevkiye yönlendirmek gayesiyle tasarlandığını düşünmek ve buna göre

²³⁹ Bunun için bkz. Wiles, s. 475; Tarakçı, s. 195.

yorumlamak gerekmektedir.²⁴⁰ Origen bu tarz bir alegorik yorumun, metnin literal yönüne herhangi bir zarar vermeyeceğini savunmaktadır. Çünkü ona göre literal anlam bedene, alegorik anlam ise ruha benzemektedir. Ruhun bedene zarar vermemesi gibi alegorik mana da literal (tarihsel) anlama zarar vermez.²⁴¹

Origen literal (tarihsel) anlama yukarıda ifade edilen çerçevede belirli bir önem atfetmekle birlikte yalnızca bu anlam basamağı ile yetinmeyi doğru bulmamaktadır. Bu doğrultuda o, *Temel İlkeler Üzerine* isimli eserinin 4. kitap 2. bölümünde kutsal kitabın yorumlanması ile ilgili olarak yorumcuların kutsal metinleri yalnız literal olarak okuması şeklindeki genel hatayı tartışmaktadır. Ona göre Yahudiler Septuagint'in cümlelerini literal olarak okuduklarından metinde bulunan Mesih hakkındaki kehanetleri görmekte başarısız olmuşlardır. Hıristiyanlığın sapkın yorumcuları (heretikler) Tanrı ile ilgili antropomorfik pasajları literal okuduklarından Septuagint'in Tanrısı ile İsa tarafından deklare edilen Tanrı'nın aynı olduğunu görmekte başarısız olmuşlardır. Eğitimsiz Hıristiyanlar da bu pasajları literal olarak okumuş ve Tanrı'nın gerçekte nasıl olduğuna dair yanlış bir anlayışı benimsemişlerdir.²⁴² Ona göre bu tür yanlış anlaşılmalardan kaçınmak için bir karşı yorum yöntemi sunmak ve metni alegorik olarak yorumlamak zorunlu olmuştur.

Origen özellikle Tanrı'nın özü, ruhun mahiyeti ve ölümsüzlüğü gibi konulardaki hakikati nakletmek için alegorik metodu etkili ve önemli bir araç olarak görmüştür. O, bu bağlamda Kitabı Mukaddes'in, manevi hakikatin anlaşılması için yorumlanması zorunlu olan alegorik pasajlar içerdiğini savunmuştur. Aynı şekilde İsa Mesih ile ilgili olayların hakikatinin metin ve tarihsel anlatıda tümüyle görülemeyebileceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla, bu tür gizemli hakikatlerin ancak kutsal metinleri akılla, bilgece okuyan ve

²⁴⁰ Origen, *De Principiis*, 4. 1. 7; 4. 2. 9; *Contra Celsum* 7. 10-11; De Lubac, s. 113.

²⁴¹ De Lubac, s. 103.

²⁴² Origen, *De Principiis*, 4. 2. 1.

metinde anlatılan ifadelerin her birinin başka bir şeyin sembolü olduğunu farkedebilenler tarafından anlaşılacağını savunmuştur.²⁴³

2.2. Alegorik Yorum Metodu

Başka bir şey söylemek anlamında Grekçe “*allos-agoreuein*” kökünden türetilen alegori kelimesi metnin lafzi anlamına paralel başka bir anlamın kastedilmesini ifade etmektedir. Alegori, anlatının literal cümlelerine paralel olarak, metnin arkasında yatan yazarın asıl niyetini taşımaktadır. Alegorik yorum ise metnin görünür anlamının gerisindeki anlamını, metni yazan yahut tebliğ edenin gerçek amacını anlamaya yönelik yorumu ifade etmektedir. Buna göre alegorik yorum, bir şey hakkındaki ifadenin başka bir anlama işaret ettiğini ortaya koymaktadır. Alegori, kıssaların ve metaforların ardına gizlenmiş hakikatleri kavramanın ve göstermenin bir vasıtası olmaktadır. Bu anlam açık bir şekilde ifade edilmediğinden bir alegori metni çok sayıda yorumlamaya açıktır. Dini metinlerde alegori ise kutsal metinlerdeki görünen literal anlamın ötesindeki gizli anlamları ortaya koymayı ifade etmektedir.²⁴⁴

Origen, yukarıda tanımladığımız alegorik metodu yoğun bir biçimde kullanmış ve kutsal metinlere görünen anlamların ötesinde oldukça farklı anlamlar vermiştir. Aslında o, Hıristiyan Kilisesinde kutsal metinleri yorumlamak için alegorik okuma yöntemini ilk uygulayan kişi değildir. Ondan daha önceki süreçte Stoacılar ve Platonistler gibi çeşitli felsefî gruplar ile Philo ve Pavlus gibi bireyler farklı din ve kültürlerle ait metinlerin yorumlanmasında bu yöntemi kullanmışlardır. Hıristiyanlık öncesi dönemde alegorik yorum geleneğini kullanan Stoacılar kültürel klasiklere, özellikle de Homeros’un İlyada

²⁴³ Origen, *Contra Celsum*, 2. 69.

²⁴⁴ Rudolf Pfeiffer, *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*, New York Oxford University Press, 1968, ss. 237.

isimli eserine bu metinlerin aslında Stoacı doktrinleri öğrettiğini göstermek için alegorik olarak yaklaşmışlardır.²⁴⁵ Heraklitus ise İlyada metninin yorumunda alegorik yöntemi kullanmış ve bu metnin doğa felsefesini öğrettiğini iddia etmiştir.²⁴⁶

Alegori, Stoacıların yanı sıra bu dünyayı yüksek hakikatin bir imajı olarak yorumlayan Platonculuğun da edebi bir üslubudur. Platon'un Phaedrus diyalogunda ruhu kanatlı atlar ile arabacının bir araya gelmesinden doğan kuvvet ile tasviri ve Devlet isimli eserinin yedinci kitabında İdealar âlemi ile ilgili düşüncesinin daha iyi anlaşılması için mağara benzetmesini kullanması alegori yönteminin en meşhur örneklerini oluşturmaktadır.²⁴⁷ Burada hakikatin iki kademesi arasındaki gizli bağlantı alegori vasıtası ile izah edilmektedir.

Kutsal metinlerin yorumlanmasında alegorik metodun kullanılması Hıristiyanlık öncesi bazı Yahudilerde de görülmektedir. I. yüzyılda İskenderiye'de, Helenistik kültür ile Yahudi doktrinlerinin sentezini oluşturabilecek bir ortamda yetişen Yahudi Helenistik filozof Philo, Yahudi dünyasında alegorik metodu kullanan en önemli isim olmuş ve Yahudi kutsal metinlerinde alegorik yöntemi etkin bir biçimde kullanmıştır. O, Yahudi kutsal metinlerinin literal okunmasında ortaya çıkan problemleri aşmanın en temel yolunun alegorik metot olduğunu ifade etmiştir.²⁴⁸ Bu özelliğiyle o, Origen'in en önemli seleflerinden biri olmuştur. Nitekim Origen, Philo'nun çalışmalarına sık sık atıfta bulunmaktadır.²⁴⁹ Origen'in Yeremya kitabı hakkındaki vaazı, Philo'nun onun yorum

²⁴⁵ Rudolf Pfeiffer, *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*, New York Oxford University Press, 1968, ss. 237-238.

²⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. David Dawson, *Allegorical Readers and Cultural Revision in Ancient Alexandria*, Berkeley University of California Press, 1992, ss. 38-52.

²⁴⁷ L. Harrington, "Allegory", *New Catholic Encyclopedia* Second Edition, C.1, Detroit Thomson & Gale, 2003, ss. 291-292.

²⁴⁸ Aykıt, ss. 111-113.

²⁴⁹ Origen'in açıkça ya da ima ile Philo'ya referansta bulunması konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Runia, ss. 157-183.

yöntemi üzerindeki etkisini gösteren önemli örneklerden birini oluşturmaktadır. Yeremya 15:10'da "Vay başıma! Herkesle çekişip davacı olayım diye doğurmuşsun beni ey annem!..." ifadesindeki "anne" kelimesini "hikmet" olarak tanımlarken²⁵⁰ Origen de aynı şekilde bahsi geçen anne kelimesinin biyolojik anne olmayıp hikmete işaret ettiğini söylemektedir. O, peygamberleri yetiştirenin Tanrı'nın hikmeti olduğunu zikrederek Philo'nun yorumuna katılmaktadır.²⁵¹

Origen eserlerinde Philo'dan üç kez açık olarak²⁵² bahsetmekle birlikte birçok kez de dolaylı olarak göndermelerde bulunur. Bu dolaylı imalar ile ilgili çalışma yapan yazarlara göre Origen, Philo'nun entelektüel başarısından bahsetmekte, onu seleflerinden biri olarak takdim etmekte ve birtakım yorum problemlerine ilişkin olarak da ona atıfta bulunmaktadır.²⁵³ Bütün bunlar Philo'nun Origen'in entelektüel birikiminde özel bir yeri olduğunu ve Origen'in onun eserlerinden önemli ölçüde yararlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum Origen'in Philo'nun eserlerini sadece okuyup geçmediğini, aynı zamanda elinin altında bulunduğunu kanıtlamaktadır. Nitekim Runia'ya göre Origen, İskenderiye'den Caesarea'ya giderken beraberinde Philo'nun birkaç eserini de götürmüştür.²⁵⁴

Alegorik yorum tarzında Origen'in önemli seleflerinden biri de Pavlus'tur. Origen Pavlus'un Hıristiyan kutsal metinlerinin alegorik yorumu için teorik gerekçeyi sağladığını ifade etmektedir. Pavlus alegorik okuma hususunda Origen'in temel aldığı birkaç örnek sunmaktadır. Bunlardan biri I. Korintliler 10:1-10 da yer alan ifadelerdir.

²⁵⁰ Philo, *The Confusion of Tongues*, trans. F. H. Colson & G. H. Whitaker, Loeb Classical Library, Cambridge Harvard University Press, 1968, s. 44.

²⁵¹ Origen, *Homilies on Jeremiah*, trans. John Clark Smith, Fathers of the Church, Washington The Catholic University of America Press, 1998, 14. 15.

²⁵² Origen, *Contra Celsum*, 4. 51; 6. 21; *Commentary on the Gospel according to Matthew*, 15:3.

²⁵³ Bkz. Runia, ss. 157- 183.

²⁵⁴ Runia, s. 158.

Pavlus burada Mısır'dan çıkış ile ilgili bazı anlatılardan hareketle birtakım olayları çağdaşı Hıristiyanlar için olumsuz anlamda örnekler olarak aktarmaktadır. “Bu olaylar başkalarına ders (örnek) olsun diye başlarına geldi; çağların sonuna ulaşmış olan bizleri uyarmak için de yazıya geçirildi” demektir. Origen bu pasajı geçmişteki olayların gelecekteki okuyucular için bazı anlamlara sahip olduğuna dair örnek olarak kabul etmektedir. Pavlus aynı yaklaşımı Hz. İbrahim'in hanımları olan Sara ve Hacer bağlamında da dillendirmektedir.²⁵⁵ Pavlus burada “... Bu şeyler alegorik²⁵⁶ olarak yorumlanabilir. Bu kadınlar iki antlaşmayı simgelemektedir...”²⁵⁷ demektir. Pavlus bu pasajda Hacer'in Sina Dağı'nı ve köleliği, Sara'nın ise semavi Kudüs'ü ve özgürlüğü simgelediğini yazmaktadır. Burada Pavlus'un Eski Ahit'den bazı unsurları alarak onlara başka anlamlar atfettiği görülmektedir. Origen bu pasajı hem alegorik yöntem kullanımının haklı bir gerekçesi olarak hem de nasıl yapılacağına bir şablonu olarak anlamaktadır.²⁵⁸

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi alegori metodunda kendisinden önceki çeşitli şahısları model alan Origen'in alegorik yönteminin üç ilkesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Kilisenin akidesine uyararak tüm düşüncelerini Hıristiyan geleneğine uygun olarak ifade etmektir.²⁵⁹ Onun alegorik yorumundaki en belirleyici öğeyi bu husus teşkil etmektedir. İkincisi, kutsal metnin birliği ve ahengi prensibidir. Bu kapsamda o, kutsal yazıların tüm unsurlarındaki bütünlük ve ahengin korunması gerektiğini ve heretiklerin yaptığı gibi bir metnin kutsal kitabın kalanından soyutlanarak okunmaması gerektiğini savunmaktadır.²⁶⁰ Origen'in alegorik yorumunun üçüncü ilkesi ise kutsal

²⁵⁵ Galatyalılara Mektup, 4:21-31

²⁵⁶ Metnin bu kısmında Yunanca ἀλληγορούμενα olarak yazılan ve alegoriyi ifade eden kelime Türkçe İncillerde benzetme olarak tercüme edilmektedir (Galatyalılara 4: 24).

²⁵⁷ Galatyalılara Mektup, 4:24.

²⁵⁸ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 6.

²⁵⁹ Origen, *De Principiis*, Praef. 2.

²⁶⁰ Origen, *Commentary on John*, 10.18.

kitabın yine kutsal kitap üzerinden yorumlanmasıdır. O, bu duruma dayanak olarak İncil'in "Ruhsal kişilere ruhsal gerçekleri açıklarken, Tanrı'nın lütfettiklerini insan bilgeliğinin öğrettiği sözlerle değil, ruhun öğrettiği sözlerle bildiririz"²⁶¹ ifadesini dillendirmektedir. Ona göre doğru yoruma, ancak manevi şeyleri yine manevi şeylerle kıyas edilerek ulaşılır.²⁶²

Origen'e göre kutsal kitabın gerçek değerinin muhafaza edilmesi ve insanlığın maneviyata yönlendirilmesi için ahlaki ve manevi anlamların ortaya çıkarılması esastır. Kutsal kitaba yönelik üç kademeli anlam silsilesinin ikinci seviyesinde yer alan ahlakî mana, bireyin ahlaki davranışları ve Tanrı ile ilgili olan doğru bağı ile ilişkilidir. Bu anlamlar sabit ve ısrarlı bir çaba gösteren bireylerce kavranılabilir. Manevi gelişimin bu basamağında bireyin ruhu, onu hedefine ulaşmaktan alıkoyan geçici arzulara ve duygulara meylinin yanı sıra kendisinin gerçek ilahi tabiatını da fark eder. Böylece amacının günah ve arzulara karşı mücadeleyi ele alarak Tanrı ile birliktelik olduğunu kavrar.²⁶³

Origen için en önemli olanı üçüncü kademedeki manevi anlam ise tüm ilahî gizem ve hakikatleri içermektedir. Bu anlam ancak bedensel arzuları üzerinde üstünlük kazanmış ve manevi mükemmelliğe erişmiş olan bireylerce kavranılabilir.²⁶⁴ Bu aşamaya erişmiş olan kişi kendisini günaha sebebiyet veren dünyevi şeylerden arındırır. Bu durumda o Tanrı'nın vahyettiği hakikati tamamıyla anlama kapasitesine erişmiştir. Dünya ve aldatmacalarına yönelik arzularını terk etmek ve onlara karşı yabancılaşmak bireyin gerçekliğin dünyasına girmesine ve ilahi hakikatleri kavramasına imkân sağlar. Bu

²⁶¹ I. Korintliler, 2:13.

²⁶² Origen, *Commentary on Matthew*, 14; *Contra Celsum*, 7.11.

²⁶³ De Lubac, ss. 161-162.

²⁶⁴ Origen, *De Principiis*, 4. 3. 11.

seviyedeki kişi doğru bilgiye erişerek, Tanrı'nın amacının gizemlerini ve doktrinleri içeren manevi manaları açık bir şekilde anlar.²⁶⁵

Buraya kadar ele alınan üç katmanlı anlam şablonuna göre Origen için kutsal kitap, ilk olarak başlı başına dini kuralların ya da tarihi olayların anlattığı zahiri anlamı ihtiva etmektedir. Ardından insan ruhunu ilgilendiren genel ahlaki prensipleri içeren ahlaki anlam gelmektedir. Bu iki anlamın ardından son olarak da İsa Mesih, Kilise ve inançla ilgili tüm hakikatlerle ilişkili manevi anlam yer almaktadır.²⁶⁶ Onun bir pasaj ile ilgili yorumunda bazen aynı anda bu üç anlamın bir arada yer aldığı bazen ise bunlardan yalnız bir veya ikisine yer verdiği görülmektedir.²⁶⁷

Origen'in, Yeşu kitabı ile ilgili vaazında Eriha surlarının düşüşünü²⁶⁸ ele aldığı bölüm, onun Kitabı Mukaddes algısı ile ilgili olarak yukarıda aktardığımız üçlü anlam kategorisini aynı anda içeren en iyi örneklerden birini oluşturmaktadır. Ona göre bu pasaj ilk olarak literal anlamı içermektedir. Origen öncelikle tarihte gerçekten bu olayın vuku bulunduğunu kabul ettiğini ifade etmektedir. Ardından o, Yeşu'nun bu surlara saldırısını “dünyevi Eriha kentinin” simgelediği pagan değerlerine saldırı şeklinde yorumlayarak

²⁶⁵ Origen, *De Principiis*, 4. 2. 4 vd.

²⁶⁶ De Lubac, s. 161.

²⁶⁷ De Lubac, ss. 162- 165.

²⁶⁸ Eski Ahit'in Yeşu kitabı 6. babında yer alan bu olaya göre Tanrı, Yeşu'nun Eriha kentini ele geçirebilmesi için koç boynuzundan yapılmış birer boru (şofar) taşıyan yedi kâhin ile birlikte savaşırların ve halkın kentin çevresini altı gün boyunca günde bir kez dolanmalarını ve boru öttürmelerini emretmiştir. Tanrı, yedinci gün ise kentin çevresini yedi kez dolanmalarını ve bu esnada kâhinlerin borularını öttürmelerini ve bütün halkın yüksek sesle bağırmasını emretmiş ve böylelikle kentin surlarının çökerek kendilerine teslim olacağını söylemiştir. Nun oğlu Yeşu'nun bu emri halka iletmesinden sonra, koç boynuzu birer boru taşıyan yedi kâhin borularını öttürerek ahit sandığının önünde, silahlı öncüler ise boru öttüren kâhinlerin önünde, artçılar da sandığın arkasında olacak biçimde yedi gün surların etrafında dolaşmışlardır. Yedinci gün şafak sökerken kentin çevresini aynı şekilde yedi kez dolandıktan sonra Yeşu halka bağırma emretmiş ve kentin içindeki herşey ile birlikte Rabbe adandığını söylemiştir. Kâhinlerin öttürdüğü boru sesi eşliğinde halk yüksek sesle bağırıştır. Neticede kentin surları çökmüş ve halk bulunduğu yerden dosdoğru kente girerek Eriha'yı ele geçirmiştir (Yeşu 6: 1-20).

ifadeye ahlaki bir anlam vermektedir. O, Eriha kentinin dünyayı sembolize ettiğini belirtmektedir. Bu haliyle kentin surlarına kıyasla dünyanın gücü ve dayandığı duvarlar, kötü ruhlar tarafından düzenlenmiş putlara tapınma ritüellerini sembolize etmektedir. Yani Eriha'nın surları ona göre şeytanlar tarafından oluşturulmuş putlara ibadeti simgelemekte ve putlara yönelik bu ibadet ve ritüeller kenti kuşatan surlar misali dünyayı kuşatmış bulunmaktadır.

Origen, putperest Eriha kentinin Yeşu dönemindeki fethini alegorik biçimde yorumladıktan sonra yorumunu bir adım daha öteye taşıyarak bu fethi İsa'nın yaptıklarıyla kıyaslamaktadır. Bu kapsamda o, İsa'nın da kendi havarilerini, öttürülen borularla, yani İncil ile göndermiş olduğunu, böylece tüm putperest düzeni ve filozofların dogmalarını temelinden yıktığını söylemektedir. Eriha duvarlarının, yani putperestliğin Mesih tarafından yaşamının gizemleri yoluyla kuşatılarak yıkılması yorumu, Origen'in ele aldığı Mesih merkezli anlamdır. İsa Mesih, Yeşu döneminin boru sesleriyle sur yıkan kohenleri gibi, havarilerini; yankılanan boru seslerine muadil olan İncil ile göndermiş ve böylece tüm putperest dünya düzenini temelinden yıkmıştır. Origen bu pasaja son olarak da manevi bir anlam yüklemekte ve bu olayı, yani Tanrı'nın halkı İsrail'in putperest Eriha kentine saldırısını, ruhun bedensel isteklere ve dünyevî eğilimlere saldırısı olarak yorumlamaktadır. O, iman sayesinde Mesih'in önderliğine sahip olan her bir Hıristiyanın kendi şahsında bu olayı tecrübe etmesi gerektiğini düşünmektedir. Origen'e göre İncil metinlerinin boru sesi gibi yankılanan mesajını takip ederek dünyevi istek ve arzularına karşı savaşan bir kişinin düşünceleri ve duyguları birbiriyle uyumlu hale geldiğinde ve o kişinin bedeni ruhuna karşı savaşmayı bıraktığında onun için zafer anı gelmiş ve dünya önemini kaybetmiş olacaktır.²⁶⁹

²⁶⁹ Origen, *Homilies on Joshua*, The Fathers of the Church, trans. Barbara J. Bruce, ed. Cynthia White, Washington The Catholic University of America Press, 2002, 7. 1-2; *Homilies on Genesis*, 12:3; De Lubac, s. 165-166.

Origen'in üçlü anlam katmanını içeren alegorik okuma usulüne bir diğer örnek Musa'nın kız kardeşi Meryem'in kibrinin cüzzam hastalığı ile cezalandırılarak kırılmasını anlatan Sayılar 12:1-16 da yer alan pasajdır. Meryem, Kûşlu bir kadınla evlenmesi dolayısıyla Musa'yı yermiş; bundan dolayı Tanrı tarafından cezalandırılarak deri hastalığına yakalanmıştır. Origen, kutsal metnin yazarının anlattığı bu olayın tarihsel olarak anlatıldığı şekliyle gerçekleştiğinin kabul edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Fakat ona göre ahlaki anlamda deri hastalığı, bir kişinin kardeşi aleyhinde konuşmasına Tanrı'nın duyduğu kızgınlığın ve kardeşlik müessesine karşı işlenen suçlara yönelik nefretini ifade etmektedir. Dolayısıyla metnin bir de manevi anlamı bulunmaktadır. Bu manevi anlama göre ise Yahudiler Musa'ya karşı gelerek onu iyi bir şekilde dinlemedikleri için İsa Mesih'in gelişi ile ilgili söylediklerini anlamamışlardır. Onlar bu manevi hakikati anlamadıkları için de bir bakıma manevi olarak deri hastalığına yakalanmışlardır.²⁷⁰

2.3. Origen'in Alegorik Metot Kullanımı ile İlgili Değerlendirmeler

Origen'in Kitabı Mukaddesi genellikle alegorik bir biçimde yorumlaması Hıristiyanlığın kutsal metinleri olan Eski ve Yeni Ahit literal olarak yorumlayan ve bu metinleri insanlığın Mesih'ten önceki kurtuluş süreci ile Mesih'in inkarnasyonu açısından değerlendirenleri rahatsız etmiştir. Bu kişiler Origen'in alegori vasıtası ile kutsal kitabın naklettiği tarihi gerçekleri mite dönüştürdüğünü ve metni kendi keyfine göre anlamı veya bağlamından tamamen farklı şekilde yorumlayarak tahrif ettiğini savunmuşlardır.²⁷¹

²⁷⁰ Origen, *Homilies on Numbers 7*, trans. Thomas P. Scheck, ed. Christopher A. Hall, Illinois An Imprint of InterVarsity Press, 2009.

²⁷¹ R. P. C. Hanson, *Allegory and Event*, Virginia John Knox Press, 1959, s. 371.

Onlara göre bu, Helenistik yorum yönteminin geleneksel Hıristiyanlığa dâhil edilmesidir.²⁷²

Origen bir kısmı kendi döneminde dillendirilen bu itiraz ve eleştirileri reddetmekte ve literal anlatılar ile yetinilmemesi ve insanların zihinlerinin metinlerdeki anlatılarla kısıtlanmaması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü ona göre kutsal metinleri yalnız literal ve tarihi anlama bağlı kalarak anlamaya çalışmak kutsal yazılarla ilgili tutarsızlık ve karışıklığa yol açacaktır. Bu şekilde davranan kişiler kutsal kitabın manevi anlamını reddederek ilahi tasavvurun bozulmasına sebep olmakta; bu suretle insanı kutsal krallıktan yoksun bırakan yazarlar gibi hareket etmektedirler.²⁷³ Ona göre bu kişiler ne yaptıklarının farkında olmadan “yazılı yasanın öldürücülüğünü”²⁷⁴ bilerek onu literal olarak yorumlayan şeytanın rolünü oynamaktadırlar.²⁷⁵ Origen, onları kutsal metnin gizli anlamına değil, sadece yüzeysel anlamına kulak verdikleri için İsa’yı öldüren Yahudiler gibi hareket etmekle itham etmektedir.²⁷⁶

Daha önce ifade edildiği gibi Origen, literal anlatıyı altında daha üstün bir hakikati içermesi sebebiyle değerli görmüştür. Bununla birlikte o, literal anlamı Kitabı Mukaddes’in bedeni olarak değerlendirmiş ve bu haliyle onu Mesih’in bedeninin ulûhiyetle olan ilişkisi ile kıyaslanabilir görmüştür. Beden kendi başına bir değere sahip olmamakla birlikte Tanrı ile ilgili ilişkisi nedeniyle büyük bir potansiyel değeri haizdir. Ona göre kutsal kitaptaki her bir pasaj potansiyel değerinden ötürü Tanrı’nın buyruğudur. Bir metin anlatılmak istenen hususla alakasız ya da tutarsız görüldüğü durumlarda bile Tanrı’nın planının bir parçasıdır. Çünkü ona göre Tanrı boş hiçbir iş yapmaz ve boş şeyler

²⁷² Hanson, s. 368.

²⁷³ Origen, *Commentary on the Gospel according to Matthew*, 10: 14.

²⁷⁴ II. Korintliler, 3:6.

²⁷⁵ Luka, 4: 9-13; Origen, *Homilies on Luke* 31, trans. Joseph H. Tienlard, ed. Thomas P. Halton, Washington The Catholic University of America Press, 1996.

²⁷⁶ Origen, *Homilies on Jeremiah*, 12. 13.

zikretmez. O'nun her kelimesi bir amaç içermektedir. Dolayısıyla kutsal kitapta manevi fayda sağlamayan hiçbir başlık, hatta hiçbir zerre yer almamaktadır.²⁷⁷

Origen'in kutsal kitabın tümüne ilişkin görüşü, onun her ifadesinin maddi bir anlam içermemesine rağmen manevi bir anlama sahip olduğudur. Çünkü maddi anlamın doğruluğunu ispat her zaman mümkün değildir.²⁷⁸ Bu gibi durumlarda alegorik anlamı araştırmak zaruridir. O, bu iddiasını delillendirmek için sık sık başvurduğu bir yöntem olarak kutsal kitap ifadelerinin yine kutsal kitap ifadelerinden faydalanarak yorumlanması yolu ile I. Korintliler 9:9 daki cümleleri göstermektedir: "Musa yasasında 'Harman döven öküzün ağzını bağlamayacaksın' diye yazılmıştır. Burada Tanrı'nın kaygısı öküzler mi; yoksa bunu özellikle bizim için mi söylüyor? Kuşkusuz bu bizim için yazılmıştır. Çünkü çift sürenin umutla sürmesi, harmanı dövenin de harmana ortak olma umuduyla dövmesi gerekir."

Origen, yukarıdaki örnekte de görüleceği gibi literal anlama sahip olmayan cümlelerin manevi anlamlarının araştırılmasının zaruri olduğu görüşündedir. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi bu durum onun literal (tarihsel) yorumu alegorik yorumdan tamamen dışladığı anlamına gelmemektedir. O tarihi unsuru kapsamdan çıkararak alegori uygulamacılarını da açıkça kınamakta²⁷⁹ yapılan yorumun, metnin durumuna göre kutsal metnin tarihî yönünü de içermesi gerektiğini söylemekte ve buna Nuh'un gemisi hikâyesini örnek göstermektedir. Ona göre bu gibi tarihsel anlatımlar alegorik olarak yorumlanmakla birlikte tarihsel olarak yaşanmış olaylardır. Bununla birlikte bu tür anlatımların taşıdıkları manevi anlam tarihsel anlatımdan daha önemlidir.²⁸⁰ Çünkü netice itibarıyla Origen'e göre kutsal kitabın işlevi en nihayetinde insan ile Tanrı tarafından

²⁷⁷ Wiles, s. 475.

²⁷⁸ Origen, *De Principiis*, 4. 3. 5.

²⁷⁹ Origen, *Commentary on John*, 13. 9.

²⁸⁰ Origen, *Contra Celsum*, 4:41; *Homilies on Genesis*, 2. 2.

bildirilen manevi gerçeğin yüz yüze getirilmesidir. Bu yönüyle o, kutsal kitabın tarihi anlatmak için değil, insana manevi eğitim vermek amacıyla yazıldığına inanmaktadır.²⁸¹

3. Origen'e göre Teslis ve Kutsal Kitap Arasındaki İlişki

Origen için kutsal metnin gayesi nihai anlamı ile İsa Mesih'e delalet etmektir. Bu nedenle onun logos (Mesih) kullanımı ile kutsal metinler arasında derin bir bağ bulunmaktadır. Baba'nın imgesi olarak logos hem anlamın kendisi hem de anlamın nakledicisidir. Dolayısı ile Mesih hem mesaj hem de mesajın anlamını ifşa edendir. Doğası gereği görünmez olan logosun beden aracılığı ile görünür ve dokunulur hale gelmesi gibi beden kalıbında kelimeleri ile kutsal kitap da inanırlar için Mesih'i okunabilir kılmaktadır. Mesih bedenlenmiş olarak görüldüğünde, dünyevi olan bedenler ondaki insanı görürken, manevi olan ruhlar ise Tanrı'yı fark etmektedir. Aynı şekilde kutsal kitap da cisimleşmiş olarak sunulmuş, onun manevi anlamı tarih ile kaplanmış. Sıradan kimseler onun gizemini algılayamaz.²⁸² Kutsal kitap ve logos, Origen'e göre tek bir şeyi, Mesih'in bedenlenmesini yansıtmaktadır.²⁸³

Origen'e göre kutsal metinlerin amacı Mesih'i açıklamak olduğu gibi Mesih'in amacı da Baba'yı açıklamaktır. Buna göre Oğul onu açığa vurduğunda Baba'nın tüm bilgisi, Kutsal Ruh vasıtasıyla inanırlar için bilinir hale gelmektedir.²⁸⁴ Dolayısıyla Oğul ilahî anlamın ortaya çıkmasında aracı rolü oynamaktadır. Ona göre Oğul, Tanrı'nın hikmetinin hipostaz olarak varlığıdır.²⁸⁵ Yani Baba ile ilişkisi çerçevesinde Oğul, kendi

²⁸¹ Origen, *Homilies on Exodus*, 2. 1.

²⁸² Hans Urs von Balthasar, *Origen Spirit and Fire*, ed. Hans Urs von Balthasar, trans. Robert J. Daly, Washington Catholic University of America Press, 2001, ss. 86-112; Henri Crouzel, s. 70; De Lubac, ss. 385-387.

²⁸³ Crouzel, 70; Mark Julian Edwards, *Origen against Plato*, Hampshire Ashgate Publishing, 2002, s. 146.

²⁸⁴ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 4.

²⁸⁵ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 2.

hipostaz ve faaliyeti içinde Tanrı'nın özünün açığa çıkmasıdır. Baba nihai anlam olarak "ışık" ise Oğul "hikmet" olarak bu anlamın içeriği, "kelime (logos)" olarak da anlamın nakledicisidir. Yani Oğul sadece hakikat ve anlam değil, bu nihai hakikati elde etme sürecinin de bir aracısıdır.²⁸⁶ Dolayısıyla Oğul, hikmet olarak içerdiği gizemleri kelime olarak açıklamaktadır.²⁸⁷

Origen'e göre Tanrı'nın tabiatının doğru bir şekilde kavranması kutsal kitabın doğru bir biçimde manevi olarak okunmasına bağlı bulunmaktadır. Bu manevi anlam daha önce ifade edildiği gibi kelime kılıfının ardında yer almakta ve anlamın geçerliliği teslis prensibinin faaliyetine bağlı kabul edilmektedir.²⁸⁸ O, *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserinde bu hususla ilgili olarak Tanrı'nın yardımı istendiğinde, Tanrı'nın kelimesinin bulunduğu ve Kutsal Ruh'un manevi bilgiyi ilham ettiği yerlerde örtünün ortadan kalkacağını ve böylece Tanrı'nın görkeminin kutsal yazılarda görebileceğini ifade etmektedir.²⁸⁹ Ona göre sahip olunan bilgiyi Tanrı'nın Oğlu hakkındaki daha yüce ve ilahi öğretilere taşımanın ve onu açıklamanın tek vasıtası Kutsal Ruh tarafından ilham edilen İnciller ve apostolik yazılardır. Bunların yanı sıra Mesih'in kendi ifadeleri doğrultusunda bu metinlere Eski Ahit'i de eklediğini belirtmektedir.²⁹⁰ Burada Origen'in nihai gaye olan manevi anlama ulaşma vasıtası olarak kutsal yazıları gösterirken Eski ve Yeni Ahit'i içine alan bir tanımlama yaptığı görülmektedir. Bununla birlikte onun, Mesih'in ulûhiyetinin gizemlerinin kavranmasında özellikle Yuhanna başta olmak üzere İncilleri kutsal kitabın ikmale ermesi olarak sunduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü İnciller, Mesih'in

²⁸⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 8; *Commentary on John*, 1. 111; Khaled Anatolios, "Christ, Scripture and the Christian Story of Meaning in Origen", *Gregorianum* 78, S. 1, 1997, ss. 58-60.

²⁸⁷ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 3; Anatolios, s. 61.

²⁸⁸ Anatolios, s. 62.

²⁸⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 2.

²⁹⁰ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 1.

Tanrılığı ile ilgili yaptığı atıflarla kutsal kitabı okumanın en yüksek seviyesini oluşturmaktadır.²⁹¹

Origen'e göre kutsal yazıları yorumlamanın anahtarı inkarnasyondur. Dolayısıyla kutsal kitabı açıklamanın ve yorumlamanın dayanak noktası Tanrı'nın kelamının (Sözünün) ete kemiğe bürünerek hem mesajın kendisi hem de ileticisi olmasıdır. Bu bakımdan kutsal yazıların anlamı her zaman Tanrı'nın, bedenlenen İsa vasıtasıyla bir süre insanlıkla beraber ikamet etmiş olması ile ilgilidir.²⁹² Nihai gayeye ulaşmak adına Tanrı'nın insanlıkla bu bir arada bulunuşu kutsal kitabın akledilebilir özünü oluşturmaktadır. Mesih ve kutsal yazılar arasındaki ilişki Mesih'teki ilahîlik ile insanlık arasındaki bu diyalektiğe göre yapılmaktadır. Bu karşılıklı ilişkinin üç boyutu ihtiva ettiği görülmektedir.²⁹³ Bunlardan birincisi Tanrı olarak Mesih'in kutsal kitabın kaynağı, yazarı ve sözcüsü olmasıdır.²⁹⁴ Dolayısıyla kurtuluş ile ilgili iyi şeyleri Mesih'in bizzat kendisi ilan etmektedir.²⁹⁵ İkincisi onun kendi inkarnasyonu ile kutsal kitabın içeriğini teşkil etmesidir.²⁹⁶ Dolayısıyla kutsal kitabın anlaşılır içeriği Mesih olup, anlamı onunla tamama ermektedir. İsa'nın "Kutsal yazıları araştırıyorsunuz. Çünkü bunlarda sonsuz yaşama sahip olduğunuzu sanıyorsunuz. Bana tanıklık eden de bu yazılardır!"²⁹⁷ ifadesinden hareketle ona göre kutsal kitap sözleriyle tamamen Mesih'e imada bulunmaktadır.²⁹⁸ Üçüncüsü ise Mesih'in, kitaptan elde edilen manevi anlamın evrensel

²⁹¹ Origen, *Commentary on John*, 1. 22-23.

²⁹² Origen, *Commentary on John*, 6. 196.

²⁹³ Anatolios, s. 62.

²⁹⁴ Origen, *Commentary on John*, 6. 31.

²⁹⁵ Origen, *Commentary on John*, 10. 107; Anatolios, s. 66.

²⁹⁶ Origen, *Commentary on John*, 1. 65.

²⁹⁷ Yuhanna, 5:39.

²⁹⁸ Anatolios, s. 67.

temelini oluşturmasıdır.²⁹⁹ O, alegorik yöntem içinde ele aldığı manevi yorumlarının yapısını bu anlayışa göre belirlemektedir.

Origen, kutsal kitabın anlaşılmasının Mesih tarafından verilen bir lütuf olduğunu düşünmekte ve sadece İsa'nın ruhuna sahip olan kimselerin onun manevi anlamını kavrayabileceğini dile getirmektedir. Ona göre İsa Mesih ellerini kr bir adamın gözlerinin üzerine koyarak onun yeniden görmesini sağladığı gibi³⁰⁰ yazıların bedensel yorumları ile kr olmuş Tora okuyucularının gözleri üzerine de ellerini manevi olarak koymaktadır. Bu suretle o, kutsal kitabı açık hale getirmek istediği kişiler için Tora'yı manevi olarak görüp anlamak üzere onların görüşünü yeniden düzeltmektedir.³⁰¹

Origen'e göre hiç kimse anlatıdaki tüm alegorileri kolaylıkla keşfedemez. Bu durumda kişi İsa Mesih'e dönmeli ve Mesih'in ruhunun kendisinde parıldayarak, kalbinin ve okuduğu metnin üzerindeki örtüyü kaldırması için dua etmelidir.³⁰² Ona göre tefsirci maneviyatı son derece güçlü bir insan olmalıdır.³⁰³ Bu durumla ilgili olarak Gregory Thaumaturgus Origen'in maneviyat hakkındaki bu hassassiyetini vurgulamakta ve onu belirsizlikleri, zorlukları olduğu gibi yorumlayan, açıklayan, kelimeler üzerinde tefekkür eden, onların derin anlamlarını kavramakta ve insanlara öğretmekte uzmanlaşmış biri olarak tanıtılmaktadır. Gregory, Origen'in, içinde Tanrı'nın Ruhunu taşıdığı için bunu yapabileceğini çünkü peygamberlerin kehanetlerini olduğu gibi kavrayabilmek için inayete ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Peygamberlere ilham veren Ruh, kelimelerinin anlamlarını ona söylemedikçe kimse peygamberleri anlayamaz. Çünkü kutsal kitap yalnızca "kapayanın açabileceğini" söylemektedir.³⁰⁴ Dolayısıyla ilahi logos gizemleri

²⁹⁹ Anatolios, ss. 68-69.

³⁰⁰ Matta, 9: 29-30.

³⁰¹ Origen, *Commentary on Matthew*, 16. 11.

³⁰² Origen, *Homilies on Genesis*, 6. 1.

³⁰³ Danielou, s. 158.

³⁰⁴ Yeşeya, 22:22.

anlamayı sağlayarak kapattığını açmaktadır. Bu bakımından Origen'in, Tanrı'nın kelimelerinin yorumlayıcısı olma noktasında Tanrı tarafından verilmiş muhteşem bir hediyeye sahip olduğunu, Tanrı'yı dinleme, ne dediğini anlama, ardından onu insanlara açıklayarak onlar için anlaşılır kılma gücüne sahip olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁵

³⁰⁵ Thaumaturgus, ss. 82-83.

III. BÖLÜM

ORIGEN'İN TEOLOJİK GÖRÜŞLERİ

Origen'in Hıristiyan teolojisine dair görüşlerinin elde edildiği en önemli eseri *Temel İlkeler Üzerine* adlı çalışmasıdır. Bu eser, çeşitli Hıristiyan doktrinlerinin sistematik izahlarını sağlama girişimi olarak değerlendirilmektedir. Origen eserinde bu izahları yapmak amacıyla öncelikle havarilerin geleneğine ve aynı zamanda kutsal kitabın otoritesine dayanmaktadır. Bu çerçevede o, doktrin konusundaki öğretilerini İsa'nın havarilerine dayandırmakta ve havarilerden öğretinin bozulmadan geldiğini, dolayısıyla sadece havarilerden nakledilen bu bilgiler ile Kilisenin geleneksel öğretisi ile çelişmeyen hususların hakikat olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaktadır.³⁰⁶

Origen teolojik görüşlerini oluşturmada havariler yanında kutsal metinleri de önemli bir dayanak noktası olarak görmekte ve Kitabı Mukaddes'in otoritesini kabul ederek teolojisini onda yer alan anlatımlar üzerine inşa ettiğini söylemektedir: “Şimdiye kadar tartıştığımız önemli meselelerle ilgili olarak yaygın görüş ve anlayışlardan sonuç çıkarmak yeterli ve tatmin edici değildir. İfadelerimizin kanıtlarını sunmak üzere inancımızı akılla destekleme çabası içinde Eski ve Yeni Ahit olarak isimlendirilen her iki ilahi kaynaklı kutsal yazının şahitliğini kullanmalıyız.”³⁰⁷

Origen Hıristiyan ilahiyatına dair görüşlerini oluşturmada havarilerin geleneği ve kutsal metinleri dayanak aldığı ifade ettikten sonra *Temel İlkeler Üzerine* isimli eserinde aşağıda yer alan teslis, teslisin unsurları, ruh, ruhun düşüşü, ruh – beden - âlem ilişkisi ve özgür irade gibi konular üzerinde durmaktadır.

³⁰⁶ Origen, *De Principiis*, Praef, 2, 3.

³⁰⁷ Origen, *De Principiis*, 4. 1. 1.

1. Teslis Doktrini

Origen, Hıristiyan temel doktrinleri ile ilgili görüşlerine teslis prensibini ele alarak başlamaktadır. Bu kapsamda o eserinin ilk bölümünde Baba, ikinci bölümünde Oğul ve üçüncüsünde Kutsal Ruh olmak üzere teslisin unsurlarını ele alarak onlar hakkındaki görüşlerini belirtmektedir. Bu çerçevede öncelikle onun Baba ile ilgili görüşlerine yer vereceğiz.

1. 1. Baba

Origen eserinde Baba ile ilgili tanımlamasına ilk olarak Tanrı'nın tek olduğunu belirterek başlamaktadır. Hemen ardından 'tek' olan Tanrı'nın her şeyi yaratıp onlara bir düzen verdiğini ve hiçbir şey yokken evreni var ettiğini belirtmektedir. O, dünyanın ilk yaratılışından ve kuruluşundan itibaren Tanrı'dır; Âdem, Habil, Şit, Nuh, İbrahim, İshak, Yakup gibi ataların ve tüm erdemli insanların, Musa'nın ve diğer peygamberlerin Tanrı'sıdır. Bu Tanrı, peygamberleri aracılığıyla yapmış olduğu daha önceki tebliğ uyarınca önce İsrail'i, sonra da İsrail'in inançsız insanların ardından gentileleri çağırmak amacıyla Rab İsa Mesih'i göndermiştir. Rab İsa Mesih'in Babası olan bu adil ve iyi Tanrı, Tora, Peygamberler ve kitaplardan oluşan Yahudi kutsal kitabını ve ardından da İncilleri vermiştir. Origen Tanrı ile ilgili tanımlamasını O'nun hem havarilerin hem de Eski (Yahudi kutsal kitabının) ve Yeni Ahit'in Tanrı'sı olduğunu söyleyerek tamamlamaktadır.³⁰⁸

Origen'in, Tanrı ile ilgili tanımına öncelikle O'nun tekliği ile ilgili bir vurgu ile başladığı görülmektedir. Ona göre bu Tanrı göklerin, yerin ve her şeyin yaratıcısıdır. O, evreni varlık haline getirerek dünyayı inşa etmiştir. Origen bu tanımlama ile Eski ve Yeni

³⁰⁸ Origen, *De Principiis*, Praef, 4.

Ahit'in Tanrısı şeklinde ayırım yapan Basilides, Valentinus ve Marcion gibi gnostiklerin görüşlerine karşı çıkararak her iki metnin bahsettiği Tanrı'nın aynı yaratıcı olduğunu vurgulamak istemiştir. Gnostikler, Eski Ahit'in gazap dolu ilahı ile Yeni Ahit'in bağışlayıcı ve müşfik ilahını bağdaştıramamışlardır. Bu nedenle, iki farklı Tanrı anlayışını kabul etmişlerdir. Buna karşın Origen, Tora'nın ve peygamberlerin (Eski Ahit) Tanrısı ile İsa Mesih'in Babası'nın aynı Tanrı olduğunu ifade etmekte, böylece gnostiklerin iki farklı Tanrı anlayışını reddetmektedir.³⁰⁹

Origen, teslisin ilk unsuru "Baba" ile ilgili ortaya koyduğu tüm izahlarda temelde Kitabı Mukaddese dayanmaktadır. Ancak bununla birlikte onun tanımında dönemin Platonik felsefi geleneği ile birtakım müşterek unsurların olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Origen'in dile getirdiği Tanrı'nın birliği ile ilgili tanımlamada antik Yunan felsefesinin tanım ve yaklaşımlarından yararlandığı görülmektedir. Antik Yunan felsefesinde Tanrı'yı ilk defa "bir" şeklinde tanımlayan kişinin Ksenophanes olduğu, Tanrı'nın bileşik olmayan basit bir varlık olduğunu savunan Parmenides'in de Tanrısal basitlik kavramının kaynağı olduğu belirtilmektedir.³¹⁰ Daha sonraki dönemde Plato'nun da *Timaeus* diyalogunda dünyayı yaratan ilahi 'zanaatkâr' tasviri ile Tanrı'yı, mutlak manada tek, mükemmel, değişmez, ezeli-ebedi, noksansız, yaratıcı olarak tanımladığı görülmektedir. Bu değişmeyen mutlak mükemmel varlık en yüksek iyiliktir. Platon her şeyin bir ilk nedene muhtaç olduğunu belirterek Tanrı'nın bütün varlıkların yaratıcısı ve ilk nedeni olduğunu söylemektedir. Ona göre Tanrı, duyular âlemini, idealar âleminin kopyası olarak yaratmıştır. Tanrı'nın idealar âleminin kopyası olarak meydana getirmeye çalıştığı âlem için kullanmış olduğu madde ise yoktan var edilen bir şey değildir. O

³⁰⁹ Origen, *De Principiis* 2. 4. 1.

³¹⁰ Mehmet Sait Reçber, "Plotinus: Tanrı'nın Birliği ve Basitliği Üzerine", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51:1, 2010, s. 61.

tesadüfi oranların oluşturduğu düzensizlik halindeki ezeli varlıktır.³¹¹ Neoplatonizmin kurucusu ve en önemli temsilcisi Plotinus'a göre de Tanrı mutlak ve değişmez bir birliktir. Tanrı “ilk” ve “bir” olandır. Bu en yüksek varlık ne tam manası ile belirlenebilir ne de kavramlarla açıklanabilir. Onun hakkında söylenebilecek tek şey sonsuz birliğin kendisi olduğudur. Bu en yüce kuvvet aynı zamanda en iyi kuvvettir. Âlem bu üstün kuvvetin kendisinden meydana gelmekte, bu asli cevherden taşıyıp sudûr³¹² etmektedir.³¹³

Antik Yunandaki birtakım filozofların Tanrı'yı tanımlamaya yönelik olarak dile getirdikleri yukarıdaki tanımlamalar Hıristiyan düşünürlerini, Tanrı'nın mutlak manada basit ve bölünemez olduğunu düşünmeye sevk etmiş ve bu anlayış İncil'in dünyayı ve insanoğlunu seven yaratıcı Baba Tanrı tasviri ile bağdaştırılmıştır. Origen de benzer şekilde, Tanrı'nın basit ve bölünemez entelektüel yapıda, hiçbir eklentiye izin vermeyen noksansız, tüm âlemin başlangıcının kaynağı olan mutlak birlik, iyi ve adil olmakla birlikte özü itibariyle kavranılamaz, zaman ve mekânın ötesinde, gayri maddi, ezeli ve ebedi, değişmez olduğunu savunur. Ona göre Tanrı tamamen aşkın, kendi kendine var olan ve kendi kendine yeten, düşünce ve varlığın ötesinde, insanın anlayabileceği veya ölçebileceği her şeyden daha yücedir. Tüm varlığın kaynağı Tanrı'dır. O var olan her şeyin başlangıcını kendisinden aldığı saf ruhsal akıldır. Tanrı'nın varlığı ise kendisi dışında herhangi bir koşula bağlı değildir. O, nihai hakikattir, gerçekliktir. Tüm diğer yaratılmış şeyler, mevcudiyetleri için Tanrı'ya bağımlıdır.³¹⁴

³¹¹ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, terc. H. Vehbi Eralp, İstanbul Kabalcı Yayıncılık, 2015, ss. 66-72; Ahmet Cevizci, *Felsefenin Kısa Tarihi*, İstanbul Say yayınları, 2013, ss. 63-66.

³¹² Sudur, varlığın mutlak birden çıkıp bir sıra düzeni içinde evreni oluşturması anlamına gelmektedir (Bkz. Mahmut Kaya, “Sudûr,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul T.D.V. Yayınları, C. 37, 2009, s. 467).

³¹³ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, İstanbul Remzi Kitabevi, 1996, 131-136.

³¹⁴ Origen, *De Principiis* 1. 1. 5; *Contra Celsum*, 7.38; *Commentary on John*, 13.21; 19.6.

Origen, ilgili bölümün başında Tanrı'nın cisimsizliği niteliğine de özellikle vurgu yapmaktadır.³¹⁵ Ona göre Tanrı ne cisimdir ne de cisimdedir, bedeni yoktur. Origen bu konuda Tesniye'de yer alan "Tanrınız Rab yakıp yok eden bir ateştir"³¹⁶ ifadesi yanında Yuhanna'da "Tanrı ruhtur, O'na tapınanlar da ruhta ve gerçekte tapınmalıdırlar"³¹⁷ ifadelerinden hareketle bazı kimselerin ateşin ve ruhun bir cisme sahip olduğunu söyleceğini; bunların yanı sıra yine Yuhanna'da "Tanrı ışıktır, Onda hiç karanlık yoktur"³¹⁸ ve Mezmurlar'da "Çünkü yaşam kaynağı sensin, Senin ışığınla aydınlanırsın"³¹⁹ ifadelerinin de yer aldığını belirtmektedir. Işık kelimesi kullanıldığı için bunun güneşin ışığına benzer olduğunu düşünmenin mümkün olmadığını, bilginin gerekçelerinin elde edilmesi ve hakikatin anlamının keşfedilmesinin bu maddi ışık vasıtasıyla olduğunu farz etmek için bir neden olmadığını ifade etmektedir. Origen, 'Tanrı Ruhtur' diyerek onun cisim olduğunu düşünenlere karşı, "Yazılı yasa öldürür, Ruh ise yaşatır"³²⁰ ifadesinde olduğu gibi, kesif ve üç boyutlu cismin (bedenin) tabiatına zıt bir şeyi ifade ettiğinde onu 'ruh' olarak isimlendirmenin kutsal kitabın teamülü olduğunu söylemektedir. Bu hususta "Burada yazılı yasa ile fiziki (bedensel) bir şeyin kastedildiği şüphesizdir, ruh ise zihinsel yahut tinsel olarak isimlendirebileceğimiz bir kavramdır."³²¹ ifadelerine yer vermektedir. Origen'e göre Tanrı'nın cisimsizliğinin tek istisnası inkarnasyon olmakla birlikte cisimsiz olma niteliği Oğul ve Kutsal Ruh için de geçerlidir. Dolayısıyla o, cisimsizlik görüşünü teslis unsuru ile ilişkili olarak eserinin birçok yerinde dile getirmektedir.³²² Tanrı'nın

³¹⁵ Crouzel, s. 183.

³¹⁶ Tesniye, 4: 24.

³¹⁷ Yuhanna, 4:24.

³¹⁸ I. Yuhanna, 1:5.

³¹⁹ Mezmurlar, 36:9.

³²⁰ II. Korintliler, 3: 6.

³²¹ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 1-2.

³²² Origen, *De Principiis*, 1. 1. 3; 1. 6. 4; 2. 2. 2; 4. 3. 15.

cisimsiz oluşuyla ilgili niteliği O'nu kendi yarattıklarından ayırmaktadır. Zira Tanrı Ruh'tur ve O zaman ve mekândan bağımsızdır.³²³

Origen, Tanrı'nın görülmez olduğunu ve insan gözüyle Tanrı'yı görebilmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir. Tanrı cisimsiz (bedensiz) olduğundan, beş duyu onu anlamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü bu duyuların kendileriyle temasta buldukları şeylere ihtiyacı vardır, ancak Tanrı'nın fiziki bir yapısı bulunmamaktadır. Koloselilere 1:15'de Mesih'in "görünmez Tanrı'nın görünümü" olduğu ifade edilmektedir. Yuhanna 1:18'de ise "Tanrı'yı hiçbir zaman hiç kimse görmedi" açıklaması yer almaktadır. Ona göre bunun anlamı "Tanrı'nın görünür olabilmesinin yolu yoktur... tabiatı gereği görülmesi mümkün değildir."³²⁴ Bu durumda ona göre Tanrı yalnızca işleri aracılığıyla idrak edilebilir: "... algı ya da yansıma suretiyle Tanrı hakkında elde ettiğimiz bilgiler kapsamında; Tanrı'nın, onun hakkında düşündüğümüzün çok ötesinde ve çok daha iyi olduğunu kabul etmemiz gerekir... Aciz ve günahkâr bir ten ile kaplanmış insan vücudu Tanrı hakkında güneşe bakan bir insandan daha fazla bilgi elde edemez."³²⁵

Origen'in Tanrısı 'zatiyla var olan ve aktif' bir Tanrı'dır. Onun bu görüşünü Tanrı'nın her zaman, kendi entelektüel faaliyetlerini uygulayacak bir varlık ile birlikte var olduğu kabulü izler. Bu varlık Mesih, logos ve hikmet olan Oğul'dur. Tanrı aşkın ve anlaşılmaz olmasına rağmen Tanrı, logos (Oğul İsa) aracılığı ve işlerinin güzelliği yoluyla bilinebilir, Onun inayeti herkes tarafından hissedilebilir ve layık gördüğü kişilere Tanrı'yı idrak kabiliyetleri çerçevesinde Oğlu İsa aracılığı ile kendisini gösterir.³²⁶

³²³ Crouzel, s. 183.

³²⁴ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 8.

³²⁵ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 5.

³²⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 6-9; *Contra Celsum*, 7. 37-38.

1. 2. Oğul (Logos)

Origen'in Baba ile ilgili izahları çerçevesinde Oğul'u Tanrı ile evren arasında bir arabulucu olarak kabul ettiğini zikretmiştik. Origen, bu doğrultuda Oğul ile ilgili açıklamalarına dünyaya gelen İsa Mesih'in, her türlü yaratılan şeyden önce Baba'nın biricik Oğlu olduğunu ve sonrasında her şeyin onun aracılığıyla yapıldığı için onun tüm şeylerin yaratılmasında Tanrı'ya yardımcı olduğunu söyleyerek başlamaktadır. Akabinde Oğul'un, Tanrı olmasına rağmen, sonradan ete kemiğe bürünen bir insan olduğunu, insan olmasına rağmen Tanrı olarak kalmaya devam ettiğini, onun, insan bedeni gibi bir beden içerisine girdiğini ve diğer insanlardan farklı bir biçimde bakireden Kutsal Ruh vasıtasıyla dünyaya geldiğini söylemektedir. O, İsa Mesih'in dünyaya gelerek sadece görünüşte değil, hakiki anlamda acı çektiğini, insana ait olan ölüm şekliyle öldüğünü; ölümden sonra dirildiğini ve havarilerine ve taraftarlarına görüldüğünü, kırk gün sonra da göğe alındığını belirtmektedir.³²⁷

Yukarıdaki ifadelerde Origen'in İsa Mesih ile ilgili ilk olarak öncelikle onun Tanrı'nın biricik Oğlu olduğunu kabul ettiği görülmektedir. Origen'in bu yaklaşımı Yeni Ahit'te geçen "...Baba'dan gelen lütuf ve gerçekle dolu biricik Oğul'un yüceliğini gördük"³²⁸; "Çünkü Tanrı dünyayı o kadar çok sevdi ki biricik Oğul'nu verdi..."³²⁹; "Tanrı biricik Oğlu aracılığıyla yaşayalım diye O'nu dünyaya gönderdi böylece bizi sevdiğini gösterdi"³³⁰ ve "Görünmez Tanrı'nın görünümü, bütün yaratılışın ilk doğanı odur"³³¹ ifadeleri ile örtüşmektedir. İsa, Tanrı'nın biricik Oğlu'dur.

³²⁷ Origen, *De Principiis*, Praef, 4.

³²⁸ Yuhanna, 1:14.

³²⁹ Yuhanna, 3: 16.

³³⁰ I. Yuhanna, 4:9.

³³¹ Koloselilere, 1:15.

Origen'e göre tevlit edilmiş olmak, İsa'nın bir başlangıcı olduğu yahut onun geçmişte belirli bir tarihte mevcut olmadığı anlamına gelmemektedir. Yukarıdaki İncil ifadelerinde geçen 'tevlit edilmiş biricik Oğul' ifadesi Yunanca "monogenes" kelimesi ile ifade edilmektedir. Bu ifadenin iki tanımı bulunmaktadır. Birincisi özel bir bağ yoluyla türünün tek örneği olmakla ilişkili olmaya, ikincisi ise türünün tek örneği olmak, türde eşsiz olmaya ilişkindir.³³² Dolayısıyla bahsi geçen ifadeler analogi yoluyla teslisin iki ana unsuru Baba ile Oğlu (İsa) arasındaki özel ilişkiyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Mahlûkatın ilk doğanı İsa, insanlık öncesi varoluş halinde iken Baba ile âlem arasında arabulucu olarak dünyaya gönderilmiştir. Origen ilk doğan Oğul hakkında kitabının dördüncü bölümünde şöyle bir açıklama yapmaktadır: "Oğul bazılarının zannettiği gibi Baba'dan doğma (ayrılma) şeklinde meydana gelmemiştir. Eğer Oğul, Baba'dan ayrılmak suretiyle insanların ve hayvanların yavrularına benzer şekilde var olmuş olsa, bu durumda sudur edenin de sudur edilenin de zorunlu olarak maddi bir varlık olması gerekir. Bazı heretiklerin düşündüğü gibi Tanrı'nın özünün bir parçasının Oğul'a dönüştüğünü veya Oğul'un Tanrı'nın özünün ötesinde bir şeyden meydana getirildiğini söyleyemeyiz. Çünkü bu durumda Oğul'un olmadığı bir zaman diliminin varlığı ortaya çıkar. Ancak maddi beden ile ilgili tüm bu düşünceleri bir kenara bırakarak söylemeliyiz ki kelimeler ve hikmet görünmez ve cisimsiz Tanrı'dan herhangi bir bedenî duygu olmaksızın idraktan kaynaklanan iradenin eylemi olarak ortaya çıkmıştır... Işığın parlaklığı olmadan var olamayacağı gibi Tanrı'nın kelamı ve hikmeti olan Oğul'un da Baba'nın dışında varlığı düşünülemez. O halde Oğul'un var olmadığı bir zaman nasıl söylenebilir?"³³³

Yukarıdaki ifadelerden anlaşılacağı gibi Origen, İsa'yı Tanrı'nın yarattığı bir varlık olarak görmemektedir. Mesih herhangi bir başlangıcı olmadan Tanrı tarafından

³³² Henry George Liddell & Robert Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford Oxford University Press, 1968, s. 1144.

³³³ Origen, *De Principiis*, 4. 4. 1.

tevlit edilmiş biricik Oğul'dur. O, İsa Mesih'ten Tanrı'nın biricik Oğlu olarak bahsederken "ışığın yansımaları ya da zihinden yayılan kelime" gibi benzetmeler kullanmaktadır. Işığın güneşten meydana gelmesi gibi Oğul da Baba'dan meydana gelmektedir. Mesih'in Oğul olarak nesli sonsuz bir nesli ifade etmektedir. Çünkü ona göre Tanrı'nın, Oğul olmadan var olduğunu kabul etmek imkânsızdır. Origen sonsuz nesil terimini Oğul'un Baba ile aynı vasıfları taşıdığını ve varlığının başlangıcı olmadığını, ezeli olduğunu vurgulamak için kullanmaktadır. Origen'e göre Oğul, Baba'dan meydana gelmemiştir, Baba, Oğulun; Oğul da Babanın içerisindeydi, bu durum onun yeryüzünde bir vücutta olduğu durumlarda dahi geçerliydi.³³⁴

Origen'e göre Baba ve Oğul'un tabiatının ayrı olduğu düşünülmemelidir; Oğul, Tanrı'nın imajı, Tanrı'nın yüceliğinin parıltısıdır.³³⁵ Baba ve Oğul, tek ve tamamıyla aynı sınırsız güce sahip olan varlıktır.³³⁶ Tanrı'nın Baba olmaya başladığı bir an (başlangıç anı) yoktur ve Tanrı'nın varlığında herhangi bir değişim olması akla aykırıdır. Bu itibarla onun İsa Mesih'in başlangıçtan itibaren Tanrı'nın hikmeti olarak Tanrı ile beraber var olup ezeli olduğunu düşündüğü görülmektedir. Ona göre Mesih'in var olmadığı bir zaman olmamıştır. O, Tanrı'nın varlığında bir eksilme olmaksızın Tanrı'nın varlığından ezeli olarak meydana gelmiştir.³³⁷

Origen'in, Tanrı'nın biricik Oğlu olan İsa Mesih ile ilgili bir diğer kabulü inkarnasyon, yani İsa'nın ete kemiğe bürünüp bir vücutta hayat bulması olmuştur. İsa tıpkı diğer insanlar gibi et ve kemikten oluşan beden üzerinde somutlaşmıştır. Bir beden halinde somutlaşan İsa çarmıhta gerçekten acı çekmiş ve sonrasında vefat etmiştir. Ancak bu kabul beraberinde birtakım problemleri de taşımaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi

³³⁴ Origen, *Commentary on John*, 20.18.

³³⁵ İbranilere, 1:3.

³³⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 10.

³³⁷ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 2; *Commentary on John*, 13.34.

Origen, Oğul'u Baba'nın bir sureti olarak kabul etmekte ve bu nedenle Oğul'un da Baba gibi cisimsiz olduğunu kabul etmektedir. Ancak bu cisimsizlik hususu inkarnasyon anlayışı ile uyumsuz gözükmektedir. Bu durumda inkarnasyonun nasıl mümkün olabileceğine odaklanan Origen, ruhların önceden var olması görüşü çerçevesinde 'İsa'nın önceden var olan ruhu (İsa'nın ruhunun ön varlığı) fikrini kullanarak bu problemin üstesinden gelmeye çalışmıştır.

Origen'in, İsa'nın önceden var olan ruhu ile ilgili fikrini açıklamak için yaratılış öncesi ve yaratılışın başlangıcı hakkındaki düşüncelerine bakmak gerekmektedir. Ona göre Oğul (logos) Tanrı'nın ilk doğanı ve 'tek'likten çokluk aşamasına geçişin ilk basamağıdır. Logos, Tanrı ile âlem arasında arabulucudur. Bunun yanı sıra logos, yaratılış ve vahiyde Tanrı'nın vekili olarak hizmet etmektedir. O, tüm akıllı varlıkların ve yaratılmışların arketip kaynağıdır. Başlangıçta Baba, logos aracılığıyla akıllı varlıkları (logika) yaratmıştır.³³⁸ Tanrı'nın iyiliğinin sonucu olarak var edilmiş bu varlıklar daima Tanrı'ya tefekkür ile sorumlu kılınmıştır.³³⁹ Ancak özgür iradeye sahip olan bu akıllı varlıklar tembellikleri ve ihmalkârlıkları neticesinde sürekli olarak Tanrı'yı düşünmekten uzaklaşmış bu da düşüşe sebep olmuştur.

Origen'e göre bu akıllı varlıkların hepsi aynı düzeyde düşmemiş ve bu düşüş farklı düzeylerde gerçekleşmiştir. Bu kapsamda günahı çok olanlar kötü ruhlu varlıklar olmuş, günahı az olanlar melek olmuş ve bu ikisi arasındakilerin ruhları ise beden kalıbı içerisinde insanlar olarak maddi dünyaya düşmüşlerdir. Ancak önceden var olan bu ruhlar içerisinde yalnızca bir tanesi günaha kalkışmayarak Tanrı'ya sadık kalmış, sonsuz bir sevgi ile Tanrı'ya bağlanmayı seçmiştir. Özgür iradeye sahip olmasına rağmen çok güçlü bir şekilde Tanrı'yı tercih eden bu ruh, İsa'nın önceden var olan ruhu idi. O diğerleri gibi

³³⁸ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 1.

³³⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 8. 1.

Tanrı'dan yüz çevirmeyerek logos olarak O'nunla birliğini sürdürmüştür. Logos, Tanrı ile eş olan tabiatı itibariyle çokluktan oluşan maddi âleme dâhil olup eylem yapamazken onunla birlik halinde olan İsa'nın ruhu sayesinde maddi âlem içerisinde eylemde bulunabilmiştir. Çünkü maddi olarak bedenlenme İsa'nın ruhunun tabiatına aykırı değildir. Dolayısıyla inkarnasyon bu şekilde gerçekleşmiştir. Origen'e göre görülür ve maddi inkarnasyon, insanın kurtuluşu için sürekli devam eden aracılığı ile logosun gizemidir. Tarihsel Mesih ise manevi yaşamı yönlendiren Mesih'in gizemidir. O, Kilise ve ruhlar içerisinde gizli bir şekilde hazır bulunmaktadır.³⁴⁰

Origen, yukarıdaki şekilde gerçekleştiğini ifade ettiği inkarnasyonun amacını ise insanın arınarak Tanrı'ya benzemesi suretiyle her bireyin ilahî İsa Mesih (logos) ile bütünleşerek kurtuluşu elde etmesi şeklindeki ilahi takdirin (divine economy) sunumu olarak açıklamaktadır. Bu tanımlama onun Sokrates-Platoncu entelektüel ahlak ve mutluluk geleneğini kabul ettiği şeklinde yorumlanmaktadır. Platon'un hedefi iyiyi yahut mutluluğu yakalamaktır. Platon mutluluk ve kurtuluşu insan ruhunun Tanrı'ya geri dönmesi, O'nu ebedi olarak temaşa etmesi olarak tanımlamaktadır. Ona göre insanın iyi olabilmesi Tanrı'ya benzemesi ve bu dünyadaki basitlikten değerli olan idealar dünyasına ilerlemesi ile mümkün olur. Kişinin Tanrı'ya benzeyebilmesi için iyi olması, iyi olması için de en yüce hakikat olan Tanrı bilgisine sahip olması gereklidir. Dolayısıyla insanoğlunun kurtuluşu Tanrı'ya temaşa etmek üzere O'na dönmesinden, O'nun bilgisine ulaşmasından geçmektedir.³⁴¹ Bu noktada Origen'e göre logos, yani İsa Mesih, insanlığın başlangıçtaki saf ruhsal durumuna dönebilmesi anlamında insanlığın kurtuluşu için bir örnek ve model olarak, insanlığın Tanrı ile uzlaşmasını sağlayan en büyük teşebbüstür. İnkarne olmuş logosun çok çeşitli eylemleri, bireysel ruhların hali hazırdaki bedensel durumlarından, başlangıçtaki saf akıl durumuna adım adım ilerlemeleri için bir

³⁴⁰ Origen, *De Principiis*, 2. 6. 3.

³⁴¹ Aslan, s. 322.

basamaktır. Dolayısıyla ona göre nihai amaç olan saf ruh durumuna erişmek, İsa Mesih'i gayretle taklit etmekle ve onun insanları bu hususta sürekli desteklemesi ve rehberliğiyle başarılabilir.³⁴² Görüldüğü üzere Origen için inkarnasyonla ilgili en önemli unsur, manevi boyutun temsil ettiği manevi hakikattir.

1. 3. Kutsal Ruh

Origen, Baba ve Oğul'un ardından teslisin üçüncü unsuru olan Kutsal Ruh'u ele almaktadır. Ona göre havariler Kutsal Ruh'un, itibar ve yücelik bakımından Baba ve Oğul ile ittifak halinde olduğuna dair doktrini yaymışlardır. O, Kutsal Ruh'un, Tanrı'nın oğlu olup olmadığı hususunun henüz açık bir şekilde bilinmediğini, bu meselelerin kutsal kitaptan alınan güçle, hikmet ve gayretle araştırılması gereken hususlar olduğunu, ancak Kilise içerisinde açık ve kesin bir şekilde Kutsal Ruh'un, her bir aziz, havari ve peygambere ilham verdiğinin kabul edildiğini belirtmektedir.³⁴³

Origen yukarıda belirttiğimiz gibi Kutsal Ruh'un itibar ve yücelikte Baba ve Oğul ile aynı düzeyde olduğunu benimsemekle onun ilahiliğini kabul ettiğini söylemek mümkündür. Burada belirtilen Baba ve Oğul ile aynı şeref ve kutsallığa sahip olan Kutsal Ruh'un özellikleri itibariyle Baba ve Oğul'a benzediği, dolayısıyla Tanrı olduğu anlamına gelmektedir. Bu nedenle yazılarında teslis doktrinine ait cisimsizlik ve görünmezlik gibi özellikler Origen tarafından Kutsal Ruh'a da atfedilmiş durumdadır.³⁴⁴ Bu durum onun Kutsal Ruh'un da Baba ve Oğul gibi yaratıcısının ve başlangıcının olmadığını kabul ettiği anlamına gelebilmektedir. Origen, Kutsal Ruh'un her ne kadar "Oğul" olarak isimlendirilip isimlendirilmeyeceğini tartışmış olsa da çeşitli yollarla ona,

³⁴² Origen, *De Principiis*, 4. 4. 3-4; *Contra Celsum*, 6. 67-68.

³⁴³ Origen, *De Principiis*, Praef. 4.

³⁴⁴ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 3; 1. 6. 4; 2. 2. 2; 4. 3. 15.

Baba ve Oğul gibi ilahlık atfetmektedir. Bu durum Hıristiyan adaylarının vaftizi esnasında Baba ve Oğul'un yanı sıra Kutsal Ruh'un da adının zikredilmesinden anlaşılmaktadır. Bu çerçevede o, İsa'nın vaftizinde, Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un hep birlikte hazır ve aktif durumda olduklarını belirtir. Bu anlayışla da o, inanırların vaftiz işlemlerinin kişi Kutsal Ruh ile birlikte vaftiz edilmedikçe meşru olmayacağını ifade eder. Bu bağlamda o “vaftiz işleminin geçerli olmasında Kutsal Ruh'un oldukça fazla itibar ve otoriteye sahip olduğunu öğrendik, bu nedenle vaftiz işlemi ancak Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adıyla mükemmel teslisin otoritesi ile icra edildiğinde tamamlanmaktadır.”³⁴⁵ demektedir.

Origen'in Kutsal Ruh'un otoritesini ele aldığı bir başka misal insanoğlunun kurtuluşunda Baba'nın iradesini açığa çıkaran Oğul'un yanında Kutsal Ruh'un da rol aldığını kabul etmesi bahsindedir. Ona göre I. Korintliler 2: 10 da yer alan “Oysa Tanrı Ruh aracılığıyla bunları bize açıkladı. Çünkü Ruh her şeyi, Tanrı'nın derin düşüncelerini bile araştırır.” cümlesi Kutsal Ruh'un Tanrı'yı açığa vurduğunu göstermektedir. Yine İncil'in “Ama Baba'nın benim adımla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak”³⁴⁶ ifadesini Kutsal Ruh'un büyük bir öğretmen olarak Tanrı'nın iradesini ve buyruğunu ortaya koyduğunun kanıtı şeklinde görmektedir.³⁴⁷ Bu durumda insanoğlu, Baba'yı, Oğul aracılığıyla bilmektedir. Buna karşın Kutsal Ruh'un Baba'ya dair bilgisi ve farkındalığı Oğul'dan gelmemektedir. Çünkü Kutsal Ruhun Baba'yı tanımadığı ya da fark etmediği bir an dahi bulunmamaktadır. Origen'e göre Kutsal Ruh'un, Baba ve Oğul'un yanında teslisin birliğine dâhil olmadığını savunabilmek imkânsızdır, çünkü Kutsal Ruh, her zaman bu özelliklere sahiptir.³⁴⁸ Netice olarak onun Kutsal Ruh'u, ilahilik, sonsuzluk ve yetkinlik

³⁴⁵ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 2.

³⁴⁶ Yuhanna, 14:16.

³⁴⁷ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 4.

³⁴⁸ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 4.

vasıflarına sahip kabul etmek suretiyle teslisin üçüncü üyesi olarak Baba ve Oğul'un yanına yerleştirdiği görülmektedir.

2. Madun Tanrı Anlayışı ve Origen

Geçmişten günümüze bazı teologlar Origen'in madun Tanrı anlayışını savunduğunu düşünmektedir. Bu durum onun, İsa Mesih ile ilgili yaptığı açıklamalara dayanmaktadır. Bununla ilgili en meşhur örnek, Origen'in *Temel İlkeler Üzerine* 1. 3. 5 de teslisin unsurları ile ilgili yaptığı şu açıklamadır: “Evreni bir arada tutan Baba, her birine kendi varlığından bir pay bahsettiğinden var olan her şeyden üstündür, Baba'dan altta olan Oğul akıllı varlıklardan üstündür, daha altta olan Kutsal Ruh ise azizlerin içerisinde bulunmaktadır. Bu suretle Baba'nın gücü, Oğul ve Kutsal Ruh'tan daha büyüktür; Oğul da, Kutsal Ruh'dan daha güçlüdür, Kutsal Ruh'un gücü ise tüm diğer varlıkları aşmaktadır.”

Yukarıda belirtilen pasaj, Origen'in teslis anlayışına dair yegâne yazısı olsaydı kesin bir dille madun Tanrı anlayışını savunduğunu söylenebilirdi. Ancak Origen'in, *Temel İlkeler Üzerine* ve diğer eserlerinde teslis doktrinine dair başkaca açıklamalara yer vermesi bunu mümkün kılmamaktadır. Origen'in bu husustaki görüşünün doğru anlaşılması için onun konu hakkındaki diğer açıklamalarının da değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu noktada konunun değerlendirilmesinde dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserin çevirileri arasındaki farklardır. Bir taraftan Rufinus'un çeviri sırasında metinde Origen'in orijinal ifadelerini ne kadar korumuş olduğu, diğer taraftan Origen'i madun Tanrı anlayışı ile itham edenlerin ilgili pasajları ne kadar doğru bir şekilde naklettikleri şeklindeki sorular göz önünde bulundurulmalıdır.

Konu ile ilgili en önemli örnek onun Oğul'un sonsuz neslini (eternal generation) ele aldığı noktada görülmektedir. Oğul'un sonsuz nesli fikri Origen için Baba ve Oğul arasındaki ilişkinin mahiyetini anlamada merkezi noktayı oluşturmaktadır. Origen, konu hakkındaki açıklamalarına öncelikle Yeni Ahit ifadelerinden hareketle Mesih ile ilgili doktrini açıklamak için kullanılan çeşitli kavramlar (epinoiai) olduğunu belirtmekle başlamaktadır. Ona göre bu kavramlardan en önemlisi hikmet ve logosdur. Oğul Tanrı'yı açığa vurduğunda Baba'nın tüm bilgisi, Kutsal Ruh vasıtasıyla inanırlar için bilinir kılınmıştır.³⁴⁹ Dolayısıyla Oğul ilahî anlamın ortaya çıkmasında aracı rolü oynayan logosdur. Ona göre Oğul, Tanrı'nın hikmetinin hipostaz olarak varlığıdır.³⁵⁰ Tanrı'nın bilgisinin ifşası olarak hikmet, Oğul'un kişiliğinin temeli olarak onun kendi şahsında vuku bulan bir etkinliktir. Yani Baba ile ilişkisi çerçevesinde Oğul, kendi hipostaz ve faaliyeti içinde Tanrı'nın özünün açığa çıkmasıdır. Baba nihai anlam olarak "ışık" ise Oğul "hikmet" olarak bu anlamın içeriği, "logos" olarak da anlamın insanlığa nakledicisidir.³⁵¹ Dolayısıyla Oğul, hikmet olarak içerdiği gizemleri logos olarak açıklamaktadır.³⁵² Logos, hikmetin akıllı varlıklar (logika) ile iletişim kurmasına imkân sağlamaktadır.

Origen'in hikmet ve logos kavramından yola çıkması Oğul'un Baba'nın sonsuz nesli olduğunu ispat etmek içindir: "Tanrı'ya derinden saygı duyan biri, Baba'nın, bir an bile olsa, hikmetini var etmeden (begetting) var olduğunu düşünebilir mi?...Aksi halde bu (hikmetini var etmeden var olduğu bir anın olması) hikmeti vücuda getirebileceği, var edebileceği halde bir dönem için bunu yapmaya isteksiz olduğu anlamına gelir ki bu saçma bir düşüncedir. Çünkü bu Tanrı'nın bunu yapmak için daha önce aciz iken sonra

³⁴⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 4.

³⁵⁰ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 2.

³⁵¹ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 8; *Commentary on John*, 1. 111; Anatolios, ss. 58-60.

³⁵² Origen, *De Principiis*, 1. 2. 3; Anatolios, s. 61.

bunu yapmaya muktedir olduğu yahut bunu yapmaya kâdir iken hikmet yokmuş gibi davranıp onu var etmeyi ertelediği anlamına gelir. Bu nedenle Tanrı, kendisinden doğan ve varlığını kendisinden alan, ancak herhangi bir başlangıcı olmayan biricik Oğlu'nun her zaman Babası idi.”³⁵³ Buna göre Origen için Baba'nın hikmet (İsa Mesih) olmadan var olduğu bir an yoktur, dolayısıyla Oğul'un olmadığı bir zaman dilimi yoktur. Bu bakımdan Oğul Baba'nın sonsuz neslidir ve Baba gibi ezeldir.

Origen'in, Oğul'un bir başlangıcı olmadığı, Baba gibi ezeli olduğu kabulü dikkate alındığında bu noktada Arius'un madun tanrı anlayışı ile birebir örtüşmediği görülmektedir. Koloselilere 1:15 de geçen "...bütün yaratılışın ilk doğanı odur" ve Yuhanna 14:28'deki "Çünkü Baba benden üstündür" şeklindeki ibareler çerçevesinde öğretisini şekillendiren Arius'a göre İsa'da bedenlenen Tanrı Kelamı, Tanrı gibi ezeli değildir. Bu doğrultuda Oğul'un mevcut olmadığı bir zaman dilimi bulunmaktadır. Arius, Oğul'un bir başlangıcının olduğunu ifade ederek onun Baba'nın varlığının altında (inferior), ikinci bir mertebede olduğunu belirtmiştir. Ona göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ta dâhil olmak üzere tüm diğer şeylerin varlıklarını O'ndan elde ettiği en yüksek mertebede bulunan en üstün varlıktır. Bu görüş kapsamında Oğul ve Kutsal Ruh, varlığını ve mevcudiyetini Baba'dan almaktadır. Oğul ve Kutsal Ruh'un varlık ve tabiat bakımından Baba'dan alt konumda olduğu kabul edilmektedir. Her ne kadar Arius, Mesih'in hayatı ve ölümünün ilahi-kurtarıcı yönünü onaylasa da, kurtuluşa yönelik ilâhî planın bir vasıtası kabul edilen Oğul bu anlamda ilk aşkın varlık ve her şeyin ilkesi olmakla birlikte yine de yaratılmış bir varlıktır. Arius bu izah biçimiyle Baba'nın mutlak ilâhlığını ve ezeliğini savunmakta, Oğul'un Baba ile aynı tabiata değil, sadece benzer tabiata sahip bulunduğunu ileri sürmektedir.³⁵⁴

³⁵³ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 2.

³⁵⁴ Arius'a karşı İskenderiye Piskoposu Athanasius, İsa'da bedenlenen Tanrı Kelamının Tanrı gibi ezeli ve yaratılmamış olduğunu savunmuştur. M.S. 325 yılında İznik kentinde yapılan konsil neticesinde

Arius'un yukarıda ifade edilen görüşüne karşın Origen, Oğul ve Baba arasındaki ilişkinin herhangi bir başlangıç tarihinin bulunmadığını kesin bir dille ifade etmektedir. O, *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserinde yukarıda bahsi geçen pasaj dışında açık olarak iki kez³⁵⁵ ve *Romalılara Mektup Tefsiri*³⁵⁶ adlı eserinde ise bir kez "Oğulun mevcut olmadığı bir zaman yoktur" cümlesini kullanmaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Origen Baba Tanrı gibi Oğul İsa'nın da başlangıcının bulunmadığını düşünmektedir. Origen İsa'dan, Tanrı'nın gücünün soluğu, her şeye gücü yeten Tanrı'nın görkeminin çok saf bir yayılımı, Tanrı'nın sonsuz ışığının parlaklığı, Tanrı'nın faaliyetlerinin paslanmaz bir aynası ve Tanrı'nın iyiliğinin bir sureti (imgesi)³⁵⁷ olarak bahsetmektedir.

Origen'e göre Baba ve Oğul aynı şekilde ezelidir. Tanrı sabit, değişmez olduğundan Baba'nın bir durumdan diğerine değişimi mümkün değildir. Yani O'nun Baba olmama durumundan, Baba durumuna geçmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Dolayısıyla Origen'in Oğul'un Baba gibi ezeli olduğu görüşünün, Arius'un İsa Mesih'in bir başlangıcı olduğuna dair görüşüyle bağdaşmadığı görülmektedir.

Origen ile ilgili bir diğer önemli husus Arius'un aksine onun, Baba'nın sonsuz nesli olan Oğul fikrini, Oğul'un ezeli olduğunu ifade etmenin yanı sıra Baba ile Oğul'un tabiat (öz) bakımından ayrı düşünülmemesini garanti altına almak için geliştirmiş olmasıdır.³⁵⁸ Baba cisimsiz olduğundan O'nun sonsuz nesli olan Oğul da cisimsizdir ve fiziksel olmayan bir şeyin fiziksel olarak ayrılması, bölünmesi de söz konusu değildir.

Athanasius'un görüşü galip gelmiş, görüşleri reddedilen Arius sürgüne gönderilmiştir (Ayrıntılı bilgi için bkz. F. J. Foakes, "Arianism", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, New York Charles Scribner's Sons, C. I, 1951, ss. 775- 786).

³⁵⁵ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 9 ve 4. 4. 1.

³⁵⁶ Origen, *Commentary on the Epistle to the Romans* 1. 5, trans. Thomas P. Scheck, Washington Catholic University of America Press, C. 1, 2002.

³⁵⁷ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 6-8.

³⁵⁸ Kevin Giles, *The Eternal Generation of the Son: Maintaining Orthodoxy in Trinitarian Theology*, Illinois IVP Academic, 2012, s. 101.

Baba ile aynı özden olan Oğul Baba'dan herhangi bir ayrılma eylemi ile vücuda gelmemektedir.³⁵⁹ Oğul'un Baba'nın sonsuz nesli olmasının dünyevi anlamda insanın vücuda getirilmesi ile karşılaştırılmaması gerektiği söyleyen Origen'e göre sonsuz nesil (sonsuz vücuda gelme) aydınlığın ışıktan vücut bulması gibidir. Çünkü İsa Mesih, Baba'nın evlat edinmesi suretiyle dışsal bir sebeple Oğul olmayıp tabiatı itibarıyla Oğul'dur.³⁶⁰ Origen'in İsa'nın tabiatı ile Oğul olduğunu belirtmesi, onun Oğul'un Baba ile aynı özden olduğunu düşündüğünü göstermektedir. Bu durum Arius'un sonraki görüşü ile ters düşmektedir. Çünkü Arius'a göre Oğul, Baba ile aynı ilahi özü paylaşmamaktadır.³⁶¹

Buraya kadar anlatılanlardan hareketle Origen'in görüşü, Arius'un madun tanrı anlayışından net bir şekilde ayrılmaktadır. Bununla birlikte onun Mesih ile ilgili diğer birtakım ifadeleri üzerinden bu anlayışa sahip olup olmadığı tartışmaları devam etmektedir. Origen'in teslis ile ilgili tüm ifadeleri bir bütün olarak göz önüne alındığında, yukarıdaki ifadeler gibi onun ikinci kademedeki bir Tanrı anlayışına sahip olmadığını açıkça gösteren ifadelerin yanı sıra bu konuda tartışmaya açık ifadeleri de bulunmaktadır.

Origen'in Mesih anlayışı ile ilgili olarak tartışmalı olan ifadelerinden biri Oğul'u Baba ile ilişkisi çerçevesinde 'görünmez Tanrı'nın sureti (image)' olarak nitelemesidir. Rufinus'un çevirisi vasıtasıyla günümüze ulaşan *Temel İlkeler Üzerine* adlı eserinin 2. bölümde İsa hakkında şu ifadeleri dile getirmektedir: "Kurtarıcımız, görünmez Tanrı'nın (Baba'nın) suretidir. Baba ile ilişkisi dikkate alındığında hakikattir. Baba'yı bize ifşa ettiğinde bizimle ilişkisi dikkate alındığında ise surettir."³⁶² Jerome, Origen'in bu ifadelerini şöyle sunmaktadır: "Baba'nın sureti olan Oğul, Baba ile karşılaştırıldığında

³⁵⁹ Origen, *De Principiis*, 4. 4. 1.

³⁶⁰ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 4.

³⁶¹ Giles, ss. 101-102.

³⁶² Origen, *De Principiis*, 1. 2. 6.

hakikat değildir. Fakat Yüce Tanrı'nın hakikatini anlamaya gücü yetmeyen bizler ile ilişkisi çerçevesinde Oğul bir gölge ve hakikatin suretidir.” Jerome’un Rufinus’tan farklı olarak yaptığı bu sunumu ile ifade heretiklik suçlamasına açıktır. Nitekim Origen taraftarlarının aforoz edildiği konsilden sonra İskenderiyeli Theophilus, Jerome’un metninden yola çıkarak ifadeyi şu şekilde sunmuştur: “Oğul bizimle kıyaslandığında hakikattir. Fakat Baba ile kıyaslandığında yalan (sahte)dır.”³⁶³

Muhalifleri yukarıdaki ifadelerden hareketle Origen’i itham ederken bir hususu gözden kaçırmaktadırlar. O da Origen’in daha önceki bölümlerde ifade edildiği gibi iyi bir felsefe eğitimi aldığı ve izahlarında felsefî kavramlardan faydalanarak Platonistlerde olduğu gibi ‘hakikat’i suretin karşıtı olarak kullandığıdır. O, muhaliflerinin anladığı yahut anlamak istediği gibi suret (image) kelimesini burada yalan ve sahte kelimesinin karşıtı olarak kullanmamaktadır. Ona göre Baba görünmez (invisible) olduğundan ortaya çıkan Oğul da suret (image) olacaktır.³⁶⁴ Bu durumda Theophilus’un bilgi eksikliği sebebiyle Origen’i yanlış anlayarak sapkınlık ile suçladığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşımı benimseyenler Origen’in çeşitli ifadelerinden dolayı kasit olmaksızın hata yapmakla suçlanabileceğini, ancak onun sapkınlıkla suçlanarak aforoz edilmesinin aşırı bir tepki olduğunu belirtmektedir.³⁶⁵

³⁶³ Origen, *De Principiis*, s. 20, dipnot 1.

³⁶⁴ Origen birkaç paragraf sonra 1. 2. 8 de Mesih’in Tanrı’nın açık bir sureti olduğuna dair düşüncesini şöyle örneklemektedir: “Bütün dünyayı kaplayacak kadar çok büyük bir heykel olduğunu, fakat azameti, uçsuz bucaksızlığı nedeniyle hiç kimse tarafından algılanamadığını tahayyül edelim. Yine her detayı ile öncekinin aynısı olan bir başka heykel olduğu düşünelim. Bu heykel de öncekinin muazzam büyüklüğü hariç şekil ve madde bakımından tüm özellikleri ile onun bir taslağı olsun. Büyük olanı göremeyen ve algılayamayanlar öncekinin küçültülmüş hali olan ikinci heykeli gördüklerinde büyük olanı görmüş olduklarından emin olabilirler. Çünkü o her türlü özelliği, madde ve şekli ile büyük olanın mutlak ayırt edilemez özelliğini korumaktadır.” (*De Principiis* 1. 2. 8). O, bu örnekleme Tanrı’nın Oğlu’nun insan bedeni içerisinde aktif olmasının nasıl mümkün olabileceğini göstermek için yapmış olabilir.

³⁶⁵ Crouzel, s. 171.

Origen, madun tanrı anlayışı ile ilgili olarak yorumlanabilecek bir başka ifadesinde Baba'nın zihin kuvveti aracılığı ile iradesini kullanarak Oğul'u meydana çıkardığını ifade ederek ardından şunları söylemektedir: “Her şeyden önce bu nokta, doğmamışlık vasfının sadece Baba'ya ait olduğunu düşünenlerce desteklenmelidir.”³⁶⁶ Jerome Origen'in burada “Baba dışında hiçbir şeyin yaratılmamış olduğu” şeklinde yazdığını ileri sürmektedir.³⁶⁷ Origen'in metnini günümüze ulaştıran Rufinus Origen'in bu ifadesi için iki n ile yazılan *γεννητος-αγεννητος* kelimesini kullanırken Jerome tek n ile yazılan *γενητος-αγενητος* kelimesini kullanmaktadır. Tek n ile kullanılan kelime ‘yaratmak, yaratılış’ (creation) anlamına geliyorken çift n ile yazılan kelime vücuda getirmek, oluşturmak, nesil (generation) anlamına gelmektedir. Ancak III. yüzyılda çift n telaffuz edilmediğinden yazımdan da düşmüş ve *γενητος* kelimesi nesil anlamında da kullanılmıştır. Nitekim Origen'in de *Celsus'a Karşı* adlı eserinde tek n ile yazılan bu kelimeyi nesil anlamında kullandığı görülmektedir.³⁶⁸ Daha sonraki yüzyıllarda tekrar ilk kullanıma dönülmüş, bu iki kelime arasındaki belirgin ayrım Arius ihtilafı ile keskinleşmiştir. Jerome ve diğerleri eserlerine Origen'in metninde kullandığı harf eksikliği veya fazlalığıyla ortaya çıkan anlamların değişikliğini gözetmeden nesil (generation) kelimesi yerine, doğmuş (born) ya da yapılmış (made) kelimelerini kullanmıştır. Kelimenin süreç içerisindeki bu değişimi dikkate alındığında Origen, Baba dışında hiçbir şeyin ‘yaratılmamış’ olmadığını değil, ‘doğmamış’ olduğunu ifade etmektedir. Dolayısıyla onun yalnızca Baba'nın doğmamış olduğu ifadesi konu açısından tartışma teşkil etmeye devam etmekle birlikte Oğul için ‘yaratılmış’ ifadesini kullanmakla suçlanmaktan uzak olduğu görülmektedir.

³⁶⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 6.

³⁶⁷ Origen, *De Principiis*, 1966, s. 19, dipnot 3.

³⁶⁸ Origen, *Contra Celsum*, 2. 34.

Origen'in madun tanrı anlayışı ile ilgili tartışmaya sebep olan en önemli ifadeleri ise konunun girişinde naklettiğimiz pasajda geçmektedir. Origen bu pasajda evreni bir arada tutan Baba'nın, her varlığa kendi varlığından bir pay bahsettiğini ve O'nun var olan her şeyden üstün olduğunu; Baba'dan altta olan Oğul'un akıllı varlıklardan üstün olduğunu, daha alt statüde olan Kutsal Ruh'un ise Hıristiyanların, özellikle de azizlerin içerisinde bulunduğunu dile getirmektedir. Bu anlayışla da o, Baba'nın, Oğul ve Kutsal Ruh'tan daha üstün, Oğul'un, Kutsal Ruh'dan daha üstün olduğunu; Kutsal Ruh'un üstünlüğünün ise tüm diğer varlıkları aştığını söylemektedir.³⁶⁹ Origen'in Baba, Oğul ve Kutsal Ruh ile ilgili bu hiyerarşik sıralama içeren ifadelerine karşın eserlerinde, Baba ile Oğul'un eşit olduğunu düşündüğünü ifade eden çok sayıda ifadesine de rastlanmaktadır. Örneğin onun Tanrı'nın görünmezliğini, cisimsizliğini ele aldığı ifadelerinden Baba ile Oğul'un eşit olduğunu düşündüğü sonucunu çıkarabilmek mümkündür. Origen eserinde "Tanrı cisimsizdir",³⁷⁰ "Oğul cisimsizdir",³⁷¹ "teslis cisimsizdir"³⁷² demektedir. Bunlara ilaveten o sadece Baba ve Oğul'un yaratılmadığını dile getirmektedir.³⁷³ O, bunların yanı sıra eserinde, teslisteki hiçbir şeyin daha büyük ya da küçük olarak isimlendirilemeyeceği, teslis içerisinde herhangi bir ayırım ya da bölünmüşlük olmadığı, Baba, Oğul ve Kutsal Ruhun birliğine (tekliğine) tanıklık ettiği, teslis'in gücünün bir ve aynı olduğu gibi ifadelere de yer vermektedir.³⁷⁴

Origen'in teslisin unsurlarına eşit önem verdiği yukarıdaki ifadeleri daha önce zikrettiğimiz Oğul'un, Baba'dan aşağı bir derecede olduğu, Kutsal Ruh'un ise Baba ve Oğul'dan aşağı derecede olduğu şeklindeki ifadeleriyle çelişmektedir. Yukarıda anlatılan

³⁶⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 5.

³⁷⁰ Origen, *De Principiis*, 2. 2. 1.

³⁷¹ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 8.

³⁷² Origen, *De Principiis*, 1. 6. 4.

³⁷³ Origen, *Commentary on John*, 2.14; 2.104; 20. 184; *Contra Celsum*, 6.17.

³⁷⁴ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 7-8.

genel çerçeveden hareketle onun, bu derece farkından bahsederken zihnindeki şeyin teslisin unsurlarının ilahi tabiatları ya da güçlerinin eşitliği olmadığı, dolayısıyla ontolojik anlamda bir hiyerarşiden bahsetmediği anlaşılmaktadır. Onun üstünlük ile ilgili bu ifadeleri, Tanrı'nın insanlığın kurtuluşuna yönelik planı sebebiyle gerçekleştirdiği ilahi takdir (divine economy/providence) bahsinde ele aldığı görülmektedir. İlahî takdir burada, Tanrı'nın yaratma ve dünyayı idare etmesi ile ilgili olarak özel kurtuluş planını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

Origen'in kurtuluş anlayışına göre insan, saf ruh durumuna yükselerek tekrar başlangıçtaki Tanrı ile bütünlük haline erişebilmek için günahlardan arınmalıdır. Ancak ona göre insanın bunu sadece kendi gayreti ile başarması mümkün değildir. Bu nedenle Tanrı inayeti ile insanlığa olan sevgisi ve merhametinden dolayı biricik Oğlu İsa'yı yeryüzüne göndermiştir. Logos, yani İsa Mesih, insanlığın başlangıçtaki saf ruhsal durumuna dönebilmesi anlamında insanlığın kurtuluşu için bir örnek ve model olarak, insanlığın Tanrı ile uzlaşmasını sağlayan en büyük teşebbüs olmuştur. Logos'un inkarne olarak gerçekleştirdiği çok çeşitli eylemleri, bireysel ruhların hali hazırdaki bedensel durumlarından başlangıçtaki saf ruh durumuna doğru adım adım ilerlemeleri için bir basamaktır. Dolayısıyla ona göre nihai amaç olan saf ruh durumuna erişmek, İsa Mesih'in gayretle taklit edilmesi, İsa Mesih'in sürekli yardımı ve rehberliği ile başarılabilir.³⁷⁵

Origen'e göre Tanrı tektir. Ancak O'nun insanoğluna yönelik kurtuluş planı doğrultusunda teslisin unsurlarının birtakım rolleri bulunmaktadır. Bu bağlamda Oğul ete kemiğe bürünerek dünyaya gelir; Kutsal Ruh ise peygamberlere ilham verir. Misyon bakımından Oğul, Baba'dan sonra, Kutsal Ruh da Baba ve Oğul'dan sonra gelmektedir. İlahî inayet çerçevesinde Tanrı'nın planının işleyişinde Oğul ve Kutsal Ruh Baba Tanrı'nın temsilcileridir. Her bir temsilci kendi rolü ile teslisin diğer unsurlarından

³⁷⁵ Origen, *De Principiis*, 4. 4. 3-4; *Contra Celsum*, 6. 67-68.

ayrıdır. Bu anlamda teslis içerisinde idari rollerin farklılığı anlamında bir hiyerarşiden söz edilebilir. Bununla birlikte misyon doğrultusundaki rolleri üzerinde, üç unsurun da irade ve eylem birliği bulunmaktadır.³⁷⁶

Origen, teslisin unsurlarının rollerindeki farklılıkla birlikte üç unsurun her birinin ayrı hipostazlar (hypostasis) olduğunu da önemle vurgulamaktadır. Bu suretle o, aynı özü (ousia) paylaştığını kabul ettiği teslis unsurlarının her birinin farklılığını da ortaya koymaktadır. Böylece o, teslisin, özün müşterek paylaşımı ve hipostazların bireyselliğine göre teorileştirilmiş bir sunumunu oluşturmaktadır. Bu çerçevede onun, hipostaz kavramını eserlerinde diğer anlamlarının yanı sıra ‘bireysel töz (cevher)’ (individual substance) anlamında kullandığı görülmektedir.³⁷⁷ Örneğin o, Baba ve Oğul’u kavramsal olarak ayırt eden, fakat hipostaz bakımından ayırt etmeyenleri eleştirmekte³⁷⁸ ve Baba ile Oğul özde (ousia) aynıdırlar, ama aynı zamanda ‘aynı şey değiller’ ifadesini kullanmaktadır.³⁷⁹ Oğul’un özü ilahi ve teslis ile müşterektir.³⁸⁰ Bununla birlikte farklı bir hipostaza sahiptir.³⁸¹ O, iki farklı hipostaz olduğunu inkâr edenlere karşı Tanrı’nın kendi bireysel cevherine, Oğul’un da Baba’dan farklı olarak kendi cevherine sahip olduğunu söylemiştir.³⁸² Ona göre sadece Baba ve Oğul değil, Kutsal Ruh da dâhil olmak üzere üç ‘bireysel cevher’ vardır.³⁸³ Bu durumda Kutsal Ruh sadece basit bir şekilde Tanrı’nın aktivitesi değil, bir hipostazdır. Üç bireysel cevher (üç hipostaz) olarak aynı özü paylaşan Tanrı tektir. Onun *Heraclides ile Diyalog*’da geçen “Oğul ve Baba’nın her

³⁷⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 7.

³⁷⁷ Ilaria Ramelli, “Origen, Greek Philosophy, and the Birth of the Trinitarian Meaning of Hypostasis”, *Harvard Theological Review*, Cambridge University Press, 105:3, 2012, ss. 302-309.

³⁷⁸ Origen, *Commentary on John*, 10. 37. 246.

³⁷⁹ Origen, *Commentary on John*, 2. 23. 249.

³⁸⁰ Origen, *Commentary on John*, 1. 24. 151.

³⁸¹ Origen, *Commentary on John*, 1. 34. 243; 1. 39. 292; 2. 35. 215.

³⁸² Origen, *Contra Celsum*, 8. 12; *Commentary on Matthew*, 17.14.

³⁸³ Origen, *Commentary on John*, 2. 10. 75.

ikisi de Tanrı'dır, ancak onlar iki Tanrı değildir"³⁸⁴ ifadesi ile iki ya da üç Tanrı farz ettiği izlemine vermemek için dikkatli olduğu da görülmektedir. Bu çerçevede onun üç unsurun farklılığını ısrarla dile getirmekle birlikte onların öz ve irade birliğini de önemle vurguladığı dikkati çekmektedir.³⁸⁵

Netice itibariyle bütün bu anlatılanlar çerçevesinde kanaatimizce Origen'in, İsa'nın konumunun Baba Tanrı ile aynı olup olmadığı ile ilgili görüşü, Arius ihtilafı neticesinde aforoz edilen madun tanrı anlayışı ile aynı düzlemde yer almamaktadır.³⁸⁶ Bununla birlikte onun teslisin unsurları arasındaki bir çeşit hiyerarşiden bahsettiği de açıktır. Onun bu hiyerarşiyi, Tanrı'nın insanlık için oluşturduğu kurtuluş planı çerçevesinde teslis üyelerinin sahip oldukları ortak gücün farklı seviyelerde ve şekillerde icra edilmesi olarak algıladığı ifade edilebilir. Çünkü bu unsurlar arasında birbirleri ile ilişki bakımından bir alt üst ilişkisi değil, uygulanan kurtuluş planı açısından bir alt üst ilişkisi görülmektedir. Planın çok detaylı bir şekilde en ince ayrıntısına kadar oluşturulması ile Tanrı ilgilenmektedir. Oğul logos kimliği ile arabulucu olarak bu planın eyleme geçmesini sağlamaktadır. Kutsal Ruh inayeti ile özü itibariyle kutsal olmayan insanoğlunun bu özelliği kazanmasına yardım etmektedir.

Teslis doktrini ile ilgili görüşünün ardından bir sonraki bölümde bahsi geçen kurtuluş planı çerçevesinde Origen'in ruh doktrini ele alınacaktır.

³⁸⁴ Origen, *Dialogue with Heraclides*, 2. 24; 26.

³⁸⁵ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 7.

³⁸⁶ Doç. Dr. Bilal Baş tarafından, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinin, 2009 tarihli 37. sayısında yayımlanan "Orthodoxy of Origen of Alexandria's Trinitarian Doctrine: Is his Theology Arian or Nicene?" isimli makalede Origen'in Ariuscu çizgiye yakın durduğu ifade edilmektedir. Biz ele aldığımız bu başlık itibarıyla Origen'in, Baba Tanrı'nın sonsuz nesli olarak betimlediği Oğul'un ezeli olduğu, bir başlangıcının bulunmadığı ve Baba ile aynı özden olduğu gibi söylemleri ile Arius'un görüşünden farklılık arz ettiğini ve bu bakımdan onun teslis ile ilgili görüşünün Arius ihtilafı sonrasında aforoz edilen madun Tanrı anlayışı ile aynı düzlemde yer almadığını düşünmekteyiz.

3. Ruh Doktrini

Origen'in ruh doktrini ile ilgili açıklamaları ruhların başlangıcı ve düşüşü, maddi beden içinde dünya hayatında yaşayışı ve yükselerek yeniden mükemmelliğe erişmesi, Tanrı ile bir olması şeklindeki süreci (apokatastasis) içermektedir.

3.1. Ruhların Başlangıcı ve Düşüş

Önceki bölümlerde ifade edildiği gibi Origen'e göre tek, cisimsiz, ezeli- ebedi olan Tanrı mutlak manada aşkın olduğundan tamamen zıt özellikteki çoklu ve karmaşık evreni doğrudan yaratmamış ve bu noktada iki tarafın ilişkisi için her iki tarafın da özelliklerini taşıyan bir arabulucuyu devreye sokmuştur. Origen'e göre Tanrı'nın devreye soktuğu bu aracı Oğul (logos) olmuştur. Ona göre Oğul (logos) daha önceki bölümde ifade edildiği gibi Tanrı'nın ilk doğanı,³⁸⁷ teklikten çokluğa geçişin ilk basamağıdır. Oğul, Tanrı'nın inayetinin mükemmelliğinin yansıması, O'nun sureti ve hikmetidir. Logos tüm diğer varlıklardan üstündür. Sadece logos Tanrı'yı bütünüyle bilmekte ve her ayrıntıda Baba'nın arzusunu icra etmektedir. Tanrı ile yaratılmış evren arasında çift yönlü olarak arabulucu olan logos yaratılış ve vahiyde Tanrı'nın temsilcisi olarak hizmet etmektedir. O tüm akıllı varlıkların arketipsel kaynağıdır.

Origen'e göre Tanrı yaratma eylemi olmaksızın var olmamış ve inayeti ile idare edebileceği kadar çok akıllı varlık (logika/saf akıl) yaratmıştır. O, ilk yaratma eylemi olarak yarattığı bu varlıkları logos aracılığıyla oluşturmuştur.³⁸⁸ Tanrı'nın logos vasıtasıyla yarattığı bu varlıkların bir başlangıcı bulunmakla birlikte, insanlar bu başlangıç zamanını bilmemektedir. Dolayısıyla bunların başlangıçlarını kavramsallaştırmak zordur ve bu sadece saf akılla kavranabilecek bir durumu ifade

³⁸⁷ Koloseliler, 1: 15.

³⁸⁸ Origen, *De Principiis*, 2. 8. 3; 2. 9. 1.

etmektedir. Tanrı'nın logos vasıtasıyla yarattığı bu akıllı varlıklar bitmez tükenmez bir tefekkür ile ilahi gizemleri araştırmaları, keşfetmeleri, fasılasız bir şekilde Tanrı'ya temaşa etmeleri gayesiyle Tanrı ile bütünlük, birlik halinde yaratılmışlardır. Bunlar Tanrı'yı temaşa ve tefekkür ile yetindikleri müddetçe burada kalmışlardır.³⁸⁹

Origen'e göre Tanrı'nın hikmetinde ezeli formlar olarak bulunup logos vasıtasıyla ilk yaratılmış olan bu akıllı varlıkların 'sebeplere' yoluyla teslisin tüm unsurlarına katılımı (iştiraki/participation) söz konusudur. Origen'e göre Baba, varoluş armağanını bahşeder; kelime ya da akıl olması sayesinde Mesih'e katılım onları akıllı varlıklar haline getirir, bu durumu, onların hem övülmeye hem kınanmaya değer olmaları takip eder. Çünkü onlar benzer şekilde erdem ve kötülüğe kabiliyetlidir. Buna bağlı olarak ayrıca Kutsal Ruh'un inayeti de vardır. Özü itibariyle kutsal olmayan akıllı varlıklar bu inayete katılmaları ile kutsal hale gelebilirler.³⁹⁰ Akıllılık doğal bir nitelik olmayıp Tanrı ile ilişkisi çerçevesinde sahip olunan bir özelliktir. Mesih tarafından verilen bu akıllılık, varlıkları özgür kılmaya hizmet eder, bu yüzden yaptıkları faaliyetlerde ahlaki olarak sorumludurlar. Bu varlıklar Kutsal Ruh aracılığıyla da Tanrı'ya gönüllü olarak kenetlenirler. Netice itibariyle logosla birlikte var olan ve Tanrı'nın ihsanının ve sevgisinin göstergesi olarak logos vasıtasıyla yaratılan bu akıllı varlıklar cisimsiz,

³⁸⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 2. 2. (Origen'e göre Tanrı'nın gücünün, hikmetinin ve iyiliğinin aktif olmadığı bir zaman düşünmek saçmadır. Bu nedenle Tanrı'nın ihsan ve yönetimini üzerinde tatbik ettiği varlıklar her zaman olmalıdır. Onlar, Tanrı'nın düşüncesi olarak, logos olan Tanrı'nın hikmetinde ezeli formlar olarak var olmuşlardır. Tanrı'nın hikmeti de her daim var olduğundan tüm yaratılmış varlıkların taslağı da Tanrı'nın hikmetinde her daim vardı. Bir temsilci ve arabulucu olarak logos bu taslağın hayata geçirilmesinde önemli rol oynamaktadır. Origen, *De Principiis*, 1. 4. 3-5).

³⁹⁰ Origen, *De Principiis*, 1. 3. 8. (Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'tan her biri ontolojik sonuç bağlamında giderek artan bir işleve sahiptir. Baba, var olmaya; Oğul rasyonelliğe; Kutsal Ruh kutsallığa neden olmaktadır. Bkz. Kellen Plaxco, "Participation and Trinity in Origen and Didymus the Blind", *Origeniana Undecima Origen and Origenism in the History of Western Thought*, Papers of the 11th International Origen Congress, Aarhus University, 26-31 August 2013, ed. Ander Christian Jacobsen, Leuven Peeters 2016, s. 769).

ölümsüz, logosun yaşamına katılımcı ve Tanrı ile mükemmel bütünlük (birlik/communion) halindedirler.

Tanrı'nın gücünde farklılık ve değişim olmadığından tüm akıllı varlıkları eşit ve benzer yaratmıştır. Akıllı varlıklar yaratılmış olduklarından mutlaka değişime ve harekete tabidirler. Bu akıllı varlıklar erdeme ve Tanrı'nın bilgisine, doğaları itibari ile değil, arızı olarak sahiptirler. Erdemlilik onlara Tanrı tarafından bahşedilmiştir. Origen bunun nedenini onların kendilerinde bulunan iyiyi, kendi özgür iradeleri ile kendilerine mal etmeyi istemeleri olarak açıklamaktadır. Bunu başarabilmeleri için Tanrı tarafından onlara değişim ve hareket özgürlüğü verilmiştir. Tanrı'nın bahşettiği bu değişim ve hareket özgürlüğüne rağmen onların özgür iradeleri ile erdemi muhafaza etmeleri gerekli görülmüştür.³⁹¹ Çünkü bu kabiliyetler ve özgürlükler beraberinde ahlaki sorumluluğu getirmektedir. Ancak akıllı varlıklar çok fazla gayret gerektirdiğinden erdemi ihmal etmeye meyletmişlerdir. Diğer deyişle akıllı varlıklar aralıksız olarak Tanrı'yı temaşa etmekten, onu derinlemesine düşünmekten bıkkınlık gösterip iyiyi, erdemi, ilahi bilgiyi önemsememeye başlamışlardır. Bu ilgisizlikle ruhlar Tanrı'dan uzaklaşmaya, amacını, yani erdemi ihmal etmeye başladığında onlara bahşedilen erdem de geri alınmıştır. Origen'e göre akıllı varlıkların tabiatındaki her türlü iyilik tabiatları itibariyle değil Yaratıcının iyiliği sayesinde, Tanrı tarafından kendilerine ihsan edilmiştir. İhsan edilen şey ise geri alınabilir. Bu ihsanın onlardan geri alınmasının sebebi ise onların hareketinin doğruluğa uygun ve değerli yönde gerçekleşmemesidir.³⁹² Erdemin alınması ise cehalet ve kötülüğe dalmış olmak demektir. Bu nedenle Origen, akıllı varlıkların erdemi kaybettikleri ölçüde kötülüğe düştüklerini düşünmektedir.³⁹³

³⁹¹ Origen, *De Principiis*, 1. 4. 5; 2. 9. 2; 2. 9. 6.

³⁹² Origen, *De Principiis*, 2. 9. 8.

³⁹³ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 1-6.

Origen'e göre erdemi kaybetmeleri nedeniyle kötülüğe düşmüş olan akıllı varlıklar kasten kötülüğü seçmemişlerdir. Bu yüzden o, akıllı varlıkların düşüşünü fitri değişimlerinin bir sonucu olarak açıklamıştır. Özgür iradeye sahip olan akıllı varlıkların tembellikleri yanlış seçim yapmalarına neden olmuş, Tanrı'yı ihmal etmişler ve bu yüzden kötülüğe düşmüşlerdir.

Anlatılanlar çerçevesinde Origen'in felsefesinde ruhun yaşamının ilk aşaması 'akıl' olarak görülüyor. Çünkü ona göre ruh, aslında aklın düşmüş halidir. Akıl düştüğünde ruh haline getirilir. Ruh erdemler ile kuşandığında akıl haline gelir.³⁹⁴ Akıllı varlıklar düşüş sürecinde saf akıl niteliklerini kaybetmişlerdir. Bu düşüş Origen tarafından Tanrı'yı temaşa, dikkatle Tanrı'yı düşünme şevkinden, gayretinden uzaklaşarak soğuma olarak tanımlanır. Ona göre Tanrı'nın ilahi bilgisinden ve sevgisinden uzaklaşıp düşmüş olan akıllı varlıklar onun ilahi sıcaklığından³⁹⁵ uzaklaşarak soğumuşlardır. Böylece akıllı varlıklar ruh (psyche³⁹⁶) haline gelmiş ve düşüşlerinin derecesine göre çeşitli şekillerde bedenlenmişlerdir.

3.2. Ruh, Beden ve Maddi Âlem İlişkisi

Origen'e göre yukarıda ifade ettiğimiz gibi Tanrı'yı tefekkür etmekten bıkkınlık göstererek ondan yüz çeviren akıllı varlıklar günaha düşmeleri sebebiyle logosa olan ilahi katılımlarını yitirip uzaklaşmaya başlamışlardır. Ruhların Tanrı'dan uzaklaşması (Tanrı'ya yabancılaşması), başlangıçtaki birlik ve birbirleriyle eşitlik halini kaybederek düşmelerine, çeşitli formlar ve maddesel dokuları almalarına neden olmuştur. Bu noktada Origen, ruhların alacağı beden biçim ve maddesinin Tanrı'dan uzaklaşma

³⁹⁴ Origen, *De Principiis*, 2. 8. 3.

³⁹⁵ Çıkış, 3:2-6; Çıkış, 19: 18; Tesniye, 4:24; Matta, 3: 11-12; Luka, 3:16; Resullerin İşleri, 2:3.

³⁹⁶ Origen bu kelimeyi Yunanca soğumak, gittikçe soğuk hale gelmek anlamlarındaki psychethai kelimesinden elde etmiştir (*De Principiis*, 2. 8. 3).

(yabancılaşma) derecesine göre belirlendiğini savunmaktadır. Ona göre akıl düzeyinden uzaklaşarak aşağılara doğru seyirde ruhların dönüşüm derecesi farklılıklar taşımaktadır. Bu bağlamda bazı akıllı varlıkların işlediği günah çok az olup Tanrı'ya tamamen yabancılaşmazken, bazıları tamamen kötülüğe dalıp Tanrı'dan tamamen uzaklaşmakta bazıları ise bu ikisi arasında bir konumda yer almaktadır.³⁹⁷ Bu durum ruhların Tanrı'ya temasadan ne kadar feragat ettiğine ve Tanrı'ya ne ölçüde yabancılaştığına bağlı olarak farklı derecelerde gerçekleşmektedir. Aynı şekilde bu durum varlıkların çeşitliliğinde temel teşkil etmektedir. Origen'e göre Tanrı başlangıçta tüm akıllı varlıkları birbirine benzer ve eşit şekilde yaratmıştır. Fakat bu varlıklar özgür irade gücü ile donatılmış olduklarından bu durum onların her birini, kendi iradi seçimiyle Tanrı'yı taklit edip yükselmeye ya da O'nu ihmal edip düşüşe götürmüştür. Akıllı varlıklar arasındaki farklılığın ve çeşitliğin nedeni budur. Yani sebep Yaratıcı'nın iradesi değil, varlıkların özgürlüklerinin ürünü olan kendi kararlarıdır.³⁹⁸

Origen akıllı varlıkların düşüşünden bahsederken büyük ölçüde onların ihmalkârlığından bahsetmektedir. Ona göre hiçbir varlık özü itibariyle saf olmadığı gibi yine özü gereği kirlidir. Mutlu veya kutsal olup olmamak akıllı varlıkların kendi eylemleriyle ilgili bir durum olduğundan mutluluktan erdemsizliğe ve düşüşe geçmek de tembellik ve ihmal sonucu ortaya çıkmaktadır.³⁹⁹ Tüm akıllı varlıklar düşünme ve anlama yetisi olan akıl ile donatılmıştır. Onların bu akla ne kadar sadık kaldıkları da kozmolojik düzendeki yerlerini belirleyici olmuştur. Origen burada bir doktor benzetmesini kullanmakta ve bir doktorun işine olan ilgisini yitirmeye başlamasıyla yavaş yavaş bilgisini kaybetmeye başlayacağını, bir süre sonra da mesleki bilgisini büyük oranda

³⁹⁷ Origen, *De Principiis*, 2. 8. 3.

³⁹⁸ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 6.

³⁹⁹ Origen, *De Principiis*, 1. 5. 5.

kaybedeceğini belirtmektedir.⁴⁰⁰ O, tıpkı bu doktorun mesleki bilgisini ihmalle unuttuğu gibi başlangıçta kendilerini Tanrı'nın bilgisine adayanların zamanla bu adanmışlıklarını ihmal etmeye ve bununla orantılı olarak iyilikten uzaklaşarak kötülüğe düşmeye başladığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu akıllı varlıklar Tanrı'nın bilgisinden ve Tanrı'yı temasından uzaklaşarak iyiyi (erdem) ihmal etmeye başladıklarında ruhun düşüş yolculuğu da başlamakta ve bu noktada maddi bedenler yaratılmaktadır.

Origen'e göre bedenler, akıllı varlıkların Tanrı'dan uzaklaşarak düşmelerinden sonra yaratılmıştır. Buna rağmen hiçbir rasyonel varlık beden olmadan var olmaz. Maddesellik tüm yaratılmış varlıklar için gereklidir. Buna göre Origen maddenin kendi başına biçim veya niteliği olmadığını düşünmektedir. Madde her tür beden formunu alıp, çok çeşitli dönüşümü üstlenebilecek kapasitede ortak değişken bir tabandır. Buna bağlı olarak ruhların geçirdiği süreçte bedenlerinin aldığı biçimler akıllı varlıkların irade ve ahlaki gelişimlerine bağlıdır. Ruhların düşüşünün ardından düştükleri noktada varlıklarını mümkün kılmak için yaratılan maddi bedenler, düşüşün giderilmesiyle ortadan kalkmakta ve maddi beden yok olmaktadır.⁴⁰¹

Origen'e göre tüm akıllı varlıklar, ihmalkâr olurlarsa, yavaş yavaş alt seviyeye alçalırlar, indikleri alana göre uygun bedenler alırlar. Bu süreçte onlar önce göksel bir beden, ardından saydam bedenler alırlar; yeryüzüne ulaştıklarında daha yoğun bedenlerle kaplanırlar. Bireysel ruh, iradesi ile Tanrı'dan uzaklaştıkça kaba, kalın bir madde ile örtülür ve sonunda insan bedeni ile çevrilir. Akıllı varlıkların Tanrı'ya olan sevgisi soğudukça ondan daha çok uzaklaşırlar, bedenlerinin aldığı doku, her birinin Yaratıcıdan uzaklığının gerektirdiği uygun dereceye göre değişir. Ruhların bu düşüşünün aksine Tanrı'ya doğru yükselmeleri halinde ise aldıkları beden incelik, berraklaşır.⁴⁰² Bu

⁴⁰⁰ Origen, *De Principiis*, 1. 4. 1.

⁴⁰¹ Origen, *De Principiis*, 2. 2. 1-2; 4. 3. 15.

⁴⁰² Origen, *De Principiis*, Praef, 8; 2. 1. 4; 2. 2. 2.

ifadelerden de anlaşılacağı gibi Origen'e göre beden ruhun itibar ve mükemmelliğine bağlı olarak dönüşüm kapasitesine sahiptir.

Origen maddi evrende akıllı varlıklar arasında, aldıkları beden yapısına göre bir hiyerarşi olduğunu kabul etmektedir. Ona göre Tanrı, bedeni ruhların karakterlerini ifade eden ve eğitimlerine hizmet eden bir araç olarak yaratmıştır. Tanrı'ya çok yakın mesafede düşmüş olan varlıklar yine göksel tabiatları içinde fakat daha yoğun bir formla kalmışlardır. Bunlar hiyerarşinin başında bulunan ve kendi aralarında da çeşitli derecelere sahip olan yıldızlar, gezegenler ve meleklerdir. Bu ilk gruba göre Tanrı'dan daha fazla uzağa düşmüş olan ruhlar da yeryüzüne ait insan bedeni ile örtülür. Tanrı'dan tamamen sapmış ve bütünüyle yön değiştirmiş olan ruhlar ise şeytani kötü ruhlar haline gelirler; karanlık, bayağı, çirkin ve gözle görülmeyen bedenler alırlar. Origen görünmeyen bu bedenleri 'hava gibi ince' şeklinde tanımlamaktadır.⁴⁰³

Origen'in yukarıda tanımladığı hiyerarşinin en üstünde melekler yer almakta, bunların ardından ise insanlar gelmektedir. En alt seviyede ise şeytani (demonic) güçler vardır. Bu hiyerarşi basamaklarının her biri kendi içinde de çeşitlilikler barındırmakta, örneğin melekler içerisinde baş melekler diğerleri arasında üstün konumda yer almaktadır. Yine yeryüzüne beden kalıbına girmiş insanlar arasında da çok çeşitli statü farkları bulunmaktadır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi düşüştten sonra ruhun bedenlendiği biçim ve materyal ilahiliğe yabancılaşma derecesine göre belirlenmektedir. Bu nedenle yaratılmış düzen içerisinde var olan çeşitlilik ve bireyler arasındaki farklı koşullar, ruhlar arasındaki düşüş derecesindeki farklılıktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir bireyin doğum statüsü ve yaşam boyunca içinde bulunduğu durumu, doğrudan Tanrı'ya veya şans ile değil, düşmeden önceki durumunda Tanrı'dan uzaklaşmasına sebep olan davranışı ile

⁴⁰³ Origen, *De Principiis*, 1. 8. 1-3; 2. 2. 1; 2. 6. 5; 2. 9. 2-3.

irtibatlandırılmalıdır.⁴⁰⁴ Yani farklı şekillerde bedenlenmelerin sebebi Tanrı değil, akıllı varlıkların işlemiş olduğu kötülüktür. Bu varlıkların hepsi kendi özgürlük ve arzularına göre kozmosun çeşitli dereceleri arasında düşme ve yükselme kapasitesine sahiptir. Bu çeşitliliğe rağmen, maddi âlem içerisinde bir uyumsuzluk yoktur. Âlem, logos aracılığıyla mükemmel bir düzen ve denge içerisinde tutulur.⁴⁰⁵ Logos her bir ruh ile bireysel olarak ilgilenir. Kaynağına dönebilmesi için idrak kapasitesi çerçevesinde, her bir ruha rehberlik eder ve onlara yardımda bulunur. Logosun bu rehberliği sayesinde düşüşten sonraki genel eğilimi tekrar Tanrı'ya doğru yönelmek olan ruhların yücelmesi kolaylaşmaktadır.

Origen, yukarıda ifade edilen kozmolojik hiyerarşisindeki seviyeler ile ilgili birtakım açıklamalara yer vermektedir. Bu bağlamda o, hiyerarşinin en üst basamağındaki meleklerin düşüş düzeylerinin azlığına bağlı olarak erdemlerine göre farklı roller ile görevlendirildiklerini belirtmektedir. Origen burada parantez açarak onların sahip olduğu iyiliğin (erdem) arızı olduğunu altını çizmektedir. Çünkü öz itibarıyla iyilik ve kutsallık sadece teslisin üyelerine mahsustur.⁴⁰⁶

Origen, varlıkların düşüş düzeylerine bağlı olarak edindikleri statü ve sorumluluklara işaret etmekte ve daha üst seviyede olanların alt seviyedekilere yönelik bir ahlaki sorumluluğa sahip olduğunu söylemektedir. Örneğin baş meleklerin diğer melekler üzerinde otorite sahibi olmakla birlikte onların yükselmelerinde de mesuliyetleri vardır.⁴⁰⁷ Yine bir alt seviyede bulunan insanların her biri de koruyucu bir meleğe sahiptir. Bu melek koruyucusu olduğu kişiyi tekrar başlangıçtaki saf akıl haline dönmesi için cesaretlendirmektedir. Diğer taraftan daha alt seviyedeki kötü ruhlu şeytani bir varlık ise onu kötülüğe çekmeye çalışmaktadır.⁴⁰⁸ Bu yönüyle görülmeyen varlıklar arasında da

⁴⁰⁴ Origen, *De Principiis*, 1. 1. 7-9; 1. 6. 2; 4. 4. 9-10.

⁴⁰⁵ Origen, *De Principiis*, 2. 1. 2-3.

⁴⁰⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 5. 3.

⁴⁰⁷ Origen, *De Principiis*, 1. 8. 1.

⁴⁰⁸ Origen, *De Principiis*, 3. 2. 1-4; 3. 3. 4.

mücadele bulunmaktadır. Kötü ruhlar insanın üstünde hâkimiyet kazanmak için iyi ruhlar ile mücadele ederken melekler de akılı keskinleştirip eylemlerin mahiyeti ve sonuçlarını idrak etme kabiliyetini sağlamaya çalışmaktadırlar. İnsan bu mücadele içerisinde daima iyi ile kötü arasında seçim yapabilme yetisine sahip bulunmaktadır.

Yukarıdaki bilgiler ışığında Origen'e göre akıl ruh ve beden arasındaki ilişkiyi ele aldığımızda, ruh, akıl ve bedenın ortasında yer alır. İkisi arasında inip çıkar, yükselip düşer. Ruh, insanın ayırt edici, kendine özgü benliğini oluşturan parçası olarak muhakeme yeteneğine tekabül eder. Muhakeme yetisi kötülük ya da erdemin her ikisine de açık nötr niteliktedir. Bu nedenle ruh hem akıl ile hem beden ile birleşebilir yahut her ikisi arasında kalabilir.⁴⁰⁹ Bu doğrultuda insan, akıl ve bedenın ruhun kontrolünü ele geçirme girişimi nedeniyle mücadele halindedir. Ruhun seçimi insanın şahsiyetini ve aktivitelerini belirler. Eğer akıl üstünlük sağlarsa insan Tanrı'ya benzemeyi başarır. Eğer beden galip gelirse insan arzu ve hırsın kontrolüne girerek kötülüğe dalar. Bu durumda beden kendi başına kötü değildir. Beden tabiatı gereği tamamen atıldır, tek başına herhangi bir şeyi hissetme ya da deneyimleme kabiliyetine sahip değildir. Bu yüzden arzu ve hisler ruh tarafından canlandırılmış bedene, ruh ve beden sentezine aittir.⁴¹⁰

Origen'in öğretisine göre teorik olarak, herhangi bir ruh, zamanın başlangıcında düşüşe başlayabilir, kendi karar ve liyakatine göre belirlenen bir pozisyon hiyerarşisi içinde hareket edebilir ve nihayetinde salt ruh haline, başlangıçtaki orijinal durumuna geri döner. Bir ruh Origen'in kozmolojisindeki her dönemi aktif olarak aşar ve potansiyel olarak her dönemde farklı bir pozisyonda kalır. Bu düşüncenin en önemli yanı, ruhların esas itibarıyla bedenleri doldurmak üzere yaratılmadığı ve insan bedenine düşmelerine

⁴⁰⁹ Origen, *De Principiis*, 2. 8. 4; 3. 4. 2-4.

⁴¹⁰ Origen, *De Principiis*, 3. 4. 2-4.

neden olacak kötü kararlar verene kadar binlerce yıl saf formları ile var olabildikleri anlayışıdır.

Origen'e göre Tanrı, düşen varlıkların bedenlenmesi ile eş zamanlı olarak maddi evreni yaratmıştır. Evrenin yaratılış sebebi, günahları nedeniyle Tanrı'dan ayrılıp düşmüş olan akıllı varlıkların O'na tekrar geri dönmeleri için disiplin ve eğitim mekânı sağlamaktır. Bu bağlamda evren, ruhların kendisi içindeki yaşamı aracılığıyla hakikati idrak ederek, yeniden nihai gerçekliğin bir parçası olmak üzere ondan yükselmeleri gereken bir mekândır.⁴¹¹ Bu durumda âlem, iyiliği ve sevgisi sayesinde Tanrı tarafından, düşmüş ruhlar için bir tür cezalandırma, pişmanlık ve tövbe mekânı olarak yaratılmıştır. Ancak bu ceza sağaltıcı (remedial) ve iyileştirici bir yöntemdir.⁴¹² Dolayısıyla bir ceza vasıtası olarak maddi evren kendi özünde kötü değildir. Tanrı'nın ilk yaratma eylemi olarak var ettiği akıllı varlıkların oluşturduğu düşünülür dünyanın büyük bir suretidir.

Origen'e göre düşmüş olan akıllı varlıkların kendi orijinal saf durumlarına yeniden dönmesi için bir vasıta olması amacıyla oluşturulan evren Tanrı'nın yarattığı varlıklara olan ihsan ve sevgisinin göstergesi olup tanrısal iyiliği yansıtmakta, tanrısal inayetin varlığına tanıklık etmektedir.⁴¹³ Maddi âlem de Tanrı tarafından logos vasıtasıyla yaratılmıştır. Ancak maddi âlem düşünülür dünya gibi sonsuz değildir. Zaman içinde yaratılmıştır ve sırası gelince son bulacaktır. Dolayısıyla varlığı zorunlu, bağımsız ya da sonsuz değildir. Tanrı'ya uymayan ve bu nedenle düşen rasyonel varlıklar için Tanrı'nın temin ettiği bir koşul olarak var edilmiştir.⁴¹⁴ Ona göre bu dünya oluşmadan önce çeşitli

⁴¹¹ Origen, *De Principiis*, 3. 5. 4-5.

⁴¹² Origen'in Tanrı'sı nihai anlamda bağışlayıcı ve lütufkârdır. Onun adalet anlayışına göre ceza ıslah edici düzeltici bir nitelikte olmalıdır (Origen, *De Principiis*, 2. 5. 5). Ona göre Tanrı'nın adaleti her zaman arındırıcı niteliğe sahiptir bu nedenle sonsuz ıstırap adaletsizdir. Origen için ilahi ceza her daim iyileştirici, çözüm getirici niteliktedir. Bu husus ileriki başlıklarda ele alınacaktır.

⁴¹³ Origen, *De Principiis*, 2. 1. 2.

⁴¹⁴ Origen *De Principiis*, 1. 6. 2; 1. 8. 4.

dönemler (ages, aeon, epoch) vardı, ondan sonra da olacaktır.⁴¹⁵ Bu suretle mevcut dünya düzeni benzer sayısız düzenden sadece biridir.

Origen, ruhların günahlarından arınarak gönüllü olarak Tanrı'ya dönüncüye kadar birbirini takip eden dönemlerde bedensel olarak var olmaya maruz kalacağını düşünmektedir. Bu anlayış onun bir çeşit ruh göçü (metempsychosis) anlayışına sahip olabileceğini ima etmektedir. Ancak bu konudaki ifadeleri net bir kanaate varmak için yeterli değildir. Bununla birlikte onun ruh göçü anlayışını savunuyorsa bile bunun bir insandan hayvan bedenine ya da insandan insan bedenine geçişi değil, ilahi (semavi) olandan ya da şeytani olandan insana geçişi içerdiği söylenebilir.⁴¹⁶ Dolayısıyla bu noktada kesin olan bir şey Origen'in anlayışının en kötülerin hayvan şeklinde bedenlenmesi anlayışını içeren bir ruh göçünü ifade etmediğidir. Çünkü o insan ruhunun hayvan bedenine geçtiğini ifade etmemiştir. Bu bağlamda Matta İncili Tefsiri adlı eserinde Kilise doktrinlerine yabancı olanların ruhun yaptığı kötülüğün derecesi nedeniyle insan bedeninden hayvan bedenine geçtiğini varsaydıklarını; bunun ise kutsal kitapta yer almayan bir düşünce olduğunu ifade etmiştir.⁴¹⁷ Ona göre eğer ruh, hayvan bedenine geçerse bunun nedenini anlayacak bir akıl yetisinden mahrum kalacağı için ceza ve ödüle layık görülen eylemleri gerçekleştirme kapasitesini kaybetmiş ve boş yere cezalandırılmış olur. Bu durumda ileriki yaşamında kurtulma şansını da kaybetmiş olur.⁴¹⁸

Yukarıdaki ifadelerden Origen'in ruhun hali hazırda içinde bulunduğu bedenle gelecek dönemde içinde bulunacağı beden arasında bir çeşit devamlılığın varlığı biçiminde algıladığı anlaşılmaktadır. Bu nedenle onun ruhun bir bedenden başka bir

⁴¹⁵ Origen, *De Principiis*, 2. 3. 4-5; 3. 5. 3.

⁴¹⁶ Edwards, s. 98.

⁴¹⁷ Origen, *Commentary on Matthew*, 15. 25-26.

⁴¹⁸ Edwards, s. 97.

bedene geçtiğini söylemekten çok, aynı bedenın ruhun sonraki pozisyonunu taşımak üzere değiştini ima ettiğini söylemek mümkündür. Çünkü daha önce ifade edildiği üzere o, ruhun aktif olarak, kozmolojik hiyerarşide her dönemi aştığını ve potansiyeline bağlı olarak her bir dönem içerisinde farklı pozisyonda olduğunu ifade etmektedir. Bu durumda ruhun bir insandan hayvan bedenine ya da insandan insan bedenine geçişi değil, ilahi, göksel ya da şeytani olandan insana geçişi söz konudur.⁴¹⁹ Ona göre ruhun, özgür irade ile içinde bulunduğu dönemde yaptığı işler bir sonraki dönemi etkilemektedir. Bu çerçevede herhangi bir ruh, zamanın başlangıcında inişine başlayabilir, kendi karar ve erdemi doğrultusunda durum hiyerarşisi içerisinde hareket edebilir ve sonuç olarak kendi orijinal durumuna yeniden dönebilir. Dolayısıyla ruhun içinde bulunduğu bir alandan başka bir alana geçişi söz konusudur.⁴²⁰ Bu geçişlerde o, ince saydam, görünmez bir bedenden daha kalın, katı bir bedene geçer. Ancak bu bedenlerin birbirinde farklı olmasına dair bir ibare bulunmadığı gibi aynı bedenın aldığı yeni pozisyona göre berraklaştığı ya da tersi hale geldiğine dair ifadeler yer almaktadır.⁴²¹

Origen, ruh, beden ve âlem ile ilgili bu açıklamalarının ardından farklı bedenlenme versiyonları ile oluşan yaratılışın çeşitliliği arasındaki farkın doğrudan ruhun özgür seçiminin sonucu olduğu konusunu ele alır.

3.3. Kurtuluşta Özgür İrade ve Tanrı'nın İnayetinin Rolü

Origen *De Principiis* adlı eserinin üçüncü kitabının birinci bölümünü özgür irade konusuna ayırmaktadır. Onun özgür irade ile ilgili tanımlamasına yer vermeden önce şu

⁴¹⁹ Edwards, s. 98.

⁴²⁰ B. Darrell Jackson, "Sources of Origen's Doctrine of Freedom", *Doctrines of Human Nature, Sin, and Salvation in the Early Church*, ed. Everett Ferguson, Paul Corby Finney, David Scholer, USA Taylor & Francis, 1993, s. 15.

⁴²¹ Origen, *De Principiis*, 2. 2. 2.

hususunu belirtmek gerekir. Origen'e göre özgür irade kendi başına müstakil bir konuyu oluşturmamakta ve Tanrı'nın insanlığı yargılaması fikri ile yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır. Çünkü o, özgür iradeyi yargılama için gerekli bir koşul olarak görmekte ve ancak özgür olarak yapılan eylemler için yargılamanın söz konusu olacağını savunmaktadır. Origen'e göre varlıklar kendilerine verilen akıl yetisi ile içinde buldukları pozisyonda iyi ve kötüyü ayırırlar. Bu çerçevede akıllı varlıklar Tanrı'nın iradesini takip etme ya da ondan uzaklaşma arasındaki seçimde karar vermede tamamen özgürdür. Bu şekilde özgürce yapılan seçim yargılamanın temeli olur ve iyiyi seçen övgüyü, kötüyü seçen kınamayı hak eder.⁴²² O halde Origen özgürlüğü akıl ile iyiyi fark edip benimseme kabiliyeti kapsamında ele almaktadır. Onun özgür irade ile ilgili görüşü genel olarak bu çerçeve içinde değerlendirilmelidir.

Origen, özgür iradeyi tanımladığı ilgili bölümün başlarında mahlûkatı hareket edebilme kapasitelerine göre dört gruba ayırır. İlk grup kendi başına hareket edemeyip yalnızca dış kaynaklarca hareket ettirilebilen şeylerdir. Taş ve odun gibi şeyler bu gruba aittir. Diğer gruplar ise bitkiler, hayvanlar ve son olarak büyüyen ve ruha sahip olan her şeydir. Origen'e göre birinci grubu oluşturan cansız varlıklar dışındaki üç varlık grubunu irdelemek ve bunlardan hangilerinin özgür iradeye sahip olduklarını tespit etmek gerekmektedir. Bunun için de öncelikle bu üç grup varlığın bir ruha sahip olup olmadığının tespit edilmesi icap edilmektedir. Çünkü bir ruha sahip olmayanlar özgür bir iradeye de sahip olamayacakları için kendi başlarına hareket edemezler. Bir ruha sahip olanlar ise özgür iradeye sahiptir ve kendi kararları eyleme geçirdikleri fikirlere sahiptirler.

Origen'e göre bir başka ayırım akıl ile donatılan ve donatılmayan ruhlar şeklinde yapılmalıdır. Akıl bahşedilmemiş olanlar içlerinde ortaya çıkan düşünceler üzerinde

⁴²² Origen, *De Principiis*, 3. 1. 3.

içgüdüsel olarak davranırlar. Örneğin bal peteğini yapmak gerektiğinde arı bunun mantıklı olup olmadığını düşünmeksizin içgüdüsel olarak inşa eder. Akılla donatılmış varlıklar ise akıl ile ortaya çıkan fikirler üzerinde değerlendirmede bulunurlar. Bu değerlendirmeye bağlı olarak sahip oldukları fikirlere nasıl tepki vereceklerine karar verirler. Bu noktada Origen için özgür irade bir durum karşısında seçenekler arasında seçim yapma kabiliyetidir. Akıllı varlıklar buldukları durumla ilgili mantıklı bir cevap olarak muhtemel eylemler arasında seçim yapmak için özgür iradelerini kullanırlar.⁴²³

Origen'e göre ruhun en önemli niteliği özgür iradeye sahip olmasıdır. Ruhun bir seviyeden diğer bir seviyeye hareketi kendi özgür iradesine bağlıdır. Tanrı iyiliği sonucu akıllı varlıklara özgür iradeyi bir armağan olarak bahşetmiştir. Onların düşüşleri ise bu özgür irade ile yaptıkları seçim neticesindedir. Origen, Tanrı'nın içlerindeki iyinin kendi özgür iradeleri ile korunması için yaratılan akıllı varlıklara, özgür ve gönüllü hareket gücü bahsettiğini; fakat onların iyiyi koruma noktasında tembellik ve bıkkınlık gösterip daha iyi şeyleri önemsemeyip ihmal ettiklerinden dolayı iyiden vazgeçme (çekilme) sürecinin başladığını ifade etmektedir.⁴²⁴

Buraya kadar anlattıklarımızdan anlaşılacağı gibi Origen'e göre Tanrı ruhları özgür iradeye sahip olarak yaratmıştır ve bu özgürlük akıllı varlıkların Tanrı'nın yaratması ve kurtuluş planı içerisinde belirli bir rol oynamaktadır.⁴²⁵ Bu doğrultuda Tanrı, dünyanın yaratılışından önce, başından sonuna kadar yaratılmış şeyler ve onların tüm hikâyeleri ile ilgili plana sahiptir. Bu planın tamamı gelecekte gerçekleşecek bir model olarak logosda mevcuttur. İlk yaratımı vasıtasıyla Tanrı bu planı harekete geçirmiş ve bu model gerçeklik bulmuştur.⁴²⁶ Bu kurtuluş planı çerçevesinde Tanrı, akıllı varlıkları

⁴²³ Origen, *De Principiis*, 3. 1. 2-5.

⁴²⁴ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 2.

⁴²⁵ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 2.

⁴²⁶ Anders Christian Jacobsen, "Freedom and Providence in Origen's Theology", *Church Studies*, Issue 4, 2008, s. 68.

yaşamlarına yön verme hususunda seçme yetisi ile yaratmıştır. Fakat bu seçme hürriyeti olumsuz yönde kullanılmış ve akıllı varlıklar yaşamlarını Tanrı'dan zıt yöne çevirmiştir.⁴²⁷ Bu durum düşüşe ve çeşitliliği içeren maddi âlemin yaratılmasına neden olmuştur. Kurtuluş arınarak bu çeşitliğin üstesinden gelmek, onu ortadan kaldırmakla mümkün olmakta bu suretle akıllı varlıklar tekrar Tanrı'ya benzer hale gelmektedirler.

Yukarıdaki açıklamada görüldüğü üzere bireysel gayretleri ruhların kendilerini kurtarabilmesi için yeterli değildir. Çünkü onlar eski saf hallerine yükselebilmek için Tanrı'nın yardımına ihtiyaç duyarlar. Bir başka deyişle ruhların başlangıçtaki durumlarına yükselerek Tanrı ile birleşmesi sadece bireysel kavrayışları yoluyla değil, Tanrı'nın inayetini sürekli bahşetmesi ile başarılıdır. Çünkü insanla ilgili her şey Tanrı'nın bilgisi dâhilinde onun inayeti ile gerçekleşmektedir. Tanrı'nın inayeti ile kastedilen şey yaratılmış varlıkları kurtarma iradesidir.⁴²⁸ Bu inayet, Tanrı'nın insanları eğitmesi yoluyla bireylerin kendi özgür iradelerini kullanarak Tanrı'nın insanlar için belirlediği sona ulaşmasını ifade etmektedir.⁴²⁹

Origen, Tanrı'nın inayetinin özellikle logosa bağlı olduğunu ifade etmektedir. Buna göre logos, Tanrı'nın yolunda koşan herkesi saflaştırmakta ve tüm günahlarından arındırmaktadır. Dolayısıyla her bireyin yanı sıra bir bütün olarak insanlığın eğitimi logosa tevdi edilmiştir. Logos yaptığı işlerle akıllı varlıkların içinde bulunduğu durumu düzenlemeyi amaçlar. O, Nasıralı İsa şeklinde inkarne olarak icraatta bulunmuş, çarmıha gerilip dirildikten sonra da onun havarileri Kutsal Ruh ile birlikte Kilise içerisinde

⁴²⁷ Origen, *De Principiis*, 2. 9.

⁴²⁸ Burada dikkat çekilmesi gereken husus Origen'in metinlerinde inayet ile ilgili bölümlerde tercih ettiği kelime daha çok kurtarma planı anlamına gelen oikonomia (οικονομία/ilahi takdirle, inayete oluşturulan plan) ya da paideusis (παίδευσις/eğitme –yetiştirme) kelimeleridir (Bkz. Jacobsen, “*Freedom and Providence in Origen's Theology*”, s. 66).

⁴²⁹ Jacobsen, “*Freedom and Providence in Origen's Theology*”, s. 66.

faaliyetini sürdürmüştür. O, tüm akıllı varlıklar Yaratıcı ile bir oldukları başlangıçtaki özgün hallerini yeniden idrak edinceye kadar da faaliyetini sürdürmeye devam edecektir.

Origen'e göre ruhların kurtulması için çaba sarfeden logos (İsa Mesih) hem ceza hem mükâfat yöntemini kullanan iyi bir eğitimcidir. İnsanların büyük çoğunluğu iyi bir yaşamı ve mükemmelliğe doğru ilerlemeyi seçmek için yeterli ilahi bilgiye ulaşmayı başaramamaktadır. Dahası önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi her rasyonel varlığın Tanrı'dan uzaklaşması da farklı seviyelerdedir. Logos'un vazifesi en alt seviyedeki şeytani ruhlardan daha üst seviyelerde bulunanlara kadar bütün varlıkları ilgi alanı içinde tutmak ve onlara, buldukları seviyeden üst kademelere çıkması için konumlarına uygun farklı kurtuluş yolları sunmaktır. O, kendisine olan ihtiyacı ve onu idrak etme kabiliyetine göre her bir ruhla özel olarak ilgilenir. Bu sayede her akıllı varlık kendi basamağından aydınlanma sürecine başlayarak üst seviyelere doğru ilerleyebilir. Netice itibariyle logos, Tanrı hakkında daha üst ilahi bilgiye erişmede yol gösterici bir kurtuluş öğretmenidir. Ancak Tanrı'nın rehberliği insanın seçim özgürlüğüne asla müdahale etmez. Kurtuluşun nihai anlamda herkesi kapsadığı doğrudur, fakat Tanrı bunun için zorlamaz, logosun rehberliği ile ikna eder, ihtar eder, güçlendirir, ödüllendirir; fakat hiçbir zaman bireysel ruhun özgürlüğünü kısıtlamaz. Zira özgür irade ve ilahî inayetin amacı müşterektir. Tanrı inayeti ile insanlığı kurtarmak amacındadır, ancak bunun için insanlığın özgür seçimle kendisini bu eyleme dâhil etmesi gerekmektedir.⁴³⁰

Özgür irade günümüz dünyasında düşüncenin her alanında ortak bir nokta haline gelmiştir. Ancak Origen'in dönemini düşündüğümüzde gelişmiş bir kavram olarak irade özgürlüğünün ondan önceki dönemde bu kadar ayrıntılı ele alınmadığı görülmektedir.⁴³¹

⁴³⁰ Origen, *De Principiis*, 3. 1. 15; 19.

⁴³¹ Crouzel, s. 211.

3.4. Ruhun Yükselmesi ve Yeniden Tanrı ile Birleşmesi (Apokatastasis)

Apokatastasis; kişisel ve evrensel kurtuluş düşüncesi ile ilişkili olarak eski durumuna dönme veya yenileme (aslına dönme/restoration) olarak tercüme edilen Yunanca bir kelimedir. Erken dönem Hıristiyanlıkta Origen ve Nyssalı Gregory'ye atfedilerek kullanılan bu kavram, onun başlangıca benzemesi düşüncesinden hareketle zamanın sonunda her şeyin başlangıçtaki orijinal haline geri döndürüleceği doktrini belirtmek için kullanılmaktadır.⁴³²

Origen'in tüm ruhların başlangıçtaki orijinal saf akıl durumlarına dönmeleri olarak ifade ettiği apokatastasis doktrini, onun teolojik teorisinin özgün bir örneğini oluşturmaktadır. Bu hususta her ne kadar Neoplatonizm ve Stoacıların kozmik anlayışlarından etkilenmiş olsa da teolojisinin kökenini Kitabı Mukaddes'e dayandırmaktadır. O, Pavlus'un, Tanrı'nın son düşmanı olarak ölümün mağlup edileceği ve her şeyin İsa'ya boyun eğerek ona tabi olacağı⁴³³ şeklindeki ifadelerini bu anlayışa kanıt olarak göstermektedir. Origen, metnin son cümlesinde geçen "Her şey Oğul'a bağımlı kılınca, Oğul da her şeyi kendisine bağımlı kılan Tanrı'ya bağımlı olacaktır. Öyle ki Tanrı her şeyde her şey⁴³⁴ olsun." cümlesindeki 'herşeyde herşey olma' ifadesini apokatastasis teorisi için güçlü bir delil olarak görmektedir.

Origen, Pavlus'un ifadesinde dile getirdiği Oğul'un Baba'ya tabi olduğu şeklindeki itaatin, iyi ve faydalı olduğunun kabul edilmesi halinde diğer bütün varlıkların Oğul'a itaatinden de akıllandırıcı (ders verici) ve faydalı olduğunu ve bunun tüm varlıkların iyileşerek eski, özgün haline dönmesi için bir vesile olduğunu ifade etmektedir. O, düşman hale gelmiş varlıkların Oğul'a itaatinden bahsedildiğinde bunun onların

⁴³² Crouzel, s. 257; Origen, *De Principiis*, 1. 6. 2.

⁴³³ I. Korintlilere, 15: 23-28.

⁴³⁴ Yunanca *παντα εν πασιν* şeklinde ifade edilen Pavlus'un bu söylemi Koloselilere (1:17) ve Efesliler (1:23) mektuplarında geçmektedir.

kurtuluşunu ve ilk durumlarına döndürülmelerini sağlayacağını belirtmektedir. Ona göre bu itaat, belirli araçlar ve eğitim, disiplin yoluyla başarılacaktır. Tüm dünya Tanrı'ya baskı ve zor kullanma yoluyla değil, akıl, eğitim, iyi şeylere teşvik, kurtuluşlarını ve ruhsal sağlıklarını ihmal edenlerin başlarına gelecek olanlar konusunda tehdit gibi yollarla itaat edecektir.⁴³⁵ Ona göre ilk Oğul'un Baba'ya itaati iyi ise düşmanların itaati de iyi anlamdadır. O zaman itaat kurtuluşu ve ilk duruma ve Tanrı'nın her şeyde her şey olduğu ilk duruma döndürülmeyi ifade etmektedir. Çünkü bütün düşmanlar Mesih'e boyun eğdiği ve son düşman olan ölüm de ortadan kaldırıldığı zaman, Mesih her hükümlerini her gücü ortadan kaldırarak Baba'ya teslim edecek ve o zaman son gelmiş olacaktır.

Origen her şeyin başlangıcını düşünmek gerektiğini, çünkü sonun her zaman başlangıç gibi olduğunu ifade etmektedir.⁴³⁶ Bu durumla ilgili olarak o, şeylerin kökeni ve kalıbı başlangıçtaki ilk hallerine döndürüldüğünde sonun ilk hale benzeyeceğini, böylece akıllı varlıkların iyi ve kötü ağacından yemeye ihtiyaç duymayacakları hoşnutluk halinin yeniden oluşacağını ifade etmektedir. O noktada kötülüğün tüm bilinci ayrılarak yerini dürüstlük ve saflığa bırakacak, yegane iyi olan Tanrı, özgün, saf hallerine dönmüş ruhların her şeyi olacak ve ölümün de kötülüğün de olmadığı bir zamanda Tanrı tam anlamıyla her şeyde her şey olacaktır.⁴³⁷

Origen'e göre ruh ölümsüz bir varlıktır. Aklî yönüyle, Tanrı'yı taklit etme ve O'na benzeme gayreti ile Tanrı'yı idrak etme, anlama kapasitesine sahip olan ruhun varlığının

⁴³⁵ Origen, *De Principiis*, 3. 5. 7-8.

⁴³⁶ Origen, *De Principiis*, 1. 6. 2.

⁴³⁷ Origen, *De Principiis*, 3. 6. 3. (Origen'in bu konuda dayandığı bir diğer pasaj Efesliler'e Mektupta geçen "Sonunda hepimiz imanda ve Tanrı Oğlu'nu tanımada birliğe, yetkinliğe, Mesih doluluğundaki olgunluk düzeyine erişeceğiz" ifadeleridir. Origen bu metni, ruhun kurtuluşu elde ettiğinde logos ile bütünlük halinde bulunduğu saf akıl durumuna geri döneceği şeklinde yorumlamaktadır.)

son bulmasını söylemek kâfirliktir.⁴³⁸ O, ruhun yeryüzüne ait olan bedenden farklı ve ondan ayrılabilir durumda olmasını ruhun ölümsüzlüğünün kanıtı olarak görmektedir.⁴³⁹ Origen, insanın, logos aracılığıyla yaratılmış olan aklı parçasının, logosun hayatına iştirak ederek ilahi varlığı paylaştığını kabul etmektedir.⁴⁴⁰ Bu nedenle akıllı varlıklar her ne kadar Tanrı'dan uzaklaşarak ruh haline gelmişlerse de içlerindeki ilahi kıvılcımı, iyilik tohumunu taşımaya devam etmektedirler. Bu nedenle aklî yönü ile ruh hiçbir zaman büsbütün günaha düşmez, bir parçası bozulmadan kalmaya devam eder. Bu bağlamda Origen, bireyin hayattaki amacının ilahî tabiatının farkına vararak Tanrı'ya benzerliğini ve orijinal saf halini kazanmaya çalışmak olduğunu savunmaktadır. Ruh, sürekli olarak onu günahın içine itmeye çalışan cazipliklerle çevrili olduğu için bu zorlu ve uzun bir görevdir. Ona göre bu hedefin başarılması için Tanrı'nın aralıksız yardımı ve rehberliği ile birlikte insanlığın istikrarlı ve kalıcı gayreti gereklidir.

Origen ruhun yükselişini, kademeli manevi bir gelişim, gayretle kendini arındırmaya çalıştığı bir süreç ve iyiye doğru devamlı bir ilerleme olarak görür. Ruh ilk önce ahlaki açıdan kendini arındırır, sonra Tanrı'nın inayeti ile asıl olanı geçici olandan ayırma bilgisini geliştirir. Onun bu gelişimi logos aracılığı ile aydınlanmaya ve onunla kaynaşarak saf ruh halinde yaşamaya başlayıncaya kadar devam eder. Bu noktaya eriştiğinde ise kurtuluşu elde eder ve başlangıçtaki orijinal statüsüne tekrar erişir. Ruhun arınarak başlangıçtaki saf akıl haline erişmesiyle kötülük ortadan kalkar; buna bağlı olarak iyi ile kötü arasındaki zıtlık da yok olur. O noktadan sonrada akıl artık Tanrı'nın yanında ya da dışında herhangi bir şeyin farkında olmayıp sadece Tanrı'yı düşünür, sadece Tanrı'yı görür, sadece O'na bağlı kalır. Tanrı onun her hareketinin şekil ve

⁴³⁸ Origen, *De Principiis*, 3. 4. 2; 4. 4. 9-10.

⁴³⁹ Origen, *De Principiis*, 2. 3. 2; 2. 10.4.

⁴⁴⁰ Origen, *De Principiis*, 4. 4. 9-10.

ölçüsünü oluşturur.⁴⁴¹ O bu durumda alınacak tinsel beden ile ilgili olarak ise ne hali hazırda kullanılan alt pozisyona ait zayıf bayağı bedenleri ne de bundan sonra kullanılacak başka bir bedeni anlamamak gerektiğini; aynı bedenin var olan zayıflıklarından kurtularak nurani bir şeye dönüşmek suretiyle tinsel hale geleceğini söylemektedir.⁴⁴²

Origen'in kurtuluş anlayışı düşmüş tüm akıllı varlıkları kapsamaktadır. Çünkü o, Tanrı'dan en uzakta olan varlıkların bile kademeli olarak üst seviyelere yükselebileceğini düşünmektedir. Ona göre bir düzenden diğerine geçiş sürecinde her akıllı varlık, özgür iradesinin gücü ve gayretleri doğrultusundaki eylemleri ile uyumlu olarak ilerleyebilir veya tersi şekilde düşebilir. Bu durum Tanrı'nın logos vasıtasıyla tüm varlıkları nihai kurtuluş anlayışına dâhil ettiğini göstermektedir. Origen bir başka pasajda ise ölümden dirilme ve cezalandırmanın var olduğunu, ancak bunun sonsuza dek olmadığını, bedenin cezalandırılmasıyla ruhun kademeli olarak arınarak ilk konumuna geri döneceğini belirtmektedir. Ona göre tüm günahkâr insanlar ve iblisler için cezalandırmanın sonu vardır ve hepsi ilk konumuna geri dönmelidir.⁴⁴³ Bu durum Origen'in evrensel bir kurtuluş anlayışına sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Konuyu tamamlamadan önce onun cezalandırma ile ilgili görüşlerine de açıklık getirmek yararlı olacaktır. Origen cezalandırmayı, günaha düşmüş tüm akıllı varlıkların Tanrı'ya döndürülmesi planının bir parçası olarak görmektedir. Öncelikle o, kutsal kitabın ebedi ateş ile ilgili referanslarının alegorik olduğunu, ebedi bir ateşin bulunmadığını ve günahkârları cezalandırıcı ateşin her bir ruhun kendisi tarafından tutuşturulduğunu ifade etmektedir. Ona göre her günahkâr kendi alevinin ateşini

⁴⁴¹ Origen, *De Principiis*, 3. 11. 3.

⁴⁴² Origen, *De Principiis*, 3. 11. 6.

⁴⁴³ Origen, *De Principiis*, 2. 9. 8.

tutuşturacak ve hiçbir günahkâr daha önce başkası tarafından tutuştırulmuş yahut kendisinden önce var olmuş bir ateşe atılmayacaktır.⁴⁴⁴

Origen'e göre günahkâr ruhlara yönelik cezalandırma süreci ve ölçütü her ruhun kendi durumuna bağlı olarak başlamakta ve bu cezalandırma dış mekânda değil, günahkârın vicdanında gerçekleşmektedir. Bu bakımdan her ruh ihmalkârlık ve tembellik ile iyi olandan uzaklaşmayı seçtiği anda cezalandırılma sürecini başlatmakta ve işlediği günahın boyutuna göre farklı alanlara düşerek o duruma uygun bedenler almakta ve bu suretle cezalandırılmış olmaktadır. Ancak Tanrı'nın, iyiden uzaklaşan ruhlara yönelik bu cezalandırması intikamcı değil, iyileştirici ve arındırmaya yöneliktir. Bu yöntem zaman zaman sert ve adaletsiz görünse de günah işlemiş olanların tedavi için daha ciddi çarelere ihtiyaçları bulunduğu için acı hissi uyandırıcı, ancak esasta iyileştirmeye yönelik cezalara uğrattır.⁴⁴⁵

Origen, Tanrı'nın iyileştirici cezasını, sağlıklarına kavuşmaları amacıyla hastalarına yardım eden doktora benzetmektedir. Sağlığı söz konusu olduğunda insan hastalığı iyileştirmek için hoşuna gitmeyen ilaçlar almak yahut hastalığa bağlı olarak acı verici ağırlı ameliyatlara geçirmek zorunda kalabilir. Origen'e göre insanlığın doktoru olan Tanrı da çeşitli günahlar nedeniyle ruhlarda hâsıl olan hastalığı iyileştirme isteği ile sağlığını kaybetmiş olanlar için tedavi edici ceza yöntemlerinden faydalanmaktadır.⁴⁴⁶ Görüldüğü gibi Origen için cezalandırma faydalı, eğitici ve hasta ruhlar için devadır. Origen cezalandırmanın olumlu yönlerinden bahsetmesine karşın acımasız bir cezalandırma yönteminin yararı olmadığını belirtmektedir. Ayrıca ona göre sebebini anlamadan cezalandırılan ruh gücenip daha büyük bir cehalete ve günaha düşecektir.

⁴⁴⁴ Origen, *De Principiis*, 2. 10. 4.

⁴⁴⁵ Origen, *De Principiis*, 2. 5. 3.

⁴⁴⁶ Origen, *De Principiis*, 2. 10. 6.

Origen'e göre eğitim yoluyla elde ettiği iyinin, yani Tanrı'nın bilgisi ruhları cehalet ve günahlardan uzaklaştıracak Tanrı'ya yakınlaştıracaktır. Düşüşten sonra eğitim, Tanrı'nın bilgisi, cezalandırma gibi süreçler sonunda iyiyi idrak ederek Tanrı'ya erişen ruhlar bir daha kolay kolay cehalete düşmeyecektir. Çünkü ruh, geçirdiği tecrübe ile iyinin ilham verici ve tefekküre layık olduğunu görecektir.⁴⁴⁷

⁴⁴⁷ Origen, *Commentary on Romans*, 5.10.15; ayrıca bkz. Trigg, *Origen The Bible and Philosophy in the Third-century Church*, s. 111.

SONUÇ

Erken dönem Doğu Kilisesinin en önemli ilahiyatçılarından biri olarak görülen Origen (M. S. 185-254) Helenistik dünyasının kalbi İskenderiye'de dünyaya gelmiş ve hayatının büyük bölümünü burada geçirmiştir. Helenistik eğitimi ona kutsal metnin analizi için önemli bir yöntem sağlamış, doğa bilimleri eğitimi evren hakkındaki görüşünü şekillendirmesine yardımcı olmuştur. O dönem İskenderiyesi'nde etkin olan Gnostisizm hareketi onu özgür irade ve kötülük problemi gibi konuları ele almaya yönlendirmiş ve bu okulların ortaya çıkardığı görüşlere alternatif olarak ortodoks inancın sistematik izahlarını oluşturmaya teşvik etmiştir. Döneminin yaygın felsefi kavramları ise inşa ettiği Hıristiyan teolojik sistemi için önemli bir araç işlevi görmüştür.

Hayatının tamamını eğitim, vaaz ve eser yazımı ile geçiren Origen, erken dönem Hıristiyan Kilisesinin en önemli isimlerinden biri olmuştur. Tefsir, vaazlar, apoloji ve Hıristiyan dinî felsefesi ile ilgili çok çeşitli alanlarda birçok eser üretmiş olan Origen'in çalışmalarının yalnız bir kısmı orijinal Yunanca aslı ile günümüze kadar ulaşabilmiştir. Latince olarak bize ulaşan eserleri Rufinus ve Jerome tarafından çevrilmiştir. Onun kaleme aldığı birçok eserin ana amacı kutsal kitabın yorumlanmasıdır. Bu bağlamda kutsal kitap çalışmalarına kaynaklık teşkil etmek üzere oluşturduğu *Hexapla* isimli eseri Hıristiyan geleneği içinde Eski Ahit metin kritik çalışmalarının ilk örneğidir. Eski Ahit'in İbranice ve Yunan metinlerinin altı sütununda düzenlenmiş muazzam bir baskısı olan *Hexapla*, bu türün müteakip tüm çalışmalarına uzun müddet otorite kaynağı olarak temel teşkil etmiştir.

Origen'in *Hexapla*'nın yanı sıra kaleme almış olduğu tefsir, şerh ve vaaz çalışmaları Eski ve Yeni Ahit metinlerinin neredeyse tamamını içermektedir. Onun Yeni Ahit ile birlikte eş zamanlı olarak Eski Ahit metinlerinin de yorumunu yapması ve temel doktrinler ile ilgili olarak oluşturduğu eserlerinde Eski ve Yeni Ahit'in ilişkisi üzerinden

haraket etmesi bu suretle kendisinden sonra nesilden nesile devam eden geleneğin başlangıç noktasını oluşturmaktadır.

Origen'i Kitabı Mukaddes çalışmaları bakımından önemli kılan bir diğer husus alegorik metodu kullanmış olmasıdır. Origen, Kitabı Mukaddes'in yorumlanmasında alegori metodunu kullanan ilk kişi olmamakla birlikte, Hıristiyanlıkta alegori metodunun onunla birlikte sistemli hale geldiği söylenebilir. Origen'in, kutsal metnin literal ve tarihsel manalarının altında yatan manevi anlamları ortaya koymak üzere alegori yöntemini kullanması, kutsal metinlere Mesih merkezli yaklaşımının göstergesi olmaktadır. Bu yaklaşımdaki temel amaç ise Eski Ahit metinlerinde açıktan İsa Mesih'e delalet etmeyen metinlerin görünür anlamlarının ötesine geçerek Mesih ile ilgili gizli kalmış yönleri ortaya koymaktır.

Origen kutsal metinlerin yukarıda işaret ettiğimiz gizli anlamlarını alegori metoduyla ortaya çıkarmakta ve kutsal metinlerin görünmeyen, manevi anlamlarının İsa Mesih'e (logos) delalet ettiğini iddia etmektedir. Bu bakımdan Baba'nın imgesi olarak logos hem vahyin kendisi, yani iletilmek istenen anlam hem de anlamın nakledicisidir. Bir başka deyişle Mesih hem mesaj hem de mesajı ileten aracının kendisidir. Beden aracılığı ile görünür ve dokunulur hale gelen logosu, kutsal kitap da inanırlar için okunabilir kılmaktadır. Ona göre kutsal kitabın manevi anlamı Mesih'in bedenle örtülmesi gibi literal anlam ve tarih ile kaplanmıştır. Bu bakımdan onun için asıl ve önemli olan literal ve tarihsel anlam altında gizlenen manevi anlamın elde edilmesidir. Bu doğrultuda o, okurlarını kutsal amaçları olan erdem basamaklarını tırmanmaları konusunda yönlendirmeye çalışmıştır.

Origen'e göre literal anlamların ardındaki manevi kavrayış kişiyi mükemmelliğe eriştirebilir. Bu mükemmellik Origen için manevi bilgiye dayanmaktadır. Oğul onu açığa vurduğunda Baba'nın tüm bilgisi, Kutsal Ruh vasıtasıyla inanırlar için bilinir hale

gelmektedir. Bu bilgi sadece literal anlamları kavrayıp buna iman eden sıradan Hıristiyanların elde edebileceği bir şey değildir ve ancak ruhun çeşitli aşamalardan geçmesi ile ulaşılabilir. Dolayısıyla bu ancak kutsal metinlerin manevi anlamına erişerek üstün bir temaşa eylemi aracılığıyla gelecekteki mutlu yaşamın varlığını görme gücüne sahip insanların erişebileceği bir durumdur.

Origen kendisini yukarıda bahsettiği kutsal metinlerin özel anlamlarına erişen özel kişilerden görmekte ve kendince Kilisenin sadık bir hizmetkârı olarak bu bilgiyi insanlara anlatmaya çalışmaktadır. Origen almış olduğu Helenistik felsefe eğitimi kutsal metinlerin yorum ve analizinde kullanmış ve bu konuda bir yöntem geliştirmiştir. Onun buradaki temel amacı kutsal metinleri yorumlamak ve sağlam Hıristiyan öğretilerini ortaya koymak olmuştur. Onun döneminde bir grup Hıristiyan ilahiyatçı Yunan felsefesine toptan karşı çıkarken uzlaşmanın gerekli olduğunu düşünen bir diğer grup felsefeye aşırı önem atfetmiştir. Bu konudaki düşüncesi bakımından Origen iki grup arasında yer almaktadır. Ona göre felsefenin gerçek değeri kutsal kitap çalışmaları sırasında önemli bir araç teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. O, felsefenin Kitabı Mukaddes'in gerçekleri ile kıyaslanamaz olduğunu altını çizmekle birlikte bu gerçeklerin yorumlanması ve açıklanmasında bir değerinin olduğunu onaylamaktadır. Ancak o yine de felsefeyi ana bir meşgale olarak değil, Hıristiyanlığın doğru çalışılmasına giriş mahiyetinde görmektedir. Origen, bu suretle Kitabı Mukaddes'i temel almak kaidesi ile Hıristiyan inancının açıklanmasına hizmet edebilecek felsefi kavramlardan faydalanarak temel Hıristiyan doktrinlerinin sistemli izahlarını oluşturma girişiminde bulunmuştur. Onun en önemli eseri olan *Temel İlkeler Üzerine* (De Principiis) bu girişimin somutlaşmış bir örneğidir.

Temel doktrinlerin Kilise tarafından henüz belirlenmediği bir dönemde Origen'in, doktrinlerin sistematik izahlarını yapmak üzere kaleme aldığı bu çalışma, daha sonraki dönemde yapılan çalışmalar gibi tam ve dört başı mamur bir formülasyonu

oluşturmamaktadır. Ancak bunlar sonraki dönemlerde yapılacak daha kapsamlı doktrinlere hazırlık mahiyetinde açıklamaları içermektedir. Bu açıklamalar onun temel Hıristiyan doktrinleri ile ilgili görüşlerini ihtiva etmektedir. Bu muhtemel çözümleri açıklarken felsefi kavramlardan yararlanmış olan Origen, bu bakımdan Kilisede felsefi teolojinin temellerini atan bir teolog olarak kabul edilmektedir.

Bir tefsirci olarak Origen otoritesini hiçbir dönemde yitirmezken, teolog kimliği altında ortaya koyduğu teslis ya da ruh doktrini ile ilgili izahlarında yer alan bazı önemli noktalar, ölümünden sonra Hıristiyan dünyasında yüzyıllar boyunca sürecektir tartışmaları başlatmıştır. Arianizm kriziyle bu tartışmalar daha da şiddetlenmiş ve 553’de düzenlenen II. İstanbul Konsilinde Origen ve onun çizgisini benimseyenlerin aforoz edilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu bağlamda onun madun Tanrı anlayışı ile itham edilmesinin Arius ihtilafı ile gündeme geldiği görülmektedir. Bununla birlikte onun kendi eserlerinden yola çıkarak teslis doktrini ile ilgili yaptığı açıklamalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde, Origen’in Baba Tanrı’nın sonsuz nesli olarak betimlediği Oğul’un ezeli olduğu, bir başlangıcının bulunmadığı ve Baba ile aynı özden olduğu şeklindeki söylemleriyle Arius’un görüşünden tamamen farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu nedenle araştırmacılar onun Ariuscu anlamda madun Tanrı anlayışına sahip olduğu gerekçesiyle heretik olarak ilan edilmesini ona yönelik haksız bir itham olarak değerlendirmektedir. Nitekim konu ile ilgili tüm açıklamaları birlikte değerlendirildiğinde Origen’in teslis unsurları arasındaki hiyerarşiyi, Tanrı’nın insanlık için oluşturduğu kurtuluş planı çerçevesinde teslis üyelerinin sahip oldukları ortak gücün farklı seviyelerde ve şekillerde icra edilmesi olarak algıladığı görülmektedir. Bu bağlamda o, teslis unsurlarının birbirleri ile ilişki bakımından bir alt üst ilişkisine değil, insanlığın kurtuluşu için Tanrı’nın takdiri çerçevesinde uygulanan kurtuluş planı açısından bir alt üst ilişkisini işaret etmektedir.

Origen’in Tanrı anlayışının yanı sıra ruh doktrini ile ilgili izahları da tartışma konusu olmuştur. Onun kozmolojisinin hareket noktası ilahi takdir, ilahi inayet ile insanın

bunu kabul ya da reddi özgürlüğü arasındaki diyalektiktir. Onun en meşhur hipotezi akıllı varlıkların varlık öncesi yaşamını mükemmel bir tefekkür manastırı olarak tasarlamasıdır. Ona göre bu akıllı varlıklar başlangıçta kendilerini tamamen Tanrı'yı tefekküre vermişlerdi. Origen bu varlık öncesi durumda meydana gelen asli günahı, akıllı varlıkların ruhlara dönüşmesine neden olan şevk, iştihak ve iyiliklerinin soğuması ve aralıksız tefekkür bıkkınlığı olarak takdim etmiştir. Bir grup onu, ruhların kökeni, özgür irade konusundaki ısrarı, başlangıcın da son gibi olacağı ve tüm ruhların başlangıçtaki gibi Tanrı ile tekrar bütünlük haline geri döndürüleceği ve evrensel kurtuluş anlayışı gibi görüşleri nedeniyle heretik olarak kabul etmektedir. Bununla birlikte başka bir grup Origen'in kurtuluş planı ile ilgili izahlarında ortaya koyduğu insanlık ile Tanrı arasındaki işbirlikçi ilişki, kurtuluş sürecinin entelektüel tabiatı, insanın özgürlüğünün muhafaza edilmesi gibi fikirlerinin, onun hümanistik Hıristiyanlığının çeşitli yönlerini açığa vurduğunu ifade etmektedirler. Özellikle ruhların kesin olarak özgür iradeye sahip olduğu konusundaki ısrarı onu hümanist düşünürler arasında önemli kılmaktadır. Origen'in dönemini düşündüğümüzde gelişmiş bir kavram olarak irade özgürlüğünün ondan önceki dönemde bu kadar ayrıntılı ele alınmadığı görülmektedir. Bu doğrultuda Hıristiyan dünyası içerisinde, insan özgürlüğü ve haysiyeti kavramlarının geçmişten günümüze geçirdiği aşamaların başlangıç noktasını Origen'e kadar dayandırmak mümkün gözükmemektedir.

IV. yüzyılın son yarısında İskenderiye Okulunun başkanlığını yapmış olan Kör Didymus'un Origen'den "Havarilerden sonra Kilisenin en büyük öğretmeni" olarak bahsetmesi; Nazianzuslu Gregory'nin Origen'i "kendilerini keskinleştiren bileyi taşı" olarak nitelemesi, Rönesans döneminin en önemli hümanistlerden Erasmus'un "Augustine'in on sayfasındansa Origen'in bir sayfasında Hıristiyan felsefesi ile ilgili daha çok şey öğrendim" türü övgü ifadeleri, görüşleri ile ilgili tartışmalar olsa da Origen'in geçmişten günümüze birçok Hıristiyan ilahiyatçısı ve felsefecisini etkilediğini ve onlara

ilham verdiğini ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Origen, günümüz Hıristiyan dünyasında birçok araştırmacı tarafından Doğu Kilisesinin ortaya çıkardığı önemli bir tefsirci ve teolog olarak kabul görmektedir.

KAYNAKÇA

Anatolios, Khaled, "Christ, Scripture and the Christian Story of Meaning in Origen",

Gregorianum 78, S. 1, 1997.

Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 5*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.

Aykit, Dursun Ali, *Hristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo*, İstanbul Kitabevi,

2011.

Balthasar, Hans Urs von, *Origen Spirit and Fire*, ed. Hans Urs von Balthasar, trans.

Robert J. Daly, Washington Catholic University of America Press, 2001.

Baş, Bilal, "Orthodoxy of Origen of Alexandria's Trinitarian Doctrine: Is his Theology

Arian or Nicene?", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 37,

2009/2.

Cevizci, Ahmet, *Felsefenin Kısa Tarihi*, İstanbul Say yayınları, 2013.

Clement, "The Stromata or Miscellanies", *The Ante-Nicene Fathers*, ed. Alexander

Roberts-James Donaldson, terc. A.C. Coxe, Edinburg T&T Clark, 1994.

Crouzel, Henri, *Origen*, trans. A. S. Worrall, Edinburg T&T Clark, Paper edition, 1998.

Danielou, Jean, *Origen*, trans. Walter Mitchell, Oregon Wipf & Stock, 2016.

Dawson, David, *Allegorical Readers and Cultural Revision in Ancient Alexandria*,

Berkeley University of California Press, 1992.

De Lubac, Henri, *History and Spirit The Understanding of Scripture According to*

Origen, trans. Anne Englund Nash & Juvenal Merriell, San Francisco Ignatius

Press, 2007.

Digester, Elizabeth Depalma, *Christians, Platonists, and the Great Persecution*, London

Cornell University Press, 2012.

Edwards, Mark Julian, *Origen against Plato*, Hampshire Ashgate Publishing,

2002. Eusebius, *The Ecclesiastical History*, trans. Kirsopp Lake, London William

Heinemann

Ltd., Vol. I, 1926

_____, *The Ecclesiastical History*, trans. J. E. L. Oulton, London, William

Heinemann Ltd., Vol. II, 1973.

Fairweather, William, *Origen and Greek Patristic Tradition*, New York Charles

Scribner's Sons, 1901.

Foakes, F. J., "Arianism", *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings, New

York Charles Scribner's Sons, Vol. I, 1951.

Giles, Kevin, *The Eternal Generation of the Son: Maintaining Orthodoxy in Trinitarian*

Theology, Illinois IVP Academic, 2012.

Grant, Robert M., "Early Alexandrian Christianity", *Church History* Vol. 40 No:2, 1971.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, İstanbul Remzi Kitabev, 1996.

Gündüz, Şinasi, *Din ve İnanç Sözlüğü*, Ankara Vadi yayınları, 1998.

_____, "Erken Dönem Hıristiyan Gnostisizmi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm*

XVII. Kelâm Anabilim Daları Koordinasyon Toplantısı 25-27 Mayıs 2012

Malatya, İnönü Üniv. Matbaası 2012.

- Hanson, R. P. C., *Allegory and Event*, Virginia John Knox Press, 1959.
- Harrington, L., "Allegory", *New Catholic Encyclopedia* Second Edition, C.1., Detroit Thomson & Gale, 2003.
- Heine, Ronald E., *Origen Scholarship In The Service Of The Church*, Oxford Oxford University Press, 2010.
- Işık, Harun, "Gnostisizmin Genel Teolojik Arka Planı ve Tarihsel Gelişimi", *Gnostik Akımlar ve Okültizm XVII. Kelâm Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı* 25-27 Mayıs 2012 Malatya, İnönü Ünv. Matbaası 2012.
- Jackson, B. Darrell, "Sources of Origen's Doctrine of Freedom", *Doctrines of Human Nature, Sin, and Salvation in the Early Church*, ed. Everett Ferguson, Paul Corby Finney, David Scholer, USA Taylor & Francis, 1993.
- Jacobsen, Anders Christian, "Apologetics in Origen", *Early Christianity in the Context of Antiquity: Three Greek Apologists*, ed. David Brakke - Anders Christian Jacobsen - Jörg Ulrich, Frankfurt Peter Lang, 2007.
- _____, "Freedom and Providence in Origen's Theology", *Church Studies*, Issue 4, 2008.
- Jellicoe, Sidney, *The Septuagint and Modern Study*, Oxford Clarendon Press, 1968.
- Jonas, Hans, *The Gnostic Religion*, Beacon Hill Beacon Press, 1958.
- Kaçar, Turhan, *Geç Antik Çağ'da Hristiyanlık*, İstanbul Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2009.
- Kannengiesser, Charles, "Systematician in De Principiis", *Origeniana Quinta* Papers of

- the 5th International Origen Congress Boston College 14-18 August 1989, ed. Robert J. Daly, Brussel Leuven University Press, 1992.
- Katar, Mehmet, *Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam 'da Tövbe*, Ankara Eski Yeni Yayınları, 2017.
- Kaya, Mahmut, “Sudûr,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul T.D.V. Yayınları. C. 37, 2009.
- Klijn, A. F. J., “Jewish christianity in Egypt”, *The Roots Of Egyptian Christianity* ed. Birger A. Pearson & James E. Goehring, Philadelphia Fortress Press, 1986.
- Kuşcu, Emir, “Gnostik Hıristiyan Bir Akım Olarak Valentinyanizm”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, 2011.
- Liddell, Henry George & Robert, Scott, *A Greek-English Lexicon*, Oxford Oxford University Press, 1968.
- Lilla, Salvatore R. C., *Clement of Alexandria A Study in Christian Platonism and Gnosticism*, Eugene Wipf & Stock Publisher, 2005.
- McGuckin, John Anthony, *The Westminster Handbook to Origen*, London Westminster John Knox Press, 2004.
- Macleod, Roy, “Giriş: Tarihte ve Mitolojide İskenderiye”, *İskenderiye Kütüphanesi Antik Dünyanın Öğrenim Merkezi*, der. Roy Macleod, Ankara Dost Kitabevi, 2014.
- Malaty, Fr. Tadros, *The School of Alexandria Book One Before Origen*, Jersey City St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1995.
- _____, *The School of Alexandria Book Two Origen*, rev. Rose Mary Halim, Jersey City

St. Mark's Coptic Orthodox Church, 1995.

Martin, Sean, *Gnostikler İlk Hristiyan Sapkınlar*, Çev. Eylem Çağdaş Babaoğlu, İstanbul

Kalkedon Yayınları, 2010.

Norelli, Enrico, "Origene", *Origene Dizionario la cultura il pensiero le opere*, ed. Adele

Monaci Castagno, Roma Citta Nuova, 2000.

Origen, *Contra Celsum*, ed. & trans. Henry Chadwick, Cambridge Cambridge University

Press, 1953.

_____, *The Song of Songs Commentary and Homilies*, trans. R. P. Lawson, ed. Johannes

Quasten & Joseph C. Plumpe, London The Newman Press, 1957.

_____, *On First Principles*, ed. G. W. Butterworth, New York Harper & Row Publishers

1966.

_____, *Commentary on the Gospel According to John Book 1-10, The Fathers Of The*

Church, trans. Ronald E. Heine, Washington The Catholic University of America

Press, 1989.

_____, *Homilies on Leviticus 1-16, The Fathers Of The Church*, trans. Gary Wayne

Barkley, Washington The Catholic University of America Press, 1990.

_____, *Homilies on Luke 31*, trans. Joseph H. Tienlard, ed. Thomas P. Halton,

Washington The Catholic University of America Press, 1996.

_____, *Homilies on Jeremiah*, trans. John Clark Smith, Fathers of the Church,

Washington The Catholic University of America Press, 1998.

_____, *Homilies on Genesis and Exodus*, The Fathers of the Church, trans. Ronald E.

- Heine, Washington The Catholic University of America Press, 2002.
- _____, *Commentary on the Epistle to the Romans 1. 5.*, trans. Thomas P. Scheck, Washington Catholic University of America Press, vol. 1, 2002.
- _____, *Homilies on Joshua 7:1-2*, The Fathers of the Church, trans. Barbara J. Bruce, ed. Cynthia White, Washington The Catholic University of America Press, 2002.
- _____, *Homilies on Numbers* , trans. Thomas P. Scheck, ed. Christopher A. Hall, Illinois An Imprint of InterVarsity Press, 2009.
- _____, *The Philocalia of Origen*, Gregory and Basil of Nazianzus, trans. George Lewis, Edinburgh T. & T. Clark, 1911.
- _____, *Letter to Africanus*, <http://www.newadvent.org/fathers/0414.htm>.
- _____, *Commentary on the Gospel according to Matthew, Book 15*, <http://www.academia.edu/31581897>.
- _____, *Commentary on the Gospel according to Matthew, Book 15, Trans. and Notes by Justin M. Gohl*, 2017, <http://www.academia.edu/31581897>.
- Osborn, Eric, *Clement of Alexandria*, Cambridge Cambridge University Press, 2005.
- Paget, James Carleton, “Jews and Christians in ancient Alexandria from the Ptolemies to Caracalla”, *Alexandria Real and Imagined*, ed. Anthony Hirst & Michael Silk, New York Routledge, 2016.
- Pamphilus, *Apology for Origen: On the Falsification of the Books of Origen by Rufinus* *Father of the Church Patristic Series*, trans. Thomas P Scheck, Washington The Catholic University of America Press, 2010.

Pearson, Birger A., , “Earliest Christianity in Egypt: Some Observations”, *The Roots Of Egyptian Christianity* ed. Birger A. Pearson & James E. Goehring, Philadelphia Fortress Press, 1986.

_____, “Egypt”, *The Cambridge History of Christianity Origins to Constantine*, ed. Margaret M. Mitchell & Frances M. Young, Cambridge Cambridge University Press, 2006.

Peters, Francis E., *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, Çev. Hakkı Ünler, İstanbul Paradigma Yayıncılık, 2004.

Pfeiffer, Rudolf, *History of Classical Scholarship from the Beginnings to the End of the Hellenistic Age*, New York Oxford University Press, 1968

Quasten, J., *Patrology Volume 2 The Ante Nicene Literature after Irenaeus*, Texas Christian Classics, 1995.

Philo, *The Confusion of Tongues*, trans. F. H. Colson & G. H. Whitaker, Loeb Classical Library, Cambridge Harvard University Press, 1968.

Plaxco, Kellen, “Participation and Trinity in Origen and Didymus the Blind”, *Origeniana Undecima Origen and Origenism in the History of Western Thought*, Papers of the 11th International Origen Congress, Aarhus University, 26-31 August 2013, ed. Ander Christian Jacobsen, Leuven Peeters 2016.

Ramelli, Ilaria, “Origen, Greek Philosophy, and the Birth of the Trinitarian Meaning of Hypostasis”, *Harvard Theological Review*, Cambridge University Press, 105:3, 2012.

Rankin, David Ivan, *From Clement to Origen The Social and Historical Context of the*

Church Fathers, England Ashgate Publishing, 2006.

Reçber, Mehmet Sait, “Plotinus: Tanrı’nın Birliği ve Basitliği Üzerine”, *Ankara*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 51:1, 2010.

Runia, David T., *Philo in Early Christian Literature: A Suvey*, Minneapolis Fortress

Press, 1993.

Schaff, Philip, *History of the Christian Church Volume II: Ante-Nicene Christianity A.D.*

100-325, Grand Rapids, 1882.

Stead, Cristopher, *Doctrine and Philosophy in Early Church*. Great Britain St.

Edmundsbury Press, 2000.

Tarakçı, Muhammet, “Origen ve Alegorik Kitabı Mukaddes Yorumu”, *Uludağ*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 19, S. 1, 2010.

Thaumaturgus, Gregory, *Adress to Origen*, trans. William Metcalfe, New York The

Macmillan Company, 1920.

Trigg, Joseph W., *Origen The Bible and Philosophy in the Third-century Church*, Atlanta

John Knox Press, 1983.

_____, *Origen*, London Routledge, 1998.

Tripolitis, Antonia, *Origen A Critical Reading*, New York: Peter Lang Publishing, 1985.

Van den Hoek, Annewies, “Origen and the Intellectual Heritage of Alexandria:

Continuity or Disjunction?”, *Origeniana Quinta* Papers of the 5th International

Origen Congress Boston College 14-18 August 1989, ed. Robert J. Daly, Brussel

Leuven University Press, 1992.

_____, "Philo and Origen: A Descriptive Catalogue of Their Relationship", *The Studia Philonica Annual Studies in Hellenistic Judaism*, ed. David Runia & Gregory Sterling, Providence Brown Judaic Studies, 2000.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, terc. H. Vehbi Eralp, İstanbul Kabalcı Yayıncılık, 2015.

Wiles, Maurice Frank, "Origen as Biblical Scholar", *The Cambridge History of the Bible*, ed. P. R. Ackroyd & C. F. Evans, Cambridge Cambridge University Press, 2008.

<https://www.theosophytrust.org/228-ammonius-saccas>, 24.01.2017.

<http://www.newadvent.org/fathers/27102.htm>. 10.06.2017.

ÖZET

ŞAHİN, Nadide, *Origen (Hayatı, Eserleri ve Hıristiyan İlahiyatının Şekillenmesindeki Rolü)*, Doktora Tezi (Danışman: Prof. Dr. Mehmet KATAR), Ankara Üniversitesi, 2018, 162 sayfa.

MS. 185-254 yılları arasında yaşamış olan Origen İskenderiye geleneğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Alegorik yorum metodunu kullanımı ile ön plana çıkan Origen'in kutsal kitap çalışmalarına kaynak teşkil etmek üzere oluşturduğu *Hexapla* isimli eseri Hıristiyan geleneği içinde Eski Ahit metin kritik çalışmalarının ilk örneğidir ve bu türün müteakip tüm çalışmalarında uzun müddet otorite kaynağı olarak temel teşkil etmiştir. Origen'in *Hexapla*'nın yanı sıra kaleme almış olduğu tefsir, şerh ve vaaz çalışmaları Eski ve Yeni Ahit metinlerinin neredeyse tamamını içermektedir. O, Yeni Ahit ile birlikte eş zamanlı olarak Eski Ahit metinlerinin de yorumunu yapması ve temel doktrinler ile ilgili olarak oluşturduğu eserlerinde Eski ve Yeni Ahit'in ilişkisi üzerinden hareket etmesiyle, kendisinden sonra nesilden nesile devam eden geleneğin başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Bu yönüyle kutsal kitap çalışmaları alanında mühim bir tefsirci olarak kabul edilen Origen'in aynı zamanda Hıristiyan doktrinlerinin henüz belirlenmediği bir dönemde sistematik Hıristiyan teolojisi oluşturma girişimi ile de Hıristiyanlıktaki konumu ve etkisi oldukça önemlidir. Origen, döneminde yaygın olan Gnostisizmi reddetmekle kalmayıp, eğitimini aldığı Helenistik felsefenin kavramlarından faydalanarak, Hıristiyan temel doktrinleri ile ilgili ortaya koyduğu izahları ile kilisede felsefi teolojinin temellerini atan, önemli ve etkin bir teolog olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızda, Hıristiyanlık için böyle bir önemi haiz olan Origen'in hayatı, eserleri, düşünce yapısı, Kitabı Mukaddes algısı ve Hıristiyanlığın belli başlı temel doktrinlerine dair ortaya koyduğu öğretiler ele alınarak onun Kilise tarihi içindeki önemi ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Origen, İskenderiye Okulu, Kitabı Mukaddes, teslis, ruhların ön varlığı ve düşüş, özgür irade, apokatastasis.

ABSTRACT

ŞAHİN, Nadide, *Origen (His Life, Works and His Role on the formation of Christianity)*, Ph.D. Thesis (Supervisor: Prof. Dr. Mehmet KATAR), Ankara University, 2018, 162 pages.

Origen (A.D. 185-254) is one of the most important representatives of the tradition of Alexandria. Origen is at the forefront with the use of the allegorical method. Origen's book named Hexapla which he composed to be a source for the study of the scriptures was the first example of the text-critical work of the Old Testament in the Christian tradition and it has long been the basis of authority in all subsequent studies. The commentaries, scholium and preaching works that he has written besides Hexapla, contain almost all of the Old and New Testament texts. By making simultaneous interpretations of the Old Testament texts with the New Testament and moving through the relation of the Old and New Testaments in his works about the basic doctrines, he became the starting point of the continuing tradition from generation to generation. From this perspective, Origen is regarded as an important biblical scholar in the field of scripture studies. But at the same time, Origen's position and influence in Christianity is also very important in his attempt to establish a systematic Christian theology at a time when Christian doctrines have not yet been defined. By not only rejecting Gnosticism, which is common-prevalent in his time but using the concepts of Hellenistic philosophy he studied, he is regarded as an important and effective theologian who sets the foundations of philosophical theology in the church with his explanations about the fundamental doctrines of Christianity. In our work, we will try to reveal the significance of Origen in the church history by taking into consideration of his life, works, thoughts, understanding of Bible and his teachings of the main doctrines of Christianity.

Keywords: Origen, Alexandrian School, Bible, trinity, pre-existence of souls, fall, free will, apocatastasis.